

କ୍ଷୁଦ୍ର

ଶ୍ରୀମତୀ ଅପର୍ଣ୍ଣା ଦେବୀ

କ୍ଷୁଦ୍ର

ଶ୍ରୀମତୀ ଅପର୍ଣ୍ଣା ଦେବୀ

ଦ୍ଵିତୀୟ ମଂସୂରଣ

୧୯୩୮

ମୁଦ୍ରା କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ମାତ୍ର

ଫି. ୨୫/.

**Printed by M. Kar,
THE UTKAL SAHITYA PRESS,
CUTTACK
1938.**

ଉତ୍ସର୍ଗ ପତ୍ର

ପରମମାନନୀୟା ଉଦାରହୃଦୟା ଜାତୀୟଗୌରବବସ୍ତ୍ରଳା
ସାହିତ୍ୟସୁମନପ୍ରିୟା ମହାକଳ୍ପା ମହାନୀୟା
ଶ୍ରୀମତୀ ଜରସିଂହପୁରୀଶ୍ରୀ
ମହୋଦୟା

ଶ୍ରୀକରକମଳେଷୁ

ଦୁଃଖିନୀ-ଅନଳେ	ଶନି କୋପଫଳେ
ନିର୍ପୀଡ଼ିତ ହୋଇ	ଝେମନ୍ତ ପ୍ରବଳେ
‘ଚିନ୍ତା’ ଚିନ୍ତାସ୍ରରେ	ବ୍ୟାକୁଳ ଅନ୍ତର
‘ଚିନ୍ତା’ ‘ଚିନ୍ତା’ ଭଜି	ପ୍ରାଗ୍ଜ୍ୟୋତିଷେଷର
ଅଶ୍ରୁ ଲଭି ସୌଦ —	ପୁର ଉପବନେ
ହୃଦ ଧନ ପାଇ	ରଜାଙ୍କ ଯତନେ
କୃତଜ୍ଞତା ପ୍ରସ୍ଥା —	ଞ୍ଜଳି ଶ୍ରୀପୟରେ
ନୃପଙ୍କର ଅର୍ପଣ —	ଥୁଲେ ଭକ୍ତିଭରେ
ସେହମତ ଦୁର —	ଦୁଃଖ କୋପଫଳେ
ଦହି ହୋଇ ନିତ	ଦରିଦ୍ରତାନଳେ
ନାନା ଦୁଷ୍ଟିନ୍ତାରେ	ବ୍ୟାକୁଳ ଅନ୍ତର
ଭାରତୀ-କାନନେ	ଭ୍ରମି ନିରନ୍ତର

ରୂପଗନ୍ଧସ୍ଥାନ	ଏ 'ଚିନ୍ତା'-ସୁମନ
କରଅଛି ବନ୍ଧୁ	ଯତନେ ଚୟନ
ବଡ଼ ଅଶା ମୋର	ଶ୍ରୀକର-କମଳେ
ଅରପିବି ବୋଲି	କଳପନା ଚଳେ;
ଦୁର ନୀଳାଚଳ	ଅସିଅଛି ଧାଇଁ
କେତେ ପଥଶ୍ରମ	ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ପାଇ
ଅସୁ ଗୋ କନିକା—	କ୍ଷୀରବିଧୁ-ସମୁଦ୍ର
କମଳବାସିନୀ	ରୂପିଣୀ ଶ୍ରୀୟକ୍ରା
ମୁଖମତୀ ପବି—	ହତା ଦୟାବତ !
ନରସିଂହ ପୁରୋ—	ଋଷ ! ସାଧୁ ! ସତ !
ଭକ୍ତି ଝଙ୍କାସୁକ୍ତ	ଏହି ଜପହାର
ସେନକୁ ସଦୟେ	ଏହି ଅଧୀନାର;
ଯଦୁପତି ପାଶେ	ବିଦୁର ଶାବଳ
ଭଳି, ଶ୍ରୀକ୍ଷମରେ	ଏତକ କଣାଣ ।

ରାଗିଣୀ

ଲେଖିକା

ମୁଖବନ୍ତ

ଯେଉଁ କାବ୍ୟଂଶରେ ମୁଖବନ୍ତ ଲେଖିବାପାଇଁ ମୁଁ ଅନୁରୁକ ହୋଇଅଛି, ଶ୍ରୀମତୀ ଅପର୍ଣ୍ଣା ଦେବୀ ତାହାର ରଚୟିତ୍ରୀ । ଅପର୍ଣ୍ଣା ଦେବୀ ପାହୁଡ଼୍ୟମେନ୍ଦ୍ରରେ ସପରିଚିତା ନ ହେଲେହେଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏକାନ୍ତ ଅପରିଚିତା ନୁହନ୍ତି । ତତ୍ପ୍ରଣୀତ ‘ଇନ୍ଦୁମତୀ’ କାବ୍ୟଂଶ ଉତ୍କଳ-ପାହୁଡ଼୍ୟ-ସେବାମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସମାଦର ଲଭ କରିଅଛି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କ ଜୀବନବୃତ୍ତାନ୍ତ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀ କଥା ଲେଖିବା ଏଠାରେ ଅସଙ୍ଗତ ହେବ ନାହିଁ ।

ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଶାରବଳଭଦ୍ରପୁର ନାମକ ଶାସନ ଅପର୍ଣ୍ଣାଙ୍କର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାଙ୍କର ବୟସ ପ୍ରାୟ ୩୩ ଦେବ । ଷଷ୍ଠ ବର୍ଷ ବୟସରେ ହରେକୃଷ୍ଣପୁର ଶାସନରେ ତାଙ୍କର ବିବାହ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲା । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଦାୟୀ ଗ୍ରାମ ପାଠଶାଳାରେହିଁ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ । ସେ ବାଲ୍ୟକାଳରେ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କୃତ୍ତିତ୍ବ ଦେଖାଇଥିବାରୁ ଗୋଟିଏ ବୃତ୍ତି ପାଇଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଦାରୁଣ ଅବସ୍ଥାପ୍ରଥା ତାଙ୍କର ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ଲଭିବାରେ ସର୍ବଥା ପ୍ରତିକୂଳ ହୋଇଥିଲା । ମିଡ଼କୁଳ ତଥା ସ୍ବାମୀକୁଳର ଆର୍ଥିକ ଦୁରବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ସ୍ବାଭାବିକ ଶିକ୍ଷା-ପ୍ରବୃତ୍ତି-ପଥରେ ଅନ୍ୟତର ଅନୁରାଗ । ତାଙ୍କର ସ୍ବାମୀ କଟକ ନଗରୀର ବିଦ୍ୟାଳୟର ଦୃଢ଼ତା ବାସ୍ନିକ ଶ୍ରେଣୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ବର୍ତ୍ତମାନ ପୁରୀ ସହରର ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷକତା କରନ୍ତି । ଏହି ଭାବରେ ସେ ଗତ କେତେକ ବର୍ଷ ହେଲା ସ୍ବାମୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପୁରୀରେ

ଅବସ୍ଥାନ କରୁଅଛନ୍ତି ଓ ଦେନାନ ଗୃହକର୍ମ କରିସାରି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅବସର କାଳରେ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନାରେ ଆପଣାକୁ ନିୟୋଜିତ କରୁଅଛନ୍ତି ।

ତେଣୁ ଜଣାଯାଉଅଛି, ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ସାହିତ୍ୟପ୍ରୀତି ଜନ୍ମାନ୍ତରାଳ ସମ୍ଭାରର ପରିଣତ । ପ୍ରାଚୀନ କବି ଭସେନା ଓ ନବ୍ୟଯୁଗର ଶ୍ରେଷ୍ଠ କବି ରାଧାନାଥଙ୍କ କାବ୍ୟାବଳି ତାଙ୍କର କବିତା ଲେଖିବାର ଆଦର୍ଶ, ବିନ୍ୟସ୍ତଗୋଚର ରୂପର ଅନୁବର୍ତ୍ତନରେ ସେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଆଦର୍ଶରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ତାଙ୍କ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ପଦ୍ଧତି ଅନୁସରଣସ୍ୱରୂପେ ସ୍ୱଳାପ୍ତ ଚିନ୍ତାଶକ୍ତିର ତଥା ମୌଳିକ ରଚନାସୌଷ୍ଟବର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନର ଉପଯୁକ୍ତ ଅବସର ପାଇଅଛନ୍ତି । ପୃଥ୍ବୀବର ବଡ଼ ବଡ଼ କବି ମଧ୍ୟ ଏହି ଭାବରେ ନିଜ ନିଜ କାବ୍ୟ କବିତାର ମୌଳିକତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତରେ ଚନ୍ଦ୍ରାବ ମୌଳିକତା ରଚନାର ବିଚ୍ଛିନ୍ନବିଶେଷ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଅନ୍ୟର ଅନୁସରଣ ସଙ୍ଗେ ତାହାର ସମ୍ପର୍କ ନ ଥାଏ । ଅନ୍ୟଥା ପୃଥ୍ବୀବର କୌଣସି କବିଙ୍କର ରଚନାକୁ ମୌଳିକ ବୋଲି କୁହାଯିବ ନାହିଁ । ସସ୍ପୃହରେ ଗୋଟିଏ କଥା ଅଛି, “ବାଣୋଡ଼ିଷ୍ଟ ମିଦଂ ଜଗତ୍” ଏ ସଂସାରଟା ବାଣଙ୍କର ଅଇଁଠା ଅର୍ଥାତ୍ ପରବର୍ତ୍ତୀ କବିମାନେ ପ୍ରାୟଶଃ ଏପରି ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତ୍ତ୍ୱ କଳ୍ପନା ଦେଖାଇ ନାହାନ୍ତି, ଯାହା ମହାକବି ବାଣ ଚନ୍ଦ୍ରପ୍ରଣୀତ ‘କାଦମ୍ବରୀ ମହାବ୍ରତ’ରେ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ନାହାନ୍ତି ।

ସାଧାରଣତଃ କାବ୍ୟ-ଲେଖକମାନେ ଯେପରି ପୌରାଣିକ ବା ଐତିହାସିକ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷକୁ ବର୍ଣ୍ଣନାୟ କାବ୍ୟର ଉପଜାବ୍ୟ ବିଷୟରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଆନ୍ତି, ଅନୁମାନଙ୍କ କବି ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ସେହିପରି ପୁରାଣବିଶ୍ୱତ-ଜାତୀ ମହାବଳ ଶ୍ରୀବତ୍ସଙ୍କର ସାଧୁ ଧର୍ମପତ୍ନୀ ‘ଚନ୍ଦ୍ରା’ଙ୍କୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଏହି କାବ୍ୟଖଣ୍ଡି ରଚନା କରିଅଛନ୍ତି । ଶଂସିତ କାବ୍ୟଖଣ୍ଡି ୯ ଗୋଟି ସର୍ଗରେ ବିଭକ୍ତ । ମହାବଳ ଶ୍ରୀବତ୍ସଙ୍କର ଅଲ୍ଲେକସାମାନ୍ୟ ଗୁଣାବଳୀ,

ଚନ୍ଦ୍ରାଙ୍କର ପରିପରାୟଣତା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିସାର ଲେଖିକା ପ୍ରଥମ ସର୍ଗରେ
 ସଜ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ବିବାହ-ପ୍ରସଙ୍ଗ ଅଛି କୌଶଲରେ ଉପସ୍ଥାପିତ
 କରିଅଛନ୍ତି । ଏ ସର୍ଗରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଥିବା ଗୋଟିଏ ପ୍ରଭବ
 ବର୍ଣ୍ଣନା ଏଡ଼େ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ଯେ ଥରେ ପଢ଼ିଲେ ବାରମ୍ବାର ପଢ଼ିବାକୁ
 ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଏ । ଦ୍ଵିତୀୟ ସର୍ଗରେ ଶନିଦୃଷ୍ଟିରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସଙ୍କର ରାଜଶାସ୍ତ୍ରୀଂସ
 ଓ ଚନ୍ଦ୍ରାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବନଗମନର ବର୍ଣ୍ଣନା ଏପରି କାରୁଣ୍ୟବ୍ୟଞ୍ଜକ ହୋଇ
 ଅଛି ଯେ ପଢ଼ିଲେ ହୃଦୟ କରୁଣରସରେ ଆସ୍ତ୍ରୁତ ହୋଇଉଠେ ।
 ପରବର୍ତ୍ତୀ ସର୍ଗମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ସେହି କାରୁଣ୍ୟର ଚିତ୍ର ଆହୁର ପରିଚ୍ଛନ୍ନ
 ହୋଇ ଉଠିଅଛି । ଭାରତୀୟ ପୁରାଣର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଚିତ୍ର ପରି ଏ ଚିତ୍ରଟି
 ମଧ୍ୟ ମିଳନାନ୍ତକ । ଶେଷରେ ଉଦ୍ରା ଓ ଶ୍ରୀବତ୍ସଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଚନ୍ଦ୍ରାଙ୍କର
 ମିଳନବର୍ଣ୍ଣନା ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଳ ହୋଇଅଛି । ଅବଶିଷ୍ଟାଂଶର
 ବର୍ଣ୍ଣନା ସମ୍ପର୍କରେ ଏଠାରେ ମୋଟାମୋଟ ଏହିକି କହିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ
 ଯେ, କାବ୍ୟର ପ୍ରତିପଦରେ ନାଟ୍ୟକବିଙ୍କର ସ୍ଵାଧୀନଚିତ୍ରତା, ସ୍ଵାଧୀନ
 ଚିନ୍ତାଶୀଳତା ଓ ପ୍ରତିଭାର ବିଶିଷ୍ଟତା ଉତ୍କଳଭାବରେ ଫୁଟି ଉଠିଅଛି ।

ପ୍ରଥମରୁ ପାଠକ ଦେଖିବେ ଯେ, ଲେଖିକା ଏହି କରୁଣ-ରସପୂର୍ଣ୍ଣ
 ଆଖ୍ୟାୟିକାଟିକୁ ତାଙ୍କ କାବ୍ୟର ବିଷୟରୂପେ ନିର୍ବାଚନ କରି ସ୍ଵୀୟ ନାଟ୍ୟ-
 ଜନୋଚ୍ଚତ କୋମଳ ହୃଦୟବତ୍ସର ଯଥେଷ୍ଟ ପରିଚୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି ।
 ଦ୍ଵିତୀୟରେ ସଙ୍ଗୀତରେମଣି ଚନ୍ଦ୍ରାଙ୍କର ପାତ୍ରତ୍ରୟର ଯେଉଁ ସମ୍ବନ୍ଧୁଳ ଚିତ୍ର
 ତାଙ୍କର ସ୍ଵରାବସ୍ଥାରେ ତୁଳିତା ସାହାଯ୍ୟରେ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଅଛି, ତାହା
 ଯେ କୌଣସି ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀଜନ ପକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ପରମ ଗୌରବର
 ବିଷୟ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହୁଅନ୍ତା । ଅବଶ୍ୟ ପୁରାଣରେ ଚନ୍ଦ୍ରା ଶ୍ରୀବତ୍ସଙ୍କର
 ଯେଉଁ ଚିତ୍ର ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି, ସେ ତାହାର ବିଚିତ୍ରତା ସମ୍ପାଦନ କରି
 ଚରିତ୍ରଚିତ୍ରଣର ଅନ୍ୟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନର ଅବସର ପାଇ ନାହାନ୍ତି,
 ତଥାପି ତାଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନାର ମାଧୁରୀ, ଅଳଙ୍କାରବିନ୍ୟାସରେ ନିପୁଣତା

ଓ ସମୀଚୀନ ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗରେ ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତିମୟ ହୋଇ କାବ୍ୟଟି ଗୋଟିଏ ମୌଳିକ ଚିନ୍ତା ପରି ପ୍ରତିଭାବ ହୁଏ । ସ୍କୁଲରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ତାଙ୍କର ଏହି କାବ୍ୟଶ୍ରୀ ଗୋଟିଏ ମନୋହର ଚିନ୍ତାପେଟିକା । ପାଠକ ସେହି ପେଟିକାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ତରରେ ବିଭିନ୍ନ ରଙ୍ଗରେ ରଙ୍ଗିତ ନୂଆ ନୂଆ ଚିନ୍ତାମାନ ଦେଖି ବିମୁଗ୍ଧ ହେବେ, ଏଥିରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଏ ସଂସାରରେ ମାନବ ଯେତେ ସରଳ ଓ ସାଧୁ ହେଉ ପଛକେ ଦୃଢ଼ିବ ପ୍ରଭାବରେ ଯେ ବେଳେ ବେଳେ ଘୋର ଦୁଃଖ ଅନୁଭବ କରେ, ଏହାହିଁ ଏହି ପୌରାଣିକ ଚିନ୍ତାରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଅମୃତମାନଙ୍କ କବି ଏହି ପରମାତ୍ମା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖି ସର୍ବଦା ବିପଦରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସଙ୍କର ପୈର୍ବ୍ୟଶୀଳତା ଓ ଚିନ୍ତାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ପାରିତ୍ରାଫ୍ୟର ଚିନ୍ତା ଅଙ୍କିତ କରି କାବ୍ୟପାଠର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦନରେ ସକ୍ଷମ ଯତ୍ନବଳ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଆଜିକାଲି ଅତି ଅଳ୍ପ ପୁରୁଷକବି ମଧ୍ୟ ସ୍ବ ସ୍ବ କାବ୍ୟ କବିତାର ଏଭଳି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦନରେ ସମର୍ଥ ।

ଏ କାବ୍ୟ ଶ୍ରୀକରେ ଅତି ଗୋଟିଏ ବିଶେଷତ୍ବ ଏହି ଯେ, ଏହାର କୌଣସି ପଦରେ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣମିତ୍ରାକ୍ଷରର ବିଧି ଲଘନ କରାଯାଇ ନାହିଁ । ଏହା ଲେଖିକାଙ୍କର ସ୍ବାଭାବିକ କବିତ୍ବ ଶକ୍ତିର ଗୋଟିଏ ସମୁଦ୍ବଳ ନିଦର୍ଶନ । କାବ୍ୟପାଠରେ ଜଣାଯାଏ, ସତେ ଯେପରି ଏହି ପୂର୍ଣ୍ଣମିତ୍ରାକ୍ଷର ମିଳାଇବା କବିଙ୍କୁ ଅଦୌ ଚେଷ୍ଟା କରିବାକୁ ପଡ଼ି ନାହିଁ । ଏହା ଯେ କୌଣସି ସ୍ବକବିଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ଗୌରବର ବିଷୟ ଓ ଗଭୀର ଶକ୍ତିର ଜ୍ଞାନର ପରିଚ୍ଛାୟ । ତାଙ୍କର ଭାଷା ସର୍ବଦା ସରଳ, ମଧୁର, ଚିତ୍ରକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଓ ହୃଦୟଗ୍ରାସୀ । ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବ୍ୟାକରଣଗତ କେତେଗୋଟି ପ୍ରମାଦ ରହି ଯାଇଅଛି ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଏ ଦୋଷରୁ ଅନେକ ବଡ଼ ବଡ଼ କବି ମଧ୍ୟ ଅବ୍ୟାହତ ପାର ନାହାନ୍ତି ।

ପ୍ରକୃତରେ ଏହି କାବ୍ୟ ଖଣ୍ଡ ପାଠ କରି ମୋର ମନେ ଦେଲି,
 ଉତ୍କଳରେ ନବଯୁଗର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଅଛି । ସେହି ଦେଶରେ
 ନାଟ୍ୟମାନେ ଏଭଳି କାବ୍ୟ ଲେଖିବାରେ ସମ, ସେ ଦେଶରେ ସାହିତ୍ୟ
 ଯେ ଅବିଳମ୍ବରେ ଶ୍ରୀସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଉଠିବ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।
 ମୋର ଆଶା, ଉତ୍କଳର ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ଧନକରୁନ ଦେଶର ନାରୀ-
 ପ୍ରତିଭା-ବିକାଶରେ ସହାୟତା କରି ଜାତିର ଗୌରବ ବୃଦ୍ଧି କରିବେ ।
 ମଦଃ ମନୁ ଶ୍ଳୋକରେ କହିଅଛନ୍ତି—

“ସ୍ୟ ନାରୀସ୍ତୁ ପୃଜ୍ୟନ୍ତେ ରମନ୍ତେ ତସ୍ୟ ଦେବତାଃ ।”

କଟକ
 ବାହୁଡ଼ା ଦଶମୀ
 ୨୪/୭/୩୧

}

ଶ୍ରୀ କୁଳମଣି ଦାଶ

ଭୂମିକା

ଉତ୍କଳର ଅନ୍ୟତମ ଜଣନ ନାଟ୍ୟକବି ଶ୍ରୀମତୀ ଅପର୍ଣ୍ଣା ଦେବୀ ଏକତ୍ରୁଟିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟୀତ 'ଉନ୍ନମତୀ' କାବ୍ୟ ଏବଂ 'କବିତାଞ୍ଜଳି'ର ପୀୟୂଷ-ପ୍ରବାହରେ ଉତ୍କଳକୁ ମାନ୍ୟତା କରି ସର୍ବଦା ପରିଚିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଲଙ୍କାରେ ହରିଶଚନ୍ଦ୍ର ତୁଲ୍ୟ ଆଜି ଉତ୍କଳରେ 'ନାଟ୍ୟକବି' ଶବ୍ଦ ଯୋଗେ ମନରେ ସୁଗନ୍ଧରୁ ଅନନ୍ଦ ଏବଂ ବିଶୁଦ୍ଧ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରାଣରେ ଆଶା ଏବଂ ଉତ୍ସାହର ସନ୍ଦାନ ହେଉଅଛି । ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ-ସମ୍ପଦ-ସଜ୍ଜାବ ଏବଂ ଧାର୍ମିକ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା-ସୌକର୍ଯ୍ୟରୁ ସର୍ବଥା ବଞ୍ଚିତା, ଅଭାବର ଗାତ୍ର ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ନିଷ୍ପେଷିତା ଏବଂ ସାମାଜିକ ନିୟମାନୁସାରେ ଅନ୍ତଃସୁର-ନିବିଡ଼ା ହୋଇ ସ୍ୱତଃ ସେ ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ-ଉନ୍ନାୟକକୁ ଯେଉଁ ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନମାନ ଦାନ କରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଦାନ କରୁଅଛନ୍ତି, ତହିଁର କାରଣ ସେ ତାହାଙ୍କର ଉତ୍କଳପ୍ରଦତ୍ତ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କବିପ୍ରତିଭା, ଏଥିରେ ଅଶ୍ରୁମାନ୍ତ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କବିତା ଉପାର୍ଜନ ନିମନ୍ତେ କେବଳ ସେହି ଅମୋଗ ପ୍ରତିଭା ଆବଶ୍ୟକ । ଆଧୁନିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଝିଅା କିମ୍ବା ବଣାଳ ଧନଗଣେ ଅଭାବରେ ଥିବା କବିତା ପ୍ରତିପତ୍ତି ଲାଭ କରିପାର ପାରେ, ଏହା ଶ୍ରୀମତୀ ଅପର୍ଣ୍ଣାଙ୍କ କୃତ୍ତିତ୍ୱରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ହେଉଅଛି । ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଶବ୍ଦେୟା ଶ୍ରୀମତୀ ଅପର୍ଣ୍ଣା ଦେବୀ ତପସ୍ବିନୀ ତୁଲ୍ୟ ଏକାଗ୍ରତା ରଖି ବହୁ ଗଦ୍ୟାତ୍ମକ ଓ ପଦ୍ୟାତ୍ମକ କାବ୍ୟ ପ୍ରଣୟନ କରିଅଛନ୍ତି । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଅନେକ ଅଦ୍ୟାପି ଅପ୍ରକାଶିତ । ସୌଭାଗ୍ୟବଶତଃ ବର୍ତ୍ତମାନ ତଳାୟ 'ଚନ୍ଦ୍ରା' କାବ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ ହେବାର ସୁଯୋଗ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାରୁ ମୁଁ ତହିଁର ଭୂମିକା ଲିଖନ ନିମନ୍ତେ ଅନୁରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ନିଜକୁ ସୌଭାଗ୍ୟବାନ୍ ମନେ କରୁଅଛି । କାରଣ ଏକତ୍ର କାବ୍ୟ

ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଷୟ ପୁରାତନ, ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଏବଂ ପବିତ୍ର ମହାଭାରତାଦି; ତାହା ପୁଣି
ଅସାମାନ୍ୟ ନାଟ୍ୟକବିଙ୍କର ଦବ୍ୟ ତୂଳରେ ସ୍ପଷ୍ଟିତ ।

ଚନ୍ଦ୍ରାକାବ୍ୟ ନାଥଗୋଷ୍ଠି ସର୍ଗରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସର୍ଗ
ମନୋହର ରୂପରେ ନିବଦ୍ଧ । କାବ୍ୟର ପଞ୍ଜବନ ନିମନ୍ତେ ମାଳିନ୍ୟ
ଗତିରେ ପରମ୍ପରାକ୍ରମେ ବିନାଶିତ ବିଷୟମାନ ଯେପରି ଚିତ୍ରାକର୍ଷକ,
ଶାସ୍ତିକ ବିଷୟମାନଙ୍କର ବିଶଦକରଣ ମଧ୍ୟ ତଦ୍ୱୟ ମର୍ମବୋଧକ ।
ବିଶେଷତଃ ଏହା ପାଠ କଲେ ବୋଧହୁଏ—କାବ୍ୟଟି ଯେପରି କବିତା-
ଭିତ୍ତିରୁ ନିର୍ମିତ ଏବଂ ଶ୍ଳୋକପରମ୍ପରା ଯେପରି ଭାବତରଙ୍ଗରେ
ଭରଜ୍ଞିତ । ଏଥିରେ କବି ଦେବାର କୃତ୍ରିମତା ନାହିଁ, ଅଛି କେବଳ
ନିସର୍ଗ କବିସାମର୍ଥ୍ୟ । ପୁଣି କାବ୍ୟଟିରେ କବିଙ୍କର ଅନ୍ତରାଳର ବିକାଶ
ଦେଖି ତାହା ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାଠକ ପକ୍ଷରେ ଆଦରଣୀୟ ଅଟେ । ସରଳ
ମଧୁର ଅଥଚ ଅବିମୁଗ୍ଧ ଶବ୍ଦଯୋଜନା ଯୋଗୁଁ ଏହି କାବ୍ୟ ଯେ
ଉଚ୍ଚଳ ସାହିତ୍ୟରେ ଉପାଦେୟ, ଏହା କହିବା ମଧ୍ୟ ବାହୁଲ୍ୟ !
ଅବଶ୍ୟ କାବ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଯେ କୁଣ୍ଠାପି ବ୍ୟାକରଣାଦି ଦୋଷ ନାହିଁ, ତାହା
ଅସ୍ମିକାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନ ପାରେ । କିନ୍ତୁ “ନିମନ୍ତ୍ରଣନୋଃ କରଣୋ-
କ୍ତିବାକ୍ଷଃ” ଏହି ଆଦର୍ଶରେ ବା ମହାଜନୋକ୍ତିରେ ଏହା ଦୃଷ୍ଟୀୟ
ନୁହେ, ବରଂ ଶ୍ରବଣୀୟ ।

ଚିନ୍ତାସେନ ଦୁହିତା ଚନ୍ଦ୍ରା ଏହାର ପ୍ରଧାନ ନାୟିକା । ସୁଦୂର
ତପସ୍ୟ ନାମାନୁସାରେ କାବ୍ୟର ନାମ ‘ଚନ୍ଦ୍ରା’ । ପରସ୍ପର ବିବାହକ୍ରମେ ଶ୍ରୀ
ଏବଂ ଶନିଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ମୀମାଂସାରେ ଚନ୍ଦ୍ରାପତି ପ୍ରାକ୍ତ୍ୟେକାକ୍ଷେପର
ଶ୍ରୀବତ୍ସ ନ୍ୟାୟତଃ ଶନିଙ୍କର ସ୍ଥାନତା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବାରେ ତାଙ୍କର
କୋପଭାଗୀ ହୋଇ ଯେଉଁ ସବୁ ଦୁର୍ବିଧାକ ଭୋଗ କଲେ, ସେ ସମସ୍ତ
କାବ୍ୟ ତୂଳ ବିଷୟ ଦେଲେହେଁ ଚନ୍ଦ୍ରାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ସଜ୍ଜା ଏଥିରେ
ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ବିଷୟ ଅଟେ । ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଷୟ କେତେକାଂଶରେ ନଳଦମୟନ୍ତୀ

ଚରିତ୍ରର ଅନୁରୂପ । କଳକୋପରେ ସପତ୍ନୀକ ନଳ ସେପରି ରାଜ୍ୟକୁ ଶୁଭ
ହୋଇ ବନମଧ୍ୟରେ ନାନା ଦୁର୍ବିପାକରେ ପଡ଼ି ସେଷକୁ ଅନାହାର
ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସହ୍ୟ କରି ପତ୍ନୀଙ୍କଠାରୁ ବଞ୍ଚି ନ ଦେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ,
ଏଥିରେ ଶନକୋପରେ ତାହାହିଁ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ଦମୟନ୍ତୀ ସେପରି
ବିଚ୍ଛେଦ ପରେ ପିତୃଗୃହର ଅଶ୍ରୁ ଲାଭକରି ସତୀ ହିଁ ରକ୍ଷାକ୍ରମେ ସୁବିଧା
ଲାଭ କରି ପାରିଥିଲେ, ତନ୍ତ୍ରକର ବିଚ୍ଛେଦଜୀବନରେ ତାହା ହୋଇ
ନ ଥିଲା; ସତରଂ ତନ୍ତ୍ରା ଅପହୃତ ହୋଇ ସତୀହରଣା ବସୟରେ
ଅଶକ୍ତି ହେବାରୁ ନିଜର ବିରୂପତା ସମ୍ପାଦନ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ
ହୋଇଥିଲେ । ପୁଣି ତନ୍ତ୍ରାଚରିତରେ ତିନୋଟି ଏହି ଯେ—ରାଜା
ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଘଟନାଚକ୍ରେ ପଡ଼ି ଅବଶ୍ୟ ତନ୍ତ୍ରାଲୋକ ନିମନ୍ତେ ବାହୁଦେବଙ୍କ
କନ୍ୟା ରତ୍ନାବତୀଙ୍କୁ ଦ୍ଵିତୀୟ ଦାରରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେନ୍ତେ
ମିଳନାନ୍ତେ ତନ୍ତ୍ରାକର ପତିଙ୍କ ପ୍ରତି ଭିଲେମାତ୍ର ହୁଏ ଘଟି ନ ଥିଲା କିମ୍ବା
ସପତ୍ନୀ ରତ୍ନାବତୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଅମୁଖ୍ୟ ଅମୁଖା ଦେଖାଯାଇ ନ ଥିଲା; ବରଂ
ସତୀ ତନ୍ତ୍ରା ନିଜର ଏକାଗ୍ରତାରୁ ସଶକାଳ ନିମନ୍ତେ ବିରୂପ ନ ହୋଇ
ପତିଙ୍କୁ ଦେବତାରୂପେ ସେବା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସପତ୍ନୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ
ଭକ୍ତିଭାବେ ନେତ୍ର କରିଥିଲେ । ସାଧାରଣ ମାନବଚରିତରେ ଏପରି
ଉଦାହରଣ ଯେ ଏକାନ୍ତ ଦୁଷ୍ଟାପ୍ୟ ଏବଂ ସାଧୁଶିରୋମଣି ତନ୍ତ୍ରାଚରିତ ଯେ
ଜଗତରେ ସର୍ବଥା ଆଦର୍ଶସ୍ଥାନୀୟ, ଏଥିରେ ମତଭେଦ ବା କଣ ଅଛି ?

ସୁଖର ବସୟ, ଶ୍ରୀମତୀ ଅପହୃତ ଦେବୀଙ୍କ କବିତାମାନଙ୍କ ଉପରେ
ଉଚ୍ଛ୍ଵାସୀୟ ରାଜ୍ୟରୂପକର ଅନୁଗ୍ରହ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଅଛି; ସତରଂ
ତତ୍ପ୍ରଣୀତ କାବ୍ୟ କବିତାମାନଙ୍କର ମୁଦ୍ରଣ ବସୟରେ ନେତୃତ୍ଵ ଜନ୍ମ
ନାହିଁ । ଗୁଣଗ୍ରାହଣୀ ମାନମୟା ଶ୍ରୀମତୀ କେନ୍ଦ୍ରସୁଧାଧରା ମହୋଦୟୀଙ୍କ
ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ‘ଇନ୍ଦୁମତୀ’ର ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ ହୋଇ ଯାଇଅଛି ।
ପୁନଶ୍ଚ ନିକଟ ଭବିଷ୍ୟତରେ ନାଟ୍ୟକବିଙ୍କର ‘ଦଶକୁମାରଚରିତ’ ଓ

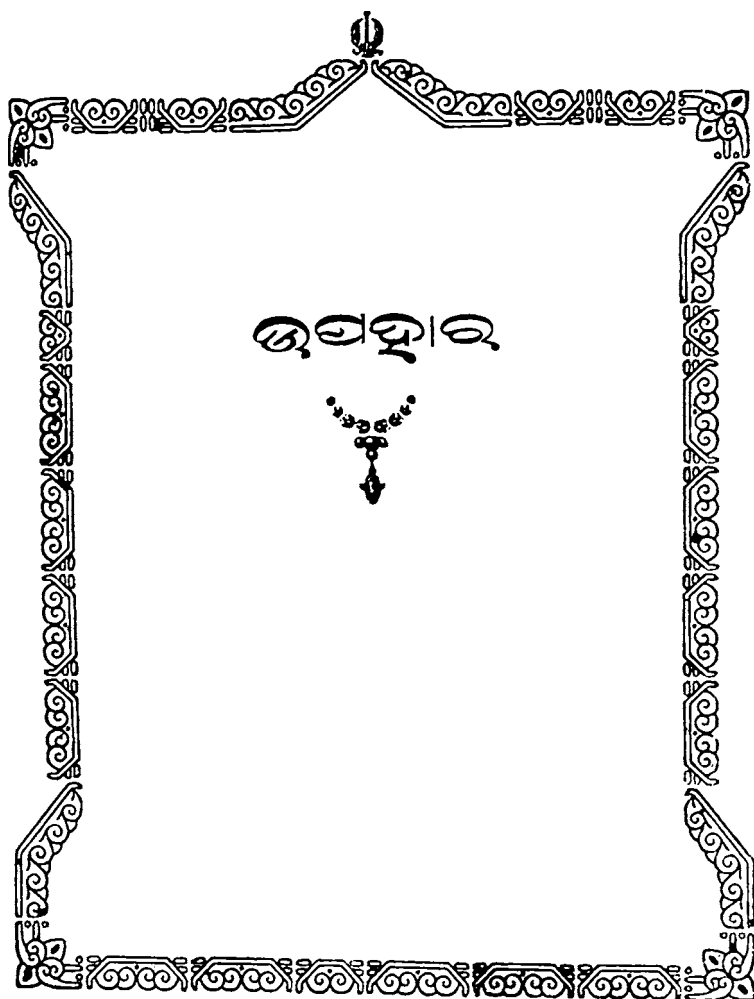
‘ଦଶକୁମାରାବତ’ ନାମକ ଗଦ୍ୟକାବ୍ୟଦ୍ୱୟ ମାନମୟ ଅଷ୍ଟମହିକ-
ରଜଦମ୍ଭକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁକୂଲ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେବାର ଅଶା ପ୍ରୋକ୍ତ
ଅଷ୍ଟମହିକାଧିଶ୍ୱର ମହୋଦୟଙ୍କ ବରବାଣୀରେ ବିଶଦ ହୋଇ
ଯାଇଅଛି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ମାନମୟା ବିଦ୍ୟା ଶ୍ରୀମତୀ ନରସିଂହପୁରୀଶ୍ୱରୀ ମହୋ-
ଦୟାଞ୍ଜି ଚନ୍ଦ୍ରାନାୟିକାର ପତ୍ରବ୍ରତ୍ୟରେ ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇ ତହିଁର ପ୍ରକାଶ
ନିମନ୍ତେ ସମସ୍ତ ବ୍ୟୟସାର ବହନ କରି ଜନମୁଖରେ ପ୍ରଚାରଣ ସଜ୍ଜାୟ
ପାରିବ୍ରତ୍ୟ ଏବଂ ବିଦ୍ୟାନାୟିକାର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ନିଦର୍ଶନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା
ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଣେଷା ଏବଂ ପାଠକପାଠିକାମାନଙ୍କର ଅଶେଷ ଧନ୍ୟବାଦର
ପାତ୍ରୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

ଚନ୍ଦ୍ରା କାବ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ ହେବ, ଅବଶ୍ୟ ସୌଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ,
କିନ୍ତୁ କେବଳ ପ୍ରକାଶରେ ଯେ ପ୍ରଣେଷୀ ତଥା ପ୍ରକାଶୟିତ୍ରୀ ଚରତାର୍ଥ
ହେବେ ବା କାବ୍ୟର ସାର୍ଥକତା ସମ୍ପାଦିତ ହେବ, ଏମନ୍ତ ନୁହେଁ । ପାଠ୍ୟ,
ପୁରସ୍କାର, ଉପହାର ପ୍ରଭୃତିରୂପେ ଏହି ଚନ୍ଦ୍ରା ପୁସ୍ତିକାର ବହୁଳ
ବ୍ୟବହାର ହେଲେ କାବ୍ୟ ପ୍ରଣୟନ ତଥା କାବ୍ୟ ପ୍ରକାଶର ସାର୍ଥକତା
ସମ୍ପାଦିତ ହେବ ଏବଂ ତଦ୍ୱାରା ପ୍ରଣେଷ୍ଟ୍ରୀ ନବ ନବ ଗ୍ରନ୍ଥପ୍ରଣୟନରେ
ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ ହେବେ ।

ତା ୨୦ । ୮ । ୩୨
ପୁରୀ

} ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ରଥ କାବ୍ୟତୀର୍ଥ

ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ

ରାଗ—ରାମକେଶ

ପରମ ଧାର୍ମିକ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ

ପ୍ରାଗ୍ଜ୍ୟୋତିଷ ନୃମଣି,

ପାଳନ୍ତି ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପରଜା

ପୁତ୍ର ପରାଏ ମଣି ।

ଦାନେ ଦାନବାର ନୃପତି

ସବ ଶାସ୍ତ୍ର ଗୀତ୍ତି

ସତତ ଶରଣରପଣ

ଦୁଷ୍ଟଦଳନକୃତ୍ତା ।

ସହଧରମଣି ତାଙ୍କର

ଚିତ୍ରସେନ ଦୁହିତା

ସାଧ୍ୱୀ ପତିତ୍ରତା ସୁନ୍ଦରୀ

ନାରୀ-ରତନ ଚନ୍ଦ୍ରା ।

ଏକପ୍ରାଣ ରାଜଦମ୍ଭ
 ଭଲ ମାନ୍ଦ୍ୟ କାୟା
 ଶଟିଥାନ୍ତି ସତା ପତକ
 ଯଥା କାୟାକୁ ଶୟା ।
 ସର୍ବଗୁଣସିନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀବତ୍ସ
 ଚିନ୍ତା-ରାଣୀ ଜାହାଜୀ
 ଶ୍ରୀବତ୍ସ-ପ୍ରଶାନ୍ତହୃଦୟା —
 କାଶେ କଳା ଯାହା ।
 କଳ୍ପଦରୁବର ଶ୍ରୀବତ୍ସ
 ଚିନ୍ତା ଫେମ-ବନ୍ଧିତା
 ନରପତି ପୁଣ୍ୟ ଅକ୍ଷରେ
 ଧୀର ଚିନ୍ତା ସୁନ୍ଦରୀ ।
 ସ୍ବାମିସେବା ବ୍ରତ ନିୟମ
 ଅଭ୍ୟାସ ପୂଜନ
 ଦାନେ ଧ୍ୟାନେ ଦେବ ଅର୍ଚ୍ଚନେ
 ଯାପେ ଚିନ୍ତା ଜୀବନ ।
 ଏକାନ୍ତ ଈଶ୍ବରଭକତି
 ବେନି ପରାଶର
 କରଥାନ୍ତି ସବୁ କରମେ
 ବିଭୁପଦେ ନିର୍ଭର ।
 ରାଜରାଣୀ ପୁଣ୍ୟପ୍ରଭାରେ
 ପୁଣି ସକଳ ପ୍ରଜା

ବସୁମତୀ ବ୍ୟାପି ଉଡ଼ଇ
 ତାଙ୍କ କାରତ-ଧୂଜା ।
 ବିଶ୍ୱପତିଙ୍କର ଏ ବିଶ୍ୱ—
 ଲାଲା ନଷ୍ଟର ଜାଣି
 ତଦ୍‌ଗତ ହୃଦୟେ ଯାପନ୍ତି
 ଦିନ ନରେନ୍ଦ୍ର-ରାଣୀ ।
 ଦିନେ ଯଥାରୀତି ତରଳ
 ମଦନାନ୍ତେ ଭୂପତି,
 ଲାଲାସରେ ସ୍ନାନ ସକାଶେ
 ବିଜେ କରୁଁ ତଡ଼ିତ,
 ଅତମ୍ଭେ ଅସି ପୁରତେ
 ଭାସି ହେଲେ ତାଙ୍କର
 ଶ୍ରୀରାମକୃପାରୀ କମଳା,
 ଶନି ରବିକୁମର ।
 ଶୁଭ ଜନ୍ମନଦ-ଗଭୀରୀ
 ନାରାୟଣମୋହିନୀ,
 ପାଶେ ଭାସି ଛାୟାନନ୍ଦନ
 ନୀଳ ଜାମୁତ ଜଣି ।
 ସନ୍ଦାନ ବିଦ୍ୟୁତ ବ୍ୟାପିଲ
 କିବା ମନ୍ତ୍ରାମଣ୍ଡଳେ ?
 ହେମ ମରକତ ପ୍ରଭାରେ
 ଚନ୍ଦ୍ରଦିଗ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳେ ।

ଦେଖି ସସମୁଦ୍ରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ

ଦିବ୍ୟ ଭକ୍ତଭରେ

ପ୍ରଣମେ ଅଦୃଶେ ରହିଲେ

କୃତ ଅଞ୍ଜଳି କରେ ।

ପୁଚ୍ଛିଲେ ବିନୟ ମଧୁର

ଭାଷେ ନୃପତିଳକ

“କି ଲାଗି ଅଗତ ହେଲେକ୍ୟ—

ମାତଃ ! ଗ୍ରହନାୟକ ?”

ଉତ୍ତରଲେ ସ୍ମୃତ ଅନନେ

ଦେବ ସୂର୍ଯ୍ୟକୁମର

“ଅସିଅଛି ତବ ସକାଶେ *

ପ୍ରାଗ୍‌ଜ୍ୟୋତିଷ ଈଶ୍ବର

ତୁମ୍ଭେ ନ୍ୟାୟବାନ ପାର୍ମିକ

ବିରଷଣ ନୃପତି

କର ଏକ ଦୁଃସ୍ବକଥାର

ସୁମୀମାଂସା ସମ୍ପ୍ରତି ।

ମୁହିଁ ଗ୍ରହାଧିପ ଶତ୍ରୁର

ଏ ଯେ କମଳାଳୟା

ଅମ୍ଭ ବେନି ମଧ୍ୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କେ

କହ କରି ସୁଦୟା ।”

ଶିଳାଙ୍କ ବଚନ ଅଶନି—

ଦୋଷ ହୋଇ ବିରସ

* ପାଶେ

ଭାଲିଲେ ନରେଶ, ନିଶ୍ଚୟ
 ଶେଷ ହେଲା ସବୁ ।
 ଶନୈଶ୍ଵରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କହିଲେ
 ରୁଷ୍ଟ ହେବେ କମଳା
 କରବେ ପଥର କାଙ୍ଗାଳ
 ସ୍ଵଭାବେ ସେ ଚଞ୍ଚଳା ।
 କମଳାକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କହିଲେ
 କୋପ ହେବେ ଶତ୍ରୁ
 ରଖି ନ ପାରବେ ସେ କୋପୁଁ
 ବୁଝୁ। ଶଙ୍କର ହରି ।
 ଏ ବିଧି ବିବିଧ ଚିନ୍ତାରେ
 ଚନ୍ଦ୍ରାପ୍ରାଣକଙ୍କର,
 ବୋଲିଲେ, “ଏ ତତ୍ତ୍ଵ ମାମାସା
 ଶୀଘ୍ର ନୋହେ ସମ୍ଭବ ।
 ସମୟ-ସାପେକ୍ଷ ଅଟେ ଏ
 ପ୍ରଶ୍ନ ସମସ୍ୟା ଘୋର
 କାଲି ପ୍ରାତେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବି
 ଯାହା ବକ୍ତବ୍ୟ ମୋର ।”
 “ଅଗ୍ନି ହେଉ” ବୋଲି କମଳା
 ଶନି ହେଲେ ଅନ୍ତର
 ସ୍ନାନ ଲାଗି ନୃପ ସଚିନ୍ଦ୍ର—
 ହୃଦେ ଗମିଲେ ସର ।

ଦ୍ଵାନାନ୍ତେ ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତେ ମହୁଷୀ
 ପାଶେ ସବୁ ବୁଝନ୍ତୁ
 ବାବର, ବିଷାଦେ ରହିଲେ
 ପ୍ରାଚ୍ୟୋଦୟର ନାଥ ।
 ଶୁଣି ସେ ବିଷମ ସମସ୍ୟା
 ରାଣୀ ବିଷଣୁ ମନ
 ବିଷାଦ-ବାରିଦ ଢାଳିଲ
 ବୁଝୁ ବସୁବଦନ ।
 ଥର ଥର ହୋଇ ଥଲେ
 ଅଙ୍ଗ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣବିଜୟୀ
 ଦର ଦର ଧାରେ ପଡ଼ିଲ
 ନେତ୍ର ଲେଖକ ସ୍ଵର ।
 ପୀବର ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ବଶୋଳ—
 ରୁମ୍ଫୀ ସ୍ଵାରକହାର
 ଘନ ଘନ ଶ୍ଵାସେ କ୍ଳେଶିତ
 ହେଲ ବାରକୁ ବାର ।
 ଗଦଗଦ ଭାଷେ ଭାଷିଲେ
 ସଜା କାତରକଣ୍ଠେ,
 “କେ ଜାଣେ ବିଦି କି ଲିହୁଛି
 ଅମ୍ଭ ଲଲିତପତେ !
 ଅମରେ ଅମରେ ବାଦ
 ତହିଁ ମଧୁସ୍ଥ ନର

ନୁହେଁ ଏ ଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ
 କେବେ ପରାଶେଷର ।”
 ପ୍ରେମୁଷୀ-ବସୁଳ ନୃପତି
 ପ୍ରିୟା କାତରବାଣୀ
 ଶ୍ରବଣେ ମଧୁରେ କହନ୍ତି,
 “ଚନ୍ଦ୍ରା ନ କର ରାଣୀ ।”
 ବିଭୀଷ ଇଚ୍ଛାଟି ଅବଶ୍ୟ
 ପ୍ରିୟେ ହେବ ପୁରଣ
 ବୃଥା ଚନ୍ଦ୍ରା କର ତହିଁରେ
 ଅଉ କିବା କାରଣ ?
 ଦୁଃଖ ସୁଖ ବେନି ମଧୁରୁ
 ଯେବେ ଦେବେ ସେ ଯାହା
 ସାଦରେ ସାନନ୍ଦେ ମସ୍ତ କ
 ପାତ ନେବାକୁ ତାହା,
 ଦିଅନ୍ତୁ ଅମୃତ ଶକତି
 ଏହି ମାତ୍ର ପ୍ରାର୍ଥନା
 ନ କରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ତତ୍ତ୍ୱେନ
 ଅଉ ଅନ କାମନା ।”
 ଦୈର୍ଘ୍ୟଶୀଳା ଚନ୍ଦ୍ରା ଧରଣି-
 ବଳେ ସଂଯମି ମନ
 ଯଥାବିଧି ନିର୍ଦ୍ଦୟତାରେ
 କଲେ ଦିନ ଯାପନ ।

ଭୂମିର ଭୂପତି ମାନସ
 ଭାମ ଚିନ୍ତା-ତରଙ୍ଗେ
 ସଚକ୍ରତେ ନିଶି ଯାପିଲେ
 ଚିନ୍ତା ମହୁଷୀ ସଙ୍ଗେ ।
 ନ ଦଶୁଁ ଉଦ୍ଧୂଳ ଅରୁଣୋ-
 ଦୟେ ପ୍ରାଚୀ ସରଣୀ
 ନ ଅସୁଁ ମହାକ ଓହ୍ଲାଇ
 ଉଷା ପୁଲ୍ଲବରଣୀ ।
 ନ ଲୁଚୁଁ ପେଟକ-କାଟକ-
 କୁଞ୍ଜେ ବାୟୁସଦୟେ
 ନ ମୁଷ୍ଟୁଁ ପ୍ରକୃତ ସୁନୀଳ
 ବେଶି ଭାନ୍ତି ଉଦୟେ,
 ନ ପିଞ୍ଜୁଁ କମଳକଳିକା
 ବାଳାରୁଣାଲିଙ୍ଗନେ
 ନ ଲେଟୁଁ ସେ ପୂର୍ବ ରସିକ
 ଭଙ୍ଗରାଜ ଚରଣେ
 ନ ବୁଝୁଁ ପ୍ରଭାତ ଡାରକା-
 ପ୍ରଭା ନୀଳ ଗଗନେ
 ନ ଉଡୁଁ ଅମ୍ବରେ ଭରତ
 ସୁମଧୁର କୁଜନେ
 ନ କରୁଁ ପ୍ରଭାତ ବିଜୟ-
 ବାଞ୍ଛି କାକ ପ୍ରଗୁର

ନ ହରୁଁ ସରଘା ସୁମନ-
ପୃଷ୍ଠ, ସୁମନସାର;
ତେଜ ତଳୁ ରାଏ ଉଠିଲେ
ରଞ୍ଜ ନାମ ସୁମର
ସ୍ଥାନ ଦେବ-ଅରଚନାଦି
ନିତ୍ୟକର୍ମ ଅରର ।
ବିଜେ କଲେ ସଭାସଦନେ
ପାଦ ଅମାତ୍ୟ ସହ
ଝଟକେ ବାଳାର୍ଦ୍ଧ କରଣେ
ତେଜପୃଷ୍ଠ ବିଗ୍ରହ ।
ରାଜଦଣ୍ଡ ଚଣ୍ଡିପ୍ରସାରେ
ଦାସ କରେ ରାଜତ
ବିଲମ୍ବିତ ସୁନଦେଶରେ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଯଜ୍ଞୋପବୀତ
ଶାନ୍ତ ମହୋଦ୍ଦଳ ନିର୍ମଳ
ନୃପ ଶ୍ରୀମୁଖ-ଶଶି
ବିଷଣୁ ବାସଦେ ତାଙ୍କିଛି
ଚନ୍ଦ୍ରା ମହତା ମସୀ ।
କର, ସୁମନ୍ତଶା ମନ୍ଦୀକ
ତୁଲେ ନୃପଶେଖର
ବିନା ବାକ୍ୟ ହେବ ମାମାଂସା
ଯଥା ଦେବଦୁହର,

ତାହାର ଅଶ୍ରୁ ଉପାୟ
 କରି ଉଦ୍‌ଭାବନ
 ଅଶ୍ରୁର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ରଜତ
 ବେନି ସିଂହଅସନ
 ଯତନେ ବିବିଧ ରତନେ
 କରାଇ ତା ମଣ୍ଡନ
 ରାଜସ୍ୱ ହାସନ ଉଦୟ
 ପାଶ୍ୱେ କଲେ ସ୍ଥାପନ ।
 ଦବ୍ୟ ସିଂହାସନ ସୁଗୁରୁ
 କାରୁକାର୍ଯ୍ୟଗଚିତ
 ଦେଖି ସତ୍ୟ ସଦ୍ର ଶ୍ରୀବତ୍ସ
 ହେଲେ ପରମ ପ୍ରୀତ ।
 ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ସ୍ୱର୍ଗ ଅସିଲେ
 ଶ୍ରୀୟା ଶ୍ରୀୟାକୁମର
 ଜ୍ୟୋତର୍ମୟ ଦବ୍ୟ ପ୍ରଭାରେ
 ସଭା କରି ଭାସ୍କର ।
 ଦକ୍ଷେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାସନେ ବସିଲେ
 ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣବରଣୀ
 ବାମେ ବିଜେ ରୌପ୍ୟ ଅସନେ
 ଛାନ୍ଦନାୟକ ଶନି ।
 ତେଜ ସିଂହାସନ ନୃପତି
 ବୃତ୍ତାନ୍ତଲିପିପଠରେ

ଯଥାବିଧି ପୂଜା ଅଟଇ
 ବେନିକର ପୟରେ,
 କର କୋରକିତ ଶ୍ରୀକର
 ଭଦ୍ର ହେଲେ ସମକ୍ଷେ
 ମଙ୍ଗଳ ମାନସ-ମାତଙ୍ଗ
 ଗୁରୁ ଅଶଙ୍କା-ପକେ ।
 ପ୍ରତିସମ୍ପାଷଣ ନରେଶେ
 କର ରବିନନ୍ଦନ
 ପୂଜିଲେ, ‘କେ ଅମ୍ଭ ବେନିରୁ
 ଶ୍ରେଷ୍ଠ କହ ରାଜନ ।’
 ଭବିଷ୍ୟେ ନୃପ ସମ୍ପଦେ
 ସମ୍ପୁର୍ଣ୍ଣେ ସର୍ବସ୍ବେ
 “କିମ ମୁଁ ଅଧିକ କହୁବି
 ଅଭ ଏହି ବିଷୟେ ?
 ଅସନ ସ୍ବରୂପ ଜଗତେ
 ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ବ ପ୍ରମାଣ
 ବାମେ ସାଧାରଣ ବସଇ
 ବାମେତରେ ପ୍ରଧାନ ।”
 ନୃପତି ବଚନେ ନିଜକୁ
 ଅପମାନିତ ମଣି
 ହେଲେ ପ୍ରକୃତିତମୂରତି
 କୋପ ପ୍ରତାପେ ଶନି

ସ୍ମରଣ ଅରୁଣ ନୟନୁ
 ଅଗ୍ନି ସ୍ମ ଲିଙ୍ଗମାନ
 ଦୁରଲ୍ଲ ସେ ପୁଣି ବିକଟେ
 କାଳକଟ ସମାନ
 ଅରୁଣ ସନ୍ତୋଷେ ସହସା
 ନୀଳଜାମୁତ ତନ୍ତୁ
 ଝରଲ କି ତପ୍ତ ତାମ୍ରର
 ପ୍ରଭା କଳା ବଦନୁ ?
 ବହୁଲ ତପତ ଅନଳ-
 ପ୍ରଭ ମୁଦୁଃ ନିଶ୍ବାସ
 ଦହଲ କି ନୃପପରାଣେ
 ଉପୁଜାର ତରାସ ।
 ନୃପେ ହୃଦଗୋପ ଦେବାକୁ
 କରି ଦାରୁଣ ପଣ
 ମ୍ଳାନମୁଖେ ସ୍ତ୍ରୀୟ କଷକୁ
 ଶନି କଲେ ଗମନ ।
 ଶନିସ୍ବତ ଦୋଷି ଭାଳନ୍ତି
 ରାଏ ଉତ୍ସବିହଳେ
 “ପଡ଼ିଲି ଏଥର ନିଶ୍ଚୟ
 ଶନି-କୋପ-ଅନଳେ ।”
 କମଳସମ୍ଭବା କମଳା
 ମୁଖ-କମଳ ପୁଷ୍ପ

ରାଜ-ସୁବିଗୁରେ ହୋଇଲ
 ମହାହରଷୋତ୍ସୁକ ।
 ହୋଇ ମହାତୁଷ୍ଟ ବୋଇଲେ
 ନୃପେ ସମ୍ମୋଧ ମାତ
 “ସତ୍ୟ ସତ୍ୟ ତୁମ୍ଭେ ପରମ
 ନ୍ୟାୟବାନ ନୁନାଥ ।
 ହୋଇ ମହାପ୍ରୀତ ଦେଉଛି
 ବର ବର ଶ୍ରଦ୍ଧଣ
 ଯୋ ପ୍ରିୟନିବାସ ସତତ
 ହେବ ତବ ସଦନ ।”
 ବର ଦେଇ ଦେବା ଗମିଲେ
 ବରକୁଣ୍ଡ ଲବନ
 ମାତ୍ର ଦେଲ ରାଜ-ହୃଦୟ
 ବେତ୍ତ ବେଳ ବିଷଣ୍ଣ ।
 ନାହିଁ ସେହି ଦିନୁ ସୁଦାସ
 ଶାନ୍ତି ନୃପ-ମାନସେ
 ପ୍ରାଣ ରାଜଭୋଗେ ଅମୋଦେ
 ରାଜକାର୍ଯ୍ୟେ ନ ରସେ ।
 ଚିତା ପରି ଚିନ୍ତା-ଅନଳ
 ଦହେ ଦବସ ନିଶି,
 କରନ୍ତି ପ୍ରବୋଧ ବହୁତ-
 ରୂପେ ଚିନ୍ତା ମହିଷୀ ।

ମାତ୍ର ସେ ଲଳିତ ମଧୁର
 ମୁକୁ ମଞ୍ଜୁଳ ବାଣୀ
 ତଳେ ହେଲେ ନୃପ-ହୃଦୟେ ।
 ଶାନ୍ତି ନ ଦିଏ ଅଣି ।
 ନାନା ଦୁର୍ଭାବନା ହୃଦୟ-
 ରାଜ୍ୟେ କଲ ବସତି
 ଦହୁ ଦହୁ ଶିଶୁ ହୋଇଲ
 ମନୋହର ମୂରତି ।
 ଶନୈଶ୍ଚର କୋପ ସରଜି
 'ଭୂପ-ଭାଗ'-ଗଗନେ
 ଭାଷଣ ଦୂର୍ଯ୍ୟୋଗ-ବତାସ
 ସହବାସେ ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳେ
 ବିପଦ-ବିକ୍ରାନ୍ତ-ସନ୍ତାପ —
 ତାପ ବରଷା ସହ
 ନରପତି ଛୁଇଁ ପକାନେ
 ଦେଲେ ନିରତେ ଲୟ

ଦ୍ଵିତୀୟ ସର୍ଗ

ରାଗ—କଳହଂସକେଦାର

ବଡ଼ର ନରପତି	ଚନ୍ଦ୍ରା-ଅନଳ
ଲେଡ଼ର ଶନି ତାଙ୍କ	ଛୁଦ୍ର କେବଳ ।
ଖଳର ଶୁଭ ସିନା	ଛୁଦ୍ରାନ୍ତେଷଣ
ମଣିକା ଲେଡ଼େ ଯଥା	ସୁମ୍ନାଙ୍ଗେ ବ୍ରଣ ।
ଦରବେ କରୁଁ ଦିନେ	ଶ୍ରୀବତ୍ସ ସ୍ନାନ
ଅଭୁତେ ଅସି ଏକ	କୃଷ୍ଣାଙ୍ଗ ଶ୍ଵାନ;
କଲ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗପୋତ-	ଜଳ ଲେହନ
ତା' ଦେଖି ମହାଭ୍ରତ	ହେଲେ ରାଜନ ।
ଅନ୍ତର୍ମିଳେ ଶତ୍ରୁର	ଏ ଛୁଦ୍ର ପାବ
ହେଲେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ପ୍ରାଗ-	ଜ୍ୟୋତିଷ-ସାହିଁ ।
ହୋଇଲ ବୁଦ୍ଧି ହ୍ରାସ	ଦିନକୁ ଦିନ
ସସାଗରାଧିପତି	ହୋଇଲେ ଦାନ ।
ବିନା ଭୁକମ୍ପେ ପଡ଼େ	ଭୂତଳେ ଟଳି
ମେଡ଼ ମଣ୍ଡପ ଚନ୍ଦ୍ର—	ଶାଳା ଦେହଲି ।
ସିଂହଦ୍ଵାର ଅଛାଳି	ନାଟମନ୍ଦର
ସୁରମ୍ୟ ହଂସପୁର	ଦୁର୍ଗ ପ୍ରାଚୀର;
ପଡ଼ିଲ ହସ୍ତିଶାଳ	ମାଡ଼ି ମେଦନୀ
କର ଧ୍ଵଂସ ଅସଂଖ୍ୟ	କରା-କରଣୀ ।

ଅସଂଖ୍ୟ ମେଷ ଅଶ୍ଵ	ଭୟ ଗୋକୁଳ
ହୋଇଲେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ	ସବେ ନିର୍ମଳ ।
ଶିଳ୍ପୀ କଳ୍ପନାତୀତ	ରାଜ-ଉବନ
ଏକେ ଏକେ ସକଳ	ହୋଇ ଭଗନ;
ହୋଇଲ ପରଶତ	ଶିଳାସ୍ତ୍ରପରେ
ଦୁର୍ଦ୍ଦର୍ଶ ଗ୍ରହ-ଶିଖ	ଶନିକୋପରେ ।
ଅଭ୍ୟୁତେ କେଉଁ ସ୍ଥାନ	ଦହେ ଅନଳ
ଦଶଇ ଦିବା ବିଭ୍ରା—	ବରା-ଧୂମଳ ।
ଅକସ୍ମାତ ଦୁଅର	ଭଲୁକା ପତନ
ଶୁଭେ ବିକଟେ କାଳ	ପେଟକସ୍ତନ ।
ଅଚମ୍ପିତେ ରୁଧିର—	ଧାର ବରଷେ
ନକ୍ଷତ୍ରରାଜି ବିରା-	ଜନ୍ମ ଦିବସେ ।
ଭ୍ରମ ପୁଞ୍ଜକୁ ଟେକି	ଗେନପଟେ
ଧୂମଳତନ୍ତ୍ର ଧୂମ-	କେତୁ ପ୍ରକଟେ
ଭୟ ହୋଇଲ ଶସ୍ୟ-	ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣଭଣ୍ଡାର
ଧୂମ ହୋଇଲ ଶ୍ୟାମ —	ଶିଶୁ ଧରାର ।
ହାହାକାରେ ଚୌଦିଗ	ହୋଇଲ ଘୂର୍ଣ୍ଣ
ହେଲେ ପରଜାକୁଳ	ସମ୍ବଳଶୂନ୍ୟ ।
ଭଠେଇ ପୁରେ ପୁରେ	ଦିନନିଶେଳ
ହେଲ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ନୃପ	ଗିଞ୍ଜ ବିଲେଳ * ।

ନଗରେ ଭଗିଦାନ
 କଲେ ସ୍ବଚକ୍ଷେ ସବୁ
 ଟଳିଲ ଟାଣପଣ
 ହୋଇଲେ ହତବୁଦ୍ଧି
 ବିଷମ ବିଭୀଷିକା-
 ବିଦ୍ରୁମି ଚିତ୍ତ ଥୟ
 ପରାଣ ଈଶ୍ବରକୁ
 ହୋଇଲା ପତପ୍ରାଣୀ—
 ପରଜାପୁଞ୍ଜଦୁଃଖ
 ମଜ୍ଜିଲେ ଚିନ୍ତା ଶୁଣି
 ଦେଖି ସପତ୍ନୀ ବସୁ—
 ସଜ ସରୋଜ-ମୁଖୀ
 ମୁଞ୍ଚନ୍ତି ଦବାନିଶି
 ମୁଞ୍ଚି ବାରିଜେଷଣା
 ଶୀର୍ଣ୍ଣ, ସୁନ୍ଦର ତନ୍ତ୍ର
 ଶଶ-ସୁମନକାନ୍ତ
 ପ୍ରେୟସୀ କାତରତା
 ଚିନ୍ତା-ଅନଳେ ପୁଣି
 କହନ୍ତି ସ୍ବ, “ଚିନ୍ତା !
 ଧୀରେ ! ବିପତ୍ତିକାଳେ
 ଜନ୍ମିଲେ ମୃତ୍ୟୁ କେବେ
 ବୃଥା ବ୍ୟାକୁଳ ହୁଏ

କର ବ୍ରାହ୍ମଣ
 ପର୍ଯ୍ୟବେଷଣ ।
 ପ୍ରାଣିଲ ବସ
 ଚିନ୍ତା-ନାୟକ ।
 ସଙ୍କୁଳାର୍ଣ୍ଣବେ ।
 ନ ହେଲା ଲବେ ।
 ଦେଖି ବ୍ୟାକୁଳ
 ପ୍ରାଣ ଅକୁଳ ।
 ଦେଖି କାତରେ
 ଚିନ୍ତା-ସାଗରେ ।
 ମତା ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା
 ହୋଇ ବିବଶା,
 ଲେଉଟକପାରି
 ନିଦ୍ରା ଅହାର ।
 ଦିନକୁ ଦିନ
 ହେଲା ମଳିନ ।
 ହେଲା ନୃପତି—
 ଅଦୃଢ଼ ମତି ।
 ଚିନ୍ତା ନ କର
 ଧର୍ମ ଧର ।
 ନୋହେ ଶତ୍ରୁନ
 ପରାଣଧନ ।

କରମଫଳ ପ୍ରାଣୀ	କରକ ଭୋଗ
ଦରବ ମାୟା ଦିଏ	କା' ସହ ଯୋଗ ?
କର ପାରବ କିଏ	ସେ ମାୟା ଅନ ?
ଫଳବିଧତା * ସ୍ଵୟଂ	ଶ୍ରୀ ଭଗବାନ ।
ଇଚ୍ଛାମୟଙ୍କ ଇଚ୍ଛା	ଅଟଇ ଯାହା
କାହାର ବଳେ ହେବ	ଅନ୍ୟଥା ତାହା ?
ତାଙ୍କ ପୟରେ ମୋର	ସବୁ ନିର୍ଭର
ଶକତିବିଘ୍ନନ ମୁଁ	କର୍ତ୍ତା ଈଶ୍ଵର ।
ସମ୍ଭବ ଗର୍ଭେ ଭ୍ରମ	ବଳୁ ଅନଳ
ବରଷେ ବାରବାହ	ଯେସନେ ଜଳ
ଦେଖି ତାପିତ ଧରା	ତାପ ଯାତନା
ତଥା ଦିଅନ୍ତି ନୃପ	ପ୍ରିୟେ ସାନ୍ତୁନା ।
ମଲେ ଅସଂଖ୍ୟ ନର-	ନାଶ ଦହନେ
କେତେ ବା ଅନାହାରେ	ଭଞ୍ଜ ପତନେ;
କେତେ ବା ହୋଇ ଅସ୍ଥି-	ପଞ୍ଜର ସାର
ରହୁଲେ ମାତ୍ର ମଣି	ପରାଣେ ଭାର ।
ହୁଅଇ ଦିନୁ ଦିନ	ଘୋର ଜ୍ଵାତ
ଦେଖି ସକଳ ପ୍ରଜା	ହୋଇ ବୟାର୍ତ୍ତ;
କରନ୍ତି ଅର୍ତ୍ତନାଦ	ସିଂହ ଦୁଆରେ
ସେ ନାଦ କୁରେ ନୃପ	ହୃଦ ବିଦାରେ ।

* ବ୍ୟାତା — ବ୍ୟାଜବର

ଶନି-ମାୟାରେ ଢାକ
 ପ୍ରଜା ଅରଦ-ବାଦେ
 ଭଞ୍ଜିଲ ଯେଉଁମେରୁ
 ବୁଝିଲେ ନରରାଣୀ—
 ପ୍ରଜାବସ୍ତଳ ଦେଖି
 ଭାଷନ୍ତି ରାଣୀପାଶେ
 “ନାହିଁ ଶ୍ରେୟସୀ ! ପ୍ରଜା—
 ପ୍ରବଳେ ଗ୍ରହରାଜ
 ମୋ ଦୋଷୁଁ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରଜା
 ମୋ ପକ୍ଷେ ରାଜ୍ୟତ୍ୟାଗ
 ନାହିଁ ଅୟତ୍ତେ ଚିନ୍ତା,
 ଜାଣୁଛି ଏହି ରଜ୍ଜା
 ମୋର ଅଦେଶ ଏବେ
 ପିତୃ-ଅଳୟେ ପ୍ରୟେ,
 ବିଭକ୍ତପାରେ ଗ୍ରହ
 ହୋଇବ ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗେ
 ନୃପ-ପୀୟୂଷ-ବାଣୀ
 ହୋଇ ଭେଦଲ ଚିନ୍ତା
 କମ୍ପି ଉଠିଲ ତନୁ-
 କଞ୍ଜ-ସୁନ୍ଦର-ମୁଖ
 ହେଲ ହୃଦୟ ଭଲ—
 ତନ୍ତ୍ରଲ ନେତ୍ରମାରେ

ଚିତ୍ତ ରଞ୍ଜିତ
 ହୋଇ ପ୍ରବଳ
 ତୁଳା ପରାୟେ
 ସାଗରେ ରାୟେ !
 ପରଜା ଦୁଃଖ
 ହୋଇ ବିମୁଖ—
 ଉପାୟ ଅଭ
 ସାଧୁର ଦାଉ ।
 ହୁଅନ୍ତି କ୍ଷୟ
 ଶ୍ରେୟଃ ନିଷ୍ଠୟ ।
 ଚିତ୍ତ ମୋହର
 ଇଚ୍ଛାମୟର ।
 କରି ଗ୍ରହଣ
 କରି ଗମନ ।
 ହେଲେ ଖଣ୍ଡନ
 ପୁନର୍ମଳନ ।”
 କୁଳିଶୁଁ ଟାଣ
 ମହିଷୀ ଘାଣ ।
 ବିଦ୍ୟୁତ୍ତରକା
 ପଡ଼ିଲ ପିକା ।
 ଲିକା ଅକୁଳ
 ରତ୍ନ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ।

ବୋଇଲେ ଗଦଗଦ	ଭାଷେ ସୁନ୍ଦରୀ
କର-କମଳେ ପଡ଼ି—	ପୟର ଧର;—
“ଚରଣ-ଦାସୀକି ଏ	କଠୋରଦେଶ
ଦିଅନ୍ତୁ ନାହିଁ ଦୟା—	ମୟ ପ୍ରାଣେଶ !
ଯେ ପଥେ ଗତି ସପା—	ଗରାଧୁପତି
ଚାରିବେ ତହିଁ ତାଙ୍କ	ଦାସୀର ଗତି ।
ଭ୍ରମିବ ତୁମ୍ଭେ ଦେଶେ	ଦେଶେ ନିରାଶେ
ଯିବି ମୁଁ ପିତୃଗୃହେ	କି ସୁଖ ଅଶେ ?
ଚନ୍ଦ୍ରାକୁ ଦେଲେ ଏହି	ଦାରୁଣ ଚନ୍ଦ୍ରା
ହେବ କି ମହାରାଜ !	ତୁମ୍ଭେ ଅଚନ୍ଦ୍ରା ?
ସେବିବି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ	ଥାଇ ଶ୍ରୀପତି
ଶ୍ରୀପତିସେବା ମୋର	ସବୁ ସମ୍ପଦ ।
ଦୁଃଖ ସମୟେ ଥିବି	ତବ ନିକଟେ
ସମଭାଗିନୀ ହୋଇ	ସବୁ ସକଟେ ।
ସହଗୁଣି ସହ—	ଧରମିଣୀ
କରବାକୁ କୁଣ୍ଡିତ	ନାଥ, କାହିଁକି ?
ସଦୟେ ସଙ୍ଗେ ଘେନି	ଗମନ୍ତୁ ଏବେ
ମୋ ଯୋଗୁଁ ନ ଭୋଗିବେ	ବିପତ୍ତି କେବେ ।
ଏକସୁତେ ଗ୍ରଥତ	ନିବିଡ଼ ଛନ୍ଦେ
ଦମ୍ପତି ପ୍ରାଣ, ନାଥ !	ଦୈବନିବାହେ
ପରମ୍ପରା ଅନ୍ତର	ସେ ଜାୟା ଧବ
ହୋଇଲେ ଶୁଭ ଶାନ୍ତି	ନୋହେ ସମ୍ଭବ ।”

ପ୍ରାଣ-ପ୍ରେୟସୀ ପ୍ରାଣ—	କାତର କଥା
ଦେଲ ଶ୍ରବଣପ୍ରାଣେ	ବିଷମ ବ୍ୟଥା ।
ବୋଇଲେ ଧୀରେ ଡେଇ	ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ବାସ—
“ମୋ ତୁଲେ ଗଲେ ହେବ	ବହୁ ଅୟାସ ।
ବିଳାସ ଲୀଳୋଦ୍ୟାନେ	ହୋଇ ଲଳିତା
ଅବାଲ୍ୟ ବଡ଼ ଅଛ	ସୋହାଗେ ଚନ୍ଦ୍ରା !
ଦୁର୍ବିଷହ ବିପଦ—	ସକ୍ମଳ ପଥେ
କେମନ୍ତେ ଯିବ ପ୍ରିୟେ !	ନ ଲଗେ ପ୍ରତେ ।
କେସନେ ସୁକୁମାର	ପରାଣେ ସହ
ପାରିବ ପଥକବୁ	ପରାଣସହ !
ଭ୍ରମିବ ମୁହଁ ଭ୍ରମ	ଭ୍ରାତ୍ୟ-ଅବର୍ତ୍ତେ
ଭ୍ରମି ପାରିବ କି ଗୋ,	ମୋର ସଙ୍ଗତେ ?
ନିତାନ୍ତ ଯିବା ଇଚ୍ଛା	ଯେବେ ତୁମ୍ଭର
ଧନ ରତନ କିଛି	ସଂଗ୍ରହ କର ।
ସକଳ ଅଭରଣ	ସର୍ବାଙ୍ଗୁ କାଢ଼ି
ପ୍ରିୟେ ! ଗଣିଲ ଏକ	ବାନ୍ଧ ସଜାଡ଼ି ।
ପାଥେୟରୂପେ ତାହା	ନେଇ ସଙ୍ଗରେ
ଡେଇବା ଏହି ପୁରୀ	ଅଜ ଗୃହିରେ ।”
ଶୁଣି ମହର୍ଷୀ ସଜ	କଲେ ବହନ
ଅଳପ ଭାର ବହୁ—	ମୂଲ୍ୟ ରତନ ।
ହୋଇଛି ଗତ ବେନି	ଯାମ ଯାମିନୀ
କାଳ ତମିର ତାଟି	ଅଛି ମେଦନୀ ।

ନାରବ ପ୍ରବ୍ୟ ଶୂନ୍ୟ	ସକଳ ପୁର
ଦୂରେ ଛାଡ଼ନ୍ତି ରଖି	ଶିବା କୁକୁର ।
ଛାପି ପାଥେୟ ରତ୍ନ	ମସ୍ତକୋପରେ
ମହିଷୀ-କର କର—	କମଳେ ଧରି;
ଅନ୍ତରେ ଇଚ୍ଛାନାମ	କର ସୁରଣ
ନବରୁ ବହିର୍ଗତ	ହେଲେ ସଜନ ।
ଚରପ୍ତିୟ ସୁଖର	ରମ୍ୟ ଅବାସ
ତେଜଲେ ଚନ୍ଦ୍ରାକାନ୍ତ	ହୋଇ ନିରାଶ ।
ପ୍ରାଣ-ପ୍ରେୟସୀ-ଚନ୍ଦ୍ରା	ମହିଷୀ ତୁଳେ
ବିଷମ ବ୍ୟଥାଭର	ପରାଣୀକୁଳେ ।
କରାନ୍ତକୂଳ-ଦର୍ପ—	ଦଳା କେଶରୀ
ଭାଷଣ ଦାବାନଳ	ଦର୍ଶନେ ଥା
ରୂପଲ୍ୟଦୃଷ୍ଟ ଚଳ—	ଚିତ୍ତେ ଯେସନ
ବରଜେ ପ୍ରିୟା ସହ	ପ୍ରିୟ କାନନ ।
ନିବିଡ଼ ଅନ୍ଧକାରେ	ଗୁଜଦମ୍ପତ
ନୀଳ ଗଗନପଥେ	ତାରକାପନ୍ଥ;
ନିର୍ଣ୍ଣୟନାର ସାର	ସାର ଗର୍ଜନ
ନିଭୃତେ ଭାତପ୍ରଦ	ହେଲି ନିଃସ୍ଵନ ।
ଶୁଦ୍ଧ ସୁବର୍ଣ୍ଣପ୍ରଭ	ଦୃପତପ୍ରଭା
ସଙ୍ଗେ ରମଣୀରତ୍ନ	ଦୋବଦୁଲ୍ଲିଭ;
ରତ୍ନ ପାଥେୟ ଶିରେ	ଶୁକଳ ବାସେ
ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣ ଭୂଧରେ ହିମ—	ଶୁଦ୍ଧ କରା ସେ ।

ଘନ ଘନ ନିଶ୍ବାସ	ବହେ ପ୍ରବଳ
ଦହଇ ମନ-ବନ	ନୈରାଶ୍ୟାନଳ ।
ଥକଇ ପାଦଗତି	ଥରକୁ ଥର
ରଖଇ ଧରା ଅବା	ଧର ପୟର ।
କରି କୁଣ୍ଡିତେ ଥୋକେ	ପଥ ଗମନ
ପୁଣି ପଛକୁ ଫେରା-	ଇଲେ ନୟନ ।
ରଜ-ପୁରର ଭଗ୍ନ —	ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଚାହିଁ
ଅଉ ଅଗକୁ ପାଦ	କଲିଲା ନାହିଁ ।
ହେଲା ଅବଶ ତନ୍ତୁ	ଶୋକ-ଅବେଶେ
ଅସୁ-ବସୁ ତ ହୋଇ	ଭୂତଳେ ବେଶେ
ଶିଶୁପତିମା ପର	ବେନି ପରାଣୀ
ବସି ପଡ଼ିଲେ ଗଣ୍ଡେ	ନିବେଶି ପାଣି ।
ପ୍ରାଗ୍-ଜ୍ୟୋତିଷ ଈଶ୍ବର	ଶ୍ରୀବତ୍ସକର
ପଟମହାଶୀ ଚିନ୍ତା —	କର ଅବର,
ସେକାଳେ ପ୍ରାଣେ ହେଲା	ଯେଉଁ ଅୟାସ
ବଞ୍ଚିବା ଦୁହଇ କି	ବୃଥା ପ୍ରୟାସ ?
ସକଳ ରାଜପୁର	ଲଭି ବିଲୟ
ଥୁଲ ତାଙ୍କର ଏକ —	ମାତ୍ର ଅଶ୍ରୁ ।
ଏହି ଦୁର୍ଦ୍ଦିନେ ଯେଉଁ	ରମ୍ୟ ସଦାନ
ସହସା ବଜ୍ରନାଦେ	ହେଲା ପତନ,
ଅସୁବିସ୍ମୃତ ତେଜ	ସେ ଭ୍ରମନାଦେ
ଉଠିଲେ ରାଜା ରାଣୀ	ଭୟେ ବିସାଦେ ।

ଅନଳ ଅଦ୍ଵିତ—

ନିମ୍ନ ଚକିତ ଯଥା

ପୁଣି ସେ ପବିତ୍ରକୁ

ବିଦଗଧ ହୃଦୟେ

ପ୍ରୋକ୍ତେ ମାତ୍ରକ ଗୁହ୍ୟ

ଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ପକାଇ

ଏକାଳେ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ

ବିଷ୍ଣୁବଲ୍ଲଭ ଲକ୍ଷ୍ମୀ

ଦେବାକୁ ଶାନ୍ତି ନୃପ

ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ କରୁଣା

ଭାତ ଚକିତ ରୂପେ

ବୋଇଲେ ଦେବୀ—“ବସ୍ତୁ

କର ନିର୍ଭୟେ ବନ—

ରକ୍ଷକ ତୋର ସ୍ଵୟଂ

ଯେବେ ଯହିଁକି ତୁହି

ଥୁବା ଅଲକ୍ଷ୍ୟ ଗୁପ୍ତା

ପ୍ରହରୋଷରୁ କିଛି

ଲଭି, ଲଭିବ ପୁଣି

କହି କମଳା ହେଲେ

ଗମିଲେ ବନପଥେ

ଶିଳା କୋପରୁ କବି

ଧ୍ୟୁସୀ ଗର୍ଜନେ

ହୁଅନ୍ତି ଜନେ,

ନବର ପ୍ରତି

ରାଜଦମ୍ଭ

ଦୁର୍ଦ୍ଦେବ କୃତେ ୧

ଗମିଲେ ଦୁର୍ଦ୍ଦେ ।

ହେଲେ ସମ୍ପୁର୍ଣ୍ଣ

ପ୍ରସନ୍ନମୁଖେ

ଦଗ୍ଧ ହୃଦୟେ

କିବା ଉଦୟେ ।

ଦେଇ ଅଭୟ

ନ କର ଭୟ ।

ପଥେ ଗମନ

ମଧୁସୂଦନ ।

କବିରୁ ଗତି

ପ୍ରାପ୍ତ ତୋ କତି ।

ସମୟ ଦୁଃଖ

ସ୍ଵରାଜ୍ୟ-ସୁଖ ।”

ଅନ୍ତରହିତା

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚିନ୍ତା ।

ସର୍ବସ୍ଵ ସୁଖ ୨

୧ ଦୂର୍ଦ୍ଦେବୀ ଭବରେ, ୨ ଭାବ

ମାତ୍ର ଅଳକ୍ଷ୍ୟ ସଙ୍ଗେ	ଗନ୍ଧ ଅଦୃଷ୍ଟ ।
ଏକେ ଦୁର୍ଗମ ଘୋର	ଦୁର୍ଦ୍ଦେହ୍ୟ ବନ
ଦୁଃସ୍ୟ ଧରଣୀ ଗାଡ଼	ତମିରାଞ୍ଜଳ;
କୋଳହଳସଙ୍କୁଳ	ଦିବସୁ ମୁକ୍ତି
ଲଭି ଗମ୍ଭୀର ଗାନ୍ଧି —	ମୟୀ ପ୍ରକୃତ ।
କରେ ଚହଳ ମାତ୍ର	ଥରକୁ ଥର
ହୃଦ ବିକଟ ରଡ଼ି	ଶ୍ଵାପଦଙ୍କର ।
ସେ ରବେ ପ୍ରତିଧ୍ଵନି	କାନନ ଘେର
ବଜାଏ କାଳ-ରାସି	ବିଜୟ ଭେରୀ ।
ଦୀର୍ଘ ଉତ୍ତମୟ	ବଡ଼ ବଡ଼ଭା
ଦର୍ପେ ହଟକେ ଯା'ର	ପ୍ରଭାକୁ ଲଭି ।
ସୁରଭି ସୁକୋମଳ	ଫୁଲ କମଳ
ଥା ଗୁରୁ ଚରଣର	ଉପମାସ୍ଥଳ ।
ଅରବିକରମ୍ପରୀ ।	ସେ ଦେବୀ ଚନ୍ଦ୍ରା
ଲବଣ୍ୟମୟୀ ଚିତ୍ର —	ସେନ ଦୁହିତା
କଣ୍ଠକାକାଣ୍ଡ ଶିଳା —	କକରମୟ
ଭ୍ରମାରଣ୍ୟ ଉ ମନ୍ତ୍ର	ପତିଙ୍କ ସହ ।
କରାନ୍ତ ଜଣା ଗତି	ଚଞ୍ଚଳ କର
ଗର୍ଭଭରଅଳସୀ	ମରାଳୀ ପରି;
କରନ୍ତି ଗତି ସତୀ	ଅତି କ୍ଳେଶରେ
କଣ୍ଠକାକ୍ରର ଫୁଟେ	'ଗୁରୁ ପୟରେ ।

ତୃତୀୟ ପର୍ବ

ରାଗ — ଅପାଳ ଶୁକ୍ଳ

ଚିନ୍ତା ସଙ୍ଗତେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ରାଜନ
ଘୋର ବନମାର୍ଗେ କରୁଁ ଗମନ
ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ ଏକ ସନ୍ଦର୍ଭ *
ନଦୀ ବହଇ ଭେଦ ବନଗର୍ବ
ଅକଳିତ ଜଳ

କଳି ନୁହଇ ତାର କୁଳ ଅଳ ।
ଦେଖି ନୃପତି ସାହସ ଉଡ଼ିଲା
ଚିନ୍ତା-ସାଗରେ ମାନସ ବୁଡ଼ିଲା;
ଅପାର ଜଳ ହୋଇବାକୁ ପାର
ଦିଶିଲା ନାହିଁ ଲବେ ପ୍ରତିକାର;
ବସି ନଦୀକୂଳେ

ସେଦନ କଲେ ଚିନ୍ତାସିନୀ ତୁଲେ ।
ଭ୍ରାଷଣ ଦାବ ଅନଳ ଉଦୟେ
କରୁଁ ଦ୍ରୁତେ ଗତି ଚକିତେ ଭୟେ
ଅକସ୍ମାତ ବ୍ୟାଧକାଲେ ପଡ଼ିତ

* ବ୍ୟାଘ୍ର

ପ୍ରାଣ ଅତଙ୍କେ ଛନ ଛନ ଚିତ୍ତ

କୁରଙ୍ଗ ପରାଏ

ଗୁହାନ୍ତି ଚକ୍ରଦଶେ ନରରାଏ ।

ଯେସନ ନିଦାୟ ଚନ୍ଦ୍ରାଂଶୁତାପେ

ଭ୍ରମି ଭ୍ରମ ମରୁଭୂମେ ସନ୍ତାପେ

ଶୁଷ୍କକଣ୍ଠ ତାକୁ ଡୁଝିତ ପାନ୍ତୁ

ଲେଡ଼ଇ ପୟଃ ହୋଇ ଅତି ଅତି

ତେସନ ନୃପତି

ଲେଡ଼ନ୍ତି ତରା ଗୁହଁ ଚକ୍ରକତି ।

ସହସା ନରନାଥ ଅଶାପଥ

ଉଚ୍ଛ୍ଳୁଳି ଏକ ବୃଦ୍ଧ କରବର୍ତ୍ତୀ;

ତରଣୀ ବାନ୍ତି ତରଙ୍ଗିଣୀ ବସେ

କୂଳେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ନରେଶ ସମସେ

ଲଗାଇଲ ଅଶି,

ଦେଖି, ଅଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲେ ରାଜା ରାଣୀ ।

ବିଲେକି ଗଗନେ ନବ ମୁଦରେ

ଯାଚକ ଗୁଡ଼କ ପରି ଅଧୀରେ,

କହନ୍ତି ସାଏ ନାବିକକୁ ସାର

“ସଦୟେ ପାରି କରିଦିଅ ଭାର !

ଦେବ ମୁଁ ନିଶ୍ଚିତ

ଯାହା ତବ ହାତ୍ୟ ପଣ ଉଚିତ !”

ଶୁଣି ଉତ୍ତର କଲା କର୍ଣ୍ଣଧାର

‘କେ ତୁମ୍ଭେ ରମଣୀ ଘେନି କାହାର,
ଏ ନିର୍ଜନ ସ୍ଥାନେ ଏତେ ସ୍ବପ୍ନରେ
ରହୁଛ ବସି କେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ

କେଣେ ବା ଯାଉଛ,

ଏହି ଗଣ୍ଡିଆରେ କିସ ନେଉଛ ?
ଦେଖି ସନ୍ଦେହ ଦୁଅଇ ମୋହର
ଅନୁମାନେ ଆସେ ତୁମ୍ଭେ ‘ଭସ୍ବର
କାହାର ନାଶ୍ବରତନ ଗୌରବର
ଅରଣ୍ୟପଥେ ଯାଉଛ ପଳାଇ,

ସତ ‘କରି କହ

ନ ଛାଡ଼ିବି ନ ଦେଲେ ପରତୟ ।’
ବୋଇଲେ ଶେଫାଳୀରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ,
“ନାବିକ ଭାଇ ! ପୁରୁ ଶୁଣିଅଛ
ଯେଉଁ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ନରପତି ନାମ
ମୁଁ ଅଟେ ସେହି, କର୍ମ ହେଲା ବାମ,

ଏ ମୋର ବନ୍ଧିତା

ଚିତ୍ତସେନ ରାଜନନ୍ଦନା ଚିନ୍ତା ।
ଦୈବଦୂର୍ବିପାକେ ହୋଇ ପଡ଼ିନ
ଭ୍ରମରୁଁ ବନପଥେ ବେନି ଜନ
ବହୁତ ବେଳୁଁ ଉରଜିଣୀତଟେ
ରହୁଛୁ ବସି ବଡ଼ ଶୀତକଷ୍ଟେ
ଦୟା ବହୁ ଭାଇ !

ଅର ପାରିରେ ଦିଅ ପଦ୍ମଜାର ।”

ପ୍ରବଣେ ଅଳପ ହସି ବିଦୁସେ
ପୁଣି କଣ୍ଠିଆର କହଇ ନୃପେ
“ଏ କି ମହାରଜ ! ଅଛନ୍ତି ତବ
ଅମାତ୍ୟବରଣ ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧବ,

ଏ ବିପତ୍ତିକାଳେ

କି ପାଇଁ ସହାୟ ନ ହେଲେ ତଳେ ?”

ବୋଇଲେ ଭୂପ “ସେ ସକଳ କଥା
ଭଠାଇ ନ ଦିଅନ୍ତୁ ବୃଥା ବ୍ୟଥା,
ସମ୍ପଦକାଳେ ସବେ ଅପଣାର
ବିପଦେ କେହୁ ନୁହଇ କାହାର,

କେବଳ ସ୍ୱଧର୍ମ

ରକ୍ଷା କରେ ହୋଇ ଅଭେଦ୍ୟ ବର୍ମ ।

ଦେଖ ସୁପକ୍ଷ ରସାଳ ଲେଉଟେ
ପକ୍ଷୀଏ ବେଢ଼ିଆନ୍ତି ତରୁବରେ,
ନିଶି ଦିବସ ନ ଛାଡ଼ନ୍ତି ଲେଖ
ଯାଅନ୍ତି କେଣେ ଫଳ ହେଲେ ଶେଷ,

ଭୁଲି ପୂର୍ବପ୍ରୀତି

ସ୍ୱାର୍ଥପର ସଂସାରର ଏ ଶୂନ୍ୟ ।”

ଶୁଣି ଧୀବର ହସି ମନେ ମନେ
କହେ ନୃପଙ୍କୁ ଗମ୍ଭୀର ବଚନେ
“କରନ୍ତୁ ବିଲେକନ ମହାଶୟ,

ଏ ମୋର ତରୁ ଜାଣୁ ଅତୀତ
 କଲେ ଆଶେହଣ
 ବେନି ଜଣୁ ବେଣୀ ହେବ ମନନ ।
 ଯେବେ ତୁମ୍ଭେ ଦୁହେଁ ହୋଇବ ପାର
 ଗଣ୍ଡିଲ ରଖିଥାଅ ଏହିଠାର
 ପରେ ମୁଁ ଏହା ଦେବି ପର କର
 ଏଥୁରେ ଯେବେ ଆପଣ ତୁମ୍ଭର

କହନ୍ତୁ ପ୍ରକାଶ୍ୟ
 ଗଣ୍ଡିଲ ଅଗ ରଖିଦେଇ ଆସେ ।”
 ଶୁଣି ନୃପତି କହୁଁ ସନମତି
 ଗଣ୍ଡିଲ ଥୋଇ ତରୁରେ ତଡ଼ିତ
 ଦୁଇେ କଣ୍ଠିଆର ଧରି ଶେପଣୀ
 ନଦୀଗଡ଼କୁ ବାହୁଲ ତରଣୀ

ସତ୍ତ୍ୱେ ନୟନେ
 ସେ ପଥେ ଚାହିଁ ଛନ୍ତି ବେନି ଜନେ ।
 ସହସା ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ସେ ସରିତ
 ସେହି ଧୀବର ତରଣୀ ସହିତ
 ରାଜା ରାଣୀଙ୍କର ପଥସମ୍ବଳ
 ରତନ ଗଣ୍ଡିଲ ଆଦି ସକଳ

ହୋଇଲା ଭଦ୍ରନ
 ଗଗନେ ଶବ୍ଦକୋଦଣ୍ଡ ସମାନ ।
 କହନ୍ତି ରୂପ କର ‘ହାୟ । ହାୟ’ ।

ଏ କିସ ହେଲା ଭୋଜବାଜି ପ୍ରାୟ
ନିଶ୍ଚୟ ଶନି ମାୟାରୁପ ଧର
ମାୟା-ଭରଜଣୀ ସର୍ଜନା କରି

ଅମୃତ ବଞ୍ଚନ

କରି ହରିଲା ପାତଥୟ ରଜନ ।”

ସ୍ବନେହେ ରାଣୀ ଦେଖି ଏହି ଦୃଶ୍ୟ
ଥର ଥର ରମ୍ଭାପଦ ସଦୃଶ
କରବଲ୍ଲୀ ଛନ୍ଦ ପଡ଼ଗଲେ
କରନ୍ତି ଗମନ ଭୟବିହଳେ

ବହୁ ପର୍ଯ୍ୟଟନେ

ପ୍ରବେଶ ହେଲେ ଚିତ୍ତଧୃତ ବନେ ।

ସେ କାଳକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତିଛି ରଜନୀ
ପ୍ରାଚୀନପୁରେ ବିଜେ ଦିନମଣି
ଝଲି ଢରୁଣ ଅରୁଣିକିରଣ
ଝଟକ ଦିଶନ୍ତି ଦିଗ୍‌ବଧୁଗଣ
ପାତଳ ପାଟଳ

ପାଟ ପିକିଲା ପରାଏ ଉଜ୍ଜ୍ବଳ ।
ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ଝଡ଼ି ପଡ଼େ ଶିଶିର
ଅବାସେ ମୁକୁତାଦାମ ଜଣିର
ପ୍ରସ୍ତୁତ ସମ୍ରାଟ ଅଗମ ଦେଖି
ପଳାଇ ଯାଇଛି ଭୟେ ଉପେଷି ।

ଅବା ବିଶ୍ବପତି

କରୁଣା-ସୁଧା ସିଞ୍ଚି ଦେଉଛନ୍ତି !
 ଗାର ପ୍ରଭାତ ବିଜୟ-ଉତ୍ସବ
 ଯାଅନ୍ତି ନାଡ଼ ତେଜ ପକ୍ଷିସବ
 ଅଦୂର ଗୁଞ୍ଜର ଗୁଞ୍ଜର ଅଳି
 କମଳକୁଞ୍ଜରେ କରନ୍ତି ଅଳି
 ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ସ୍ଵରେ

କରନ୍ତି ମଧୁପାନ ମଧୁକରେ ।
 ଖେଳଇ ପୁଷ୍ପକୁମାରୀଙ୍କ ସହ
 ମଳୟାଳିଳ ପରମଳମୟ
 କାହାକୁ ବୁଲୁ ଉପରେ ନଗୁଏ
 କାହାକୁ ମନ୍ତ୍ର ଅଙ୍କରେ ଲେଖାଏ
 କାହା ସଉରଭ

ନେଇ ଗୌଦିଗେ ପ୍ରଗୁରେ ବିଭବ ।
 କାନନଗୁଣ ମୃଗମୃଗୀଗଣେ
 ଦେଖି ନୃପେ ଭୟଭକ୍ତି ମନେ
 ପଳାଇଯାଉଁ ଅତି ଭରତରେ
 ପଛକୁ ଶ୍ରୀବା ଭାଇ ଥରେ ଥରେ
 ଦେଉଥାନ୍ତି ଗୁହଁ

କବଳିତ ହୁଣାକୁର ଗୋବାର ।
 କାନନ ମଧ୍ୟେ ଦିବ୍ୟ ସରୋବର
 ସୁଚିତ ପ୍ରାୟେ ଜଳ ମନୋହର
 ଗୌଦିଗୁଁ ବିବିଧ କାନନ ଫୁଲ

ପୁଟି ଦଶର ଅପୁଷ୍ପ ମଞ୍ଜୁଳ

ଅବା ତାରାପତି—

ମଣ୍ଡିତ ନୀଳନରେ ତାରାପତି !
 ଦେଖି ସେ ରମଣୀୟ ସ୍ଥାନ ଚିନ୍ତା
 କହନ୍ତି କାନ୍ତେ ହୋଇ ଅତି ପ୍ରୀତା,
 “ସମସ୍ତ ରାତ୍ରି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାଥ ।
 ହୋଇଛି ତୁମ୍ଭେ ସାତଶଯ୍ୟ ଶ୍ରାନ୍ତ
 ଏ ସ୍ଥାନେ ବିଶ୍ରମ

ହେଉ କିନ୍ତୁ ଶ୍ରମ ଉପଶମ ।
 ଅଜ ଏ ସରସୀରେ କର ସ୍ନାନ
 ତୋଳି ଏ ଅରଣ୍ୟ ସୁମନମାନ
 ଏହି ବନାଫଳ ସଂଗ୍ରହ କର
 ଏ ବିଜନ ବନେ ପରାଣ ଭର
 ପୂଜିବା ସ୍ଵରୂପ

ହୋଇବ ଖଣ୍ଡନ ସକଳ ରୁଦ୍ଧ ।”
 ପ୍ରାଣପ୍ରେୟସୀ ପ୍ରୀତିପୁର୍ଣ୍ଣ କଥା
 ଶ୍ରବଣେ ଭୁପ ଭୁଲି ସବୁ ବ୍ୟଥା
 ଖୋଜି ଅଣିଲେ ଭ୍ରମି ବନେ ବନେ
 କିଛି ଫଳମୂଳ ଅଳପ କ୍ଷଣେ
 ତଦନ୍ତେ ସରସୀ—

ଶୀତଳ ନୀରେ ସ୍ନାନ କଲେ ପଶି ।
 ଧରମହାଶୀ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ନୃପତି

ସହ ଚିନ୍ତା ସହଧର୍ମିଣୀ ସତୀ
ତୋଳି ନାନା ପୁଷ୍ପ ଅନ୍ତ୍ର ବସନେ
ପରୋପକାରରେ ପ୍ରସନ୍ନମନେ
ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତରେ

କଷ୍ଟେ ଶୁଦ୍ଧି ପ୍ରାପ୍ତଭବରେ ।
ପରମ ପ୍ରୀତିରେ ପରମାନନ୍ଦ
ପୂଜି ଲଭିଲେ ପରମ ଅନନ୍ଦ
ଭୁଲିଗଲେ ରାଜପୁଣ୍ୟ ସମ୍ପଦ
ଭୁଲିଗଲେ ଗତ ସ୍ବର୍ଗପଦ
ଫଳ ମୂଳାଶନେ

ତୁଚ୍ଛ ରାଜଭୋଗ ମଣିଲେ ମନେ ।
କଷ୍ଟେ କଳାନ୍ତ ହରି ସ୍ନାନାଶନେ
ଭକ୍ତବନ୍ଧୁନାମ ସୁମର ମନେ
ସଜାଡ଼ି ଶୁଭ କୁନ୍ତଳ ବସନ
ସାହସେ ହୃଦୟ କରି ବନ୍ଧନ
ପୁଣି କଲେ ଗତ

ନିରୁଦ୍ଧିଷ୍ଠ ଚିତ୍ତେ ରାଜଦମ୍ଭ ।
ବିବିଧ ଗରି କନ୍ଦର କାନ୍ତାରେ
ବିବିଧ ଢ଼ଙ୍ଗିନୀ ସର କାସାରେ
ବିବିଧ ପାଦପ ବଲ୍ଲୀଶ୍ରବଣେ
ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣ ସୁରଭି ସୁମନେ
ବିମଣ୍ଡିତ ବନ

ବିଲେକ ବେଳ କରନ୍ତି ଗମନ ।
 ମହେଶସମ ମନ୍ତ୍ରାଧରମାନେ
 ଅଛନ୍ତି ଖୁଦା ମନ୍ତ୍ର ମହାଧାନେ
 ଝରେ କା ତାଳ ସହୁତେକୋରାଣି
 ସର୍ବରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରୂପ ପ୍ରକାଶି
 ସେଇ ସେଇ କରେ

ସ୍ୱଳିତ ଗୌପ୍ୟ ସର ସୌରକରେ ।
 ନିବିଡ଼େ ନୀରଲେ, ତରୁବତୀ
 ଛନାଛନ୍ଦ ଭାବେ ରହିଅଛନ୍ତି
 ମିଶାଇ ଶିରେ ଶିର, ପଦେ ପଦ
 ଅନନ୍ତପଥ ଟେକିଛନ୍ତି ଛନ୍ଦ
 ନାହିଁ ପଥ ଲେଖି

ରବିରଶ୍ମି କରବାକୁ ପ୍ରବେଶ ।
 ସେହି ଅନନ୍ତ ପଲ୍ଲବସାଗରେ
 ବିଦେଷେ ତରଙ୍ଗ ତରଙ୍ଗ ପରେ
 ବହୁଯାଏ ସମୀରଣ ସଂଘନେ
 ବଢ଼ାଇ ପଦ ମର୍ମର ନିଃସ୍ୱନେ
 କୁଞ୍ଜପୁଞ୍ଜେ ରଙ୍ଗେ

ଦୀପ୍ତର ବୃଷ୍ଟିସାର କାନ୍ତା ସଙ୍ଗେ ।
 ତାଳି ଲଳିତ ମଧୁର କାକଳୀ
 ଭଳି ଭଳି ବନ୍ୟ ବିହଙ୍ଗାବଳୀ
 ଶାବକକୁଳେ ଘେନି ନୀଡ଼ଦୋଷଳ

ଦୋକ୍ତାନ୍ତ ମୁଦୁବାୟୁହୁଲ୍ଲୋଳେ
 ବିଲେକି ସେ ଗୋଭ୍ର
 ବସୁମତୀପତ୍ର ମାନସଲୋଭ ।
 ସୁନାଳ ପ୍ରଶାନ୍ତ ସାଗରଗୋଭ୍ର
 କଲେହେଁ ସାଂଯାନ୍ତକ-ମନଲୋଭ
 ବାଦ୍ୟାବିରୁଦ୍ଧିତ ଡରଙ୍ଗେ ହସ୍ତ
 ନ ହୁଅଇ କି ? ତଥା ବନପଥ
 ସ୍ଵରମ୍ୟ ଯେତକି
 ଦୁର୍ଗମ ଶଙ୍କାସଙ୍କୁଳ ଡେଉଳି ।
 ଦାମ୍ଭିକ ଦଗ୍ଧଜୟୀ ବାର ପ୍ରାୟ
 ବିସ୍ଫାବତ କର ବିରାଟ କାୟ
 ଭାଷଣ ବିକଟ ଶ୍ଵାପଦଗଣେ
 ନିର୍ଭୟେ ନିଃଶଙ୍କେ ସେ ଘୋରବନେ
 କରନ୍ତି ଭ୍ରମଣ
 କର ବିକଟ ଭେଦେ ଗର୍ଜନ ।
 ସେହି ଶ୍ଵାପଦସଙ୍କୁଳ ଗହନ
 ଦେଖି ଚିନ୍ତାକାନ୍ତ ଚିନ୍ତିତ ମନ
 ଅଗ୍ରସର ହେଉଁ ଅତି କାତରେ
 ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀଙ୍କି ତାକନ୍ତି ଅନ୍ତରେ
 “ଅହେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି ।
 ହସାରସାର ଅଗତର ଗତି ।
 କର ମୁଦୟା କରୁଣାନିଧାନ,

ସକଳ ସଙ୍କଟରୁ କର ଦାଶ
 ତବ ବିଦ୍ରୁହେ ଗତି ନାହିଁ ଅନ୍ୟ
 ଭରସା କେବଳ ତବ ଚରଣ

ଶରଣ ଜନର

ଶରଣ୍ୟ ! ଶରଣାତ୍ମେ ରସା କର !”

କାନ୍ତା ସହିତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭାବରେ
 କରୁଁ ଗମନ ନୃପ ଅରତରେ
 ଏରୂପେ ଚିତ୍ତେ ଚିନ୍ତୁ ଚନ୍ଦ୍ରପାଣି
 ହୋଇଲ ଅକସ୍ମାତ ଦୈବା-ବାଣୀ

ନୈରାଶ୍ୟେ ଅଶାର

ଅଶାସନାଭରା ଶ୍ରୀ ପ୍ରକାର ।
 “ଯେତେଦିନ ରାଏ ! ଥିବ ଅରଣ୍ୟେ
 ଥିବ ତବ ସହ ତବ ରକ୍ଷଣେ”
 ଏ ଅଭୟପ୍ରଦ ମନ୍ତ୍ର ନିଃସ୍ବନ
 ଶୁଣି ଅଶାନିଦେ ରାଣୀ ରାଜନ
 ଗମିଲେ ରତସେ *
 ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ନିର୍ଭୟ ମାନସେ ।

* ଶୀଘ୍ର

ଚତୁର୍ଥ ପର୍ବ

ରାଗ—ଗୌଣୀ

ପ୍ରାଗ୍‌ଜ୍ୟୋତିଷ ପୁରେଷ୍ଠର, ଶ୍ରୀବତ୍ସ ନରେଶଙ୍କର
ଶନିମାୟାବଳେ ଚିତ୍ତ ନିଜାହେ ସୁଷ୍ଟିର,
ନ ରହନ୍ତି କାହିଁ ଥୟେ ଭ୍ରମନ୍ତି ସଦା ଅଥୟେ
କୁରଳଚନ୍ଦ୍ର ପରାୟେ ନ ହୋଇ ସ୍ଥିର
ନିଷପେଶ ନଳ ପରାୟେ
ନିରକ୍ତର ବ୍ୟାକୁଳିତ ହୁଅନ୍ତି ରାଏ ।
ରାଜ ଅଗମନ ଜାଣି ସାଜିଛୁ ପ୍ରକୃତ-ସୁଖୀ
ରାଜଯୋଗ୍ୟ ପୁରୀଶାଳ ରମ୍ୟ ମନ୍ଦିର,
ଦେଶର ତତ୍ତ୍ଵକତରେ ବଞ୍ଚିବା ବନସ୍ଥରେ
ନିବିଡ଼େ ଦିଗବଳୟବ୍ୟାପୀ ପ୍ରାଚୀର
ମଣ୍ଡାଭିରୁ ତାକୁ ଯତନେ
ବିବିଧବରଣ ମନୋରମ ସୁମନେ ।
ଭଲେଁ ଦଶେ କି ମଞ୍ଜୁଳ ଶାଣିତ ରତନସୁଲ୍ଲ
ବିଶିଷ୍ଟ ଗୁରୁ ଚନ୍ଦ୍ରାତପ ସମାନ
ବିରଳ-ଦରଳ-କାନ୍ତ— ତାରାମଣ୍ଡିତ ପ୍ରଶାନ୍ତ —
ନୀଳନଭ ମହାଶୂନ୍ୟ ଦୋହଲ୍ୟମାନ
ତତ୍ତ୍ଵଦର୍ଶି ଗୁମ୍ଫା ପରି
ଧରାଧରେ ଅଛନ୍ତି କି ତାହାକୁ ଧରି ?

ସ୍ଫୁଟିକ ପର ନିର୍ମଳ ଭଲ ଭଲ ସୁଶୀତଳ
 ମାଳନଳବନାକାଣ୍ଡ ବସ୍ତ୍ରାଣ୍ଡ ସର
 ଦଶେ ରତ୍ନମାଳମଣି— ବାଡ଼େ ନିବାଡ଼େ ମଣ୍ଡଣି
 ବିଶାଳ ଦର୍ପଣ ପ୍ରାୟେ କି ମନୋହର ।
 ନବ ଦୁବାଦଳନିକର
 କୋମଳ ତୁଳାତଳପ ଅବା ତାକର ।
 ପ୍ରଭାତେ ପ୍ରାଚୀ ତରୁଣୀ ପ୍ରଦୋଷେ ରାଣୀ ବାରୁଣୀ
 ଅରୁଣ-ରତନଥାଳୀ ଯଦନେ ଧର
 କରନ୍ତି କି ନୀରଜନା ? ଦିଅନ୍ତି କି ଦ୍ଵିଜାଙ୍ଗନା
 ହୁଳହୁଳି ଚଉଦିଗୁଁ ବେଷ୍ଟନ କର ?
 କରନ୍ତି କି ଶୁଭ୍ରଶୀବାଦ
 ଦ୍ଵିଜେ; ବାୟେ କି ନିର୍ଝର ମଙ୍ଗଳ ବାଦ୍ୟ ?
 ଶିଶୁରତନରାଜି ଭାନ୍ତି କରଶାଣେ ମାଜି
 କରନ୍ତି କି ନୃତ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣ ଭୋଳି ବରସ୍ତ୍ରା ।
 ପକ୍ଷମେ ସଙ୍ଗୀତ ଗାଏ ଅବା ବ୍ରୀଡ଼ାବଜା ଯାଏ
 ପରଦ୍ଵିତବଧୁ ରୁଦ୍ଧ-ନି କୁଞ୍ଜେ ରହୁ !
 ବୈଦାଳିକରୂପେ ଖଟନ୍ତି
 କିବା କୁନ୍ଦୁଟ, ତାହୁକ, କହ୍ନୁଳପତ୍ରୀ ।
 ବହୁ ଅଣି ସରସୀର ବାରଣୀକର ସମୀର
 ବିକଟ କୁସୁମନିରୟରୁ ପରାଗ
 ଗନ୍ଧକାରିକା ପରାୟେ ନୃପତି ଦମ୍ପତି କାୟେ
 ବୋଲି ଦେଉଥାଏ ଅବା ବହୁ ସରାଗ ।

ତାଳନ୍ତି କି ଭବତତ୍ତ୍ବରେ
 ପୃଷ୍ଠାଲଟ ତରୁଲତା ରୂପ ଭପରେ ।
 ମଧୁପାନେ ଭଜମତ୍ତ — ମଧୁପ ହୋଇ ସତତ
 ବଜାଏ ପୃଷ୍ଠାକୋରକ ଶଙ୍ଖ ସଦନେ
 ପ୍ରତିହାସକ ପରାଏ ବାରତା ଜଣାଉଥାଏ
 ନୃପ ଗୁମ୍ଫରେ ଝିଙ୍କାଣି ହିଁ ହିଁ ନିଃସ୍ବନେ
 ବେଳେବେଳେ ଭାଟକ ମତି
 ଭଟ ଭଟ ହେଉଥାନ୍ତି ଭେକ ପକତି ।
 ରାଜ୍ୟ ଦଣ୍ଡ ସିଂହାସନ ତେଜ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ରାଜନ
 କରନ୍ତି ପ୍ରକୃତରାଜ୍ୟେ ରାଜ୍ୟ ଏପରି
 ଅସୁ ବିସ୍ମର କାନ୍ତରେ ଖଟିଥାନ୍ତି ନିରନ୍ତରେ
 ଲଳନାଲଲମମଣି ଚନ୍ଦ୍ରା ସୁନ୍ଦରୀ
 ମାତ୍ର ଯାର ଅଦୃଷ୍ଟ ମନ୍ଦ
 ତା ପକ୍ଷେ ସମ୍ଭବ କାହିଁ ଶାନ୍ତି ସମ୍ପଦ ?
 ନିବେଦି ଅରଣ୍ୟଜାତ ଫଳ ମୂଳ ନରନାଥ
 ଇଷ୍ଟେ, ପ୍ରସାଦସ୍ବରୂପ ଅଶନ କର
 ବିଞ୍ଚିତ୍ରକୋମଳ ପତର ତୃଣାକାର୍ଣ୍ଣ ମନ୍ଥାପର
 ସହଧରମିଶ୍ରୀ ସହ ଯାପି ଶବ୍ଦରା
 ସ୍ବଲଳିତ ମୋହନ ରୂପ
 ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଶୀତ କୃଷ୍ଣପତ୍ର ଶଶି ସ୍ବରୂପ ।
 ଏହିମତେ ବହୁ କାଳ ଯାପିଲେ ବନେ ଭୂପାଳ
 କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଫଳମୂଳ ହେଲା ଦୁଷ୍ପ୍ରାପ୍ୟ

ନ ପାଇ ଖାଦ୍ୟ ନିଶ୍ଚୟେ ଦିନେ ଦିନେ ଭୁପକାସେ
 ରହନ୍ତି ପରାଣେ ଲଭି ଘୋର ସନ୍ତାପ
 ମାତ୍ର ରହି ଅନଶନରେ
 ଜୀବନ ଯାପିବା ନିକ ସମ୍ଭବେ ନରେ ?
 ଯେଉଁ ଭଦରକ୍ମାଳାରେ ପଶି ଚନ୍ଦ୍ରାଳ ଅଗାରେ
 କରୁଥିଲେ ସ୍ଥାନମାଂସ ଅପହରଣ
 ମହା-ଉଗ୍ରତପଣୀଳ ବୃହସ୍ପତିଙ୍କ ପ୍ରବର
 ତଣ୍ଡ କଉଶିକ ଗାଧୁରଜନନ
 ସେହି ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଭୂପତି
 କାନନ ସାରା ବିଚର ଖାଦ୍ୟ ଲୋଡ଼ନ୍ତି ।
 ଛନ୍ଦି ଦବସ ଅଗରେ ଦିନେ ବିପିନ ଭିତରେ
 ମହାଜୀବା କୃଷ୍ଣକାୟ ଧୀବରଗଣେ
 ସେପଣି ବହି ସୁନ୍ଦରେ କର୍ଦ୍ଦମାକ୍ର କଳେବରେ
 ଫେରନ୍ତି ଗ୍ରାମାଭିମୁଖେ ବିଷଣୁମନେ
 ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ରାଜା ଶ୍ରୀରାମ
 କଲେ କ୍ଷୁଧା ଅରତରେ ଯାଚଣା ମଧୁ ।
 ବୋଲିଲେ ଧୀବରମାନେ ନରପତି ବିଦ୍ୟମାନେ
 ଜାଲି ସୀତା ଦେଖାଇ ସଖେଦ ବଚନେ
 “ବିଲେକନ୍ତୁ ରିକ୍ରହସ୍ତେ ଫେରୁଛୁ ଅଜ ସମସ୍ତେ
 ଯାହା କର ଗୁହରୁ କି ଅଶୁଭ କ୍ଷଣେ
 ଅସିଥିଲୁ ଦେଲ ବଫଳ
 ଅଦୃଷ୍ଟ ଦୋଷରୁ ଅମ୍ଭ ଶ୍ରମ ସକଳ ।”

ଏହି ନିରାଶ ବଚନେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ହତାଶ ମନେ
 ଭଉଁରଲେ ଗିଡ଼େ ସ୍ତ୍ରୀୟ ରକ୍ଷା ସୁମର
 “ଜନିଦନ ଅନଶନେ ଅଛୁଁ ଅମ୍ଭେ ବେନିଜନେ
 ଧର୍ମକୁ ବିଚାର ଭାର । ସୁଦୟା କର
 କ୍ଷେପଣୀରେ ଏ ଜଳାଶୟ
 ଥରେ ଲେଉଟ ମସ୍ତ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ ନିଶ୍ଚୟ ।”
 ଶ୍ରୀବତ୍ସ ରକ୍ତା ବଚନେ ଅଶା ପୋଷି ମନେ ମନେ
 ଧୀବରେ ଅଦୁରବର୍ତ୍ତୀ ସଲିଲାଶୟେ
 କ୍ଷେପୁଁ କ୍ଷେପଣୀ ପଡ଼ଇ ହେଲେ ମସ୍ତ୍ୟ ଅଗଣିତ
 ନ ମିଳେ ଯା ବହୁଶ୍ରମେ ଅନ୍ୟ ସମୟେ ।
 ଦେଖି ସେ ନରେଶେ ଭଞ୍ଜାସେ
 ମସ୍ତ୍ୟ କେତେ ଗୋଟି ଦେଇ ଗମିଲେ ବାସେ ।
 ମହିଷୀ ହସ୍ତେ ଭୂପତି ସେ ମୀନ ଦେଇ କହନ୍ତି
 “ହେୟସୀ, ହୋଇଛୁ ମୁହିଁ ବଡ଼ ଶୂଢ଼ାର୍ତ୍ତ,
 ଦେଲେ ମୋତେ କେଉଁପରି ଏ ମୀନ ଦଗଧ କରି
 ଜଠର ଅନଳଜ୍ୱାଳା କରିବ ଶାନ୍ତ ।”
 ଭଉଁରଲେ ପ୍ରାଣେଶ ଗିରେ
 “ଫେ ଅଜ୍ଞା ତୁମ୍ଭର” ବୋଲି ମହିଷୀ ଧୀରେ ।
 ସ୍ନାନାର୍ଥେ ଗଲେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ମହିଷୀ ନେଇ ସେ ମସ୍ତ୍ୟ
 ଦଗ୍ଧ କଲେ ଜାଳି ଶୁଷ୍କ ପକ୍ଷ ରଜନ
 ଅନଳ ଯୋଗେ ବାଉଁସ ଭସ୍କରଲେପିତ ମସ୍ତ୍ୟ
 ବିଲେକି ମହିଷୀଙ୍କର ବ୍ୟାକୁଳ ମନ

କହୁ ପଞ୍ଜର ଦର ଦରେ
 ଇନ୍ଦୀବର-ନେହୁଁ ଅଶ୍ରୁ ବଞ୍ଚେଳ ପରେ ।
 ଭଲନ୍ତି ସ୍ବଗତେ ସଖା “ହାୟ ! କେମନ୍ତେ ନୃପତି
 କରିବେ ଏହି ଦଗଧ ମାନ ଅଶନ ।
 ଯାହା ମଣୋହରେ ନିତ୍ୟ ଶୀର ଘୃତ ନବନୀତ
 ପାୟସ ପିଷ୍ଟକ ସହ ଶତ ବ୍ୟଞ୍ଜନ
 କର ପାରୁ ନ ଥିଲା ତୁଷ୍ଟ
 ତାକୁ ଦଗ୍ଧ ମୀନ ଦେବି ଧୂଳ ଅଦୃଷ୍ଟ !”
 ଚନ୍ଦ୍ର ଗଢ଼େ ଚନ୍ଦ୍ରା ସଖା ଶହସ୍ବତ୍ତଳିକା ମତି
 ରହି କ୍ଷଣେ ପୁଣି ମତି ସୁସ୍ଥର କରି
 ଭଲନ୍ତି “ଯେବେ ଯେ ଗତି ବିହବେ ଅମୃତ ପ୍ରତି
 ଅଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡଗତିଦାୟକ ହରି
 ସହିବା ତା- ପ୍ରସନ୍ନମନେ
 ଅବଶ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅମ୍ଭ ଭବ-ଭବନେ ।
 କଲେ ଦଗ୍ଧ ମୀନାହାର ଶନି-ଦୃଷ୍ଟି-ପ୍ରତିକାର
 ହୁଏ ବୋଲି ଶୁଣିଛି ଦୈବଜ୍ଞ-ବଦନ୍ତ”
 ଗମିଲେ ଭାଳି ଏପରି ଭସ୍ମସ୍ବକ୍ତ ମସ୍ତ୍ୟୁ ଧରି
 ସରସୀରେ ଧୋଇ ଅଣିବାକୁ ସୁତନ୍ତ୍ର
 ଏଣେ କ୍ଷପାତୁର ନୃପତି,
 ସ୍ନାତୁଁ ଫେରି ପ୍ରିୟାପଥ ଚାହିଁ ଅଛନ୍ତି ।
 ଦଗଧ-ମୀନ ସକଳେ ମଜ୍ଜା ସରସୀ-ଜଳେ
 ମଞ୍ଜୁଲେଷଣା ଯତନେ କରୁଁ ଧଉଳ,

ସହସା ଲଭି ଜୀବନ କଲେ ମସ୍ତେୟ ପଳାୟନ
 ଦେଖି ତା ମହିଷୀ ମଣି ଅତି ଅଭ୍ୟୁତ
 କରକଞ୍ଜେ କପୋଳ ଥୋଇ
 ବସିପଡ଼ିଲେ ଭୂତଳେ ଅବଶ ହୋଇ ।
 କାଞ୍ଚନ-ପ୍ରତିମା ପରି ନିଶ୍ଚଳେ ରାଜ-ସୁନ୍ଦରୀ
 ସରୋଜାଳଙ୍କୁତ ସରୋବର-ସୀମାନ୍ତେ
 ବସିଛି ନିଶ୍ଚଳେ ଅବା ଚପଳାଙ୍ଗୀ କ୍ଷଣପ୍ରଭା
 ତାର-ବିମଣ୍ଡିତ ନୀଳ-ଗଗନ-ପ୍ରାନ୍ତେ;
 ଅବା ରାହୁ କବକ ଖସି
 ପଡ଼ିଛି କମଳାକରେ ସରଗ-ଶଶି ।
 ଅବା କମଳ-ବାନ୍ଧବ- ପ୍ରଭାପୁରେ ସ୍ଥାନପତି
 କମଳସଖୀ କମଳ-ବରଣୀ ଭଷା,
 କିବା ମାନସର ତୀରେ ମଉନେ ଅଛନ୍ତି ଧୀରେ
 ହର ପଦଧାୟି ହୈମବତୀ ସୁଦୃଶା ।
 ପଦ୍ମବନେ ପଦ୍ମସମୂହା,
 ପଦ୍ମନାଭଙ୍କ ବିରହେ ବିଷଣୁ ଅବା ।
 କି ଅବା କାଳିନ୍ଦୀକୁଳେ ଶ୍ୟାମ-ବିରହେ ଅନୁଳେ
 ମୃଦୁମାଣୀ ଚୂଷାନ୍ତ-ରାଜ-ଦୁହିତା,
 ରାମ ବନବାସ ଯିବା ଉଦନ୍ତେ କାତର କିବା
 ଶ୍ରୀରାମ-ହୃଦୟ-ପ୍ରେମ-ପ୍ରତିମା ସୀତା ?
 ପ୍ରେମେ ଶ୍ରୀବା ପଡ଼ିଛି ତଳି
 ଶତଦଳଭାବେ ନତି ମୁଣାଳ ଭଳି ।

ସହସା ସରଳୀସୁନେ ଚାଁ ସରକିତ ମନେ
 ଭାଲନ୍ତି “କି ବୋଲି ଯାଇ ଦେବି ବାରତା
 ‘ଦଗଧ ମୀନ ଜୀବନ ଲଭି କଲ ପଳାୟନ’
 ପରତେ ଯିବେ କି ନାଥ ଶୁଣି ଏ କଥା ?
 ବିରୁଦ୍ଧବେ ପରା ସୁଗତେ
 ମୀନ ଖାଇଗଲା ରାଣୀ ହୁଆ-ଅରତେ ।”
 ଏହିପରି ନାନାମତେ ଭାଲି ଭାଲି ହୁଦଗତେ
 ଗଲେ ସଜା ଯହିଁ ଯୁଆ-କାତର କାନୁ
 ସଜଳ ନୟନେ ଧୀରେ ଲଳିତ କରୁଣ ଗିରେ
 ନିବେଦିଲେ ଶ୍ରୀପୟରେ ସବୁ ବୃତ୍ତାନ୍ତ
 ଶୁଣି ସେ ଘଟନା ଅଭୁତ
 ପ୍ରମୁଦେ ରହୁଲେ ରାୟେ ମଣି କମ୍ବୁତ !
 ଏକାଳେ ଅମ୍ବରପଟଟ ରହି ଶନି ଅପ୍ରକଟେ
 ଭାସିଲେ ବଜ୍ରନିର୍ଦ୍ଦୋଷେ “ଶୁଣ ନୁପତ,
 ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବଡ଼ ମୁହିଁ ସାନ ଏହି ଦାଢ଼ ଅପମାନ
 ଫଳ ଶତଗୁଣ ଭୋଗ କର ସମ୍ପଦ,
 ମତ୍ତ ହୋଇ ଯିଶ୍ବର୍ଯ୍ୟମଦେ,
 ଲଜ୍ଜା ମୋତେ ଦେଲୁ ମୁତ୍ତ, ସଭାର ମଧ୍ୟେ ।
 ପଣ୍ଡିତ ଧାର୍ମିକ ଜ୍ଞାନେ ଅବଲି ତୋ ସଲିଧାନେ
 ତଳେ ନ୍ୟାୟାନ୍ୟାୟ କଥା ଭାଲିଲୁ ନାହିଁ,
 ଅସନ କରୁଛ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କମଳାଙ୍କୁ କଲୁ କେନ୍ଦ୍ର
 ଏବେ ସେ କମଳା ବର ରହିଲୁ କାହିଁ ?

ସଦୃଶା ଲଭି ଜୀବନ କଲେ ମସ୍ତେୟ ପଳାୟନ
 ଦେଖି ତା ମହିଷୀ ମଣି ଅତି ଅଭ୍ୟୁତ
 କରକଞ୍ଚେ କପୋଳ ଥୋଇ
 ବସିପଡ଼ିଲେ ଭୂତଳେ ଅବଶ ହୋଇ ।
 କାଞ୍ଚନ-ପ୍ରତିମା ପରି ନିଶ୍ଚଳେ ରାଜ-ସୁଦର୍ଶ
 ସରୋଜାଳକୂଳ ସରୋବର-ସୀମାନ୍ତେ
 ବସିଛି ନିଶ୍ଚଳେ ଅବା ଚପଳାଙ୍ଗୀ ଶଶପ୍ରଭ
 ତାସ-ବିମଣ୍ଡିତ ନୀଳ-ଗଗନ-ପ୍ରାନ୍ତେ;
 ଅବା ରାତ୍ରି କବଚ ଖସି
 ପଡ଼ିଛି କମଳାକରେ ସରଗ-ଶିଖି ।
 ଅବା କମଳ-ବାନ୍ଧବ- ପ୍ରଭାପୂରେ ସ୍ନାନ-ହର
 କମଳସଖୀ କମଳ-ବରଣୀ ଉଷା,
 କିବା ମାନସର ତୀରେ ମଉନେ ଅଛନ୍ତି ଧୀରେ
 ହର ପଦାଧାରୁ ହୈମବତୀ ସୁଦୃଶା !
 ପଦ୍ମବନେ ପଦ୍ମସମୂହା,
 ପଦ୍ମନାଭକ ବିରହେ ବିଷଣୁ ଅବା ।
 କି ଅବା କାଳିନ୍ଦୀକୂଳେ ଶ୍ୟାମ-ବିରହେ ଅଛନ୍ତି
 ମୁଣ୍ଡମାଣୀ ବୃଷଭାନୁ-ରାଜ-ଦୁହିତା,
 ରାମ ବନବାସ ପିବା ଉଦନ୍ତେ କାତର କିବା
 ଶ୍ରୀରାମ-ହୃଦୟ-ପ୍ରେମ-ପ୍ରତିମା ସୀତା ?
 ସ୍ରୋତେ ଶ୍ରୀବା ପଡ଼ିଛି ତଳି
 ଶତଦଳଭାରେ ନତି ମୁଣାଳ ଭଳି ।

ସହସା ସରଳୀସ୍ତନେ ଭୂଠି ସଚକିତ ମନେ
 ଭଲନ୍ତି “କି ବୋଲି ଯାଇ ଦେବି ବାରତା
 ‘ଦଗଧ ମୀନ ଜୀବନ ଲଭି କଲ ପଳାୟନ’
 ପରତେ ଯିବେ କି ନାଥ ଶୁଣି ଏ କଥା ?
 ବିଗୁଣବେ ପର ସ୍ତନତେ
 ମୀନ ଖାଇଗଲା ରାଣୀ ହୁଧା-ଅରତେ ।”
 ଏହିପରି ନାନାମତେ ଭାଳି ଭାଳି ହୃଦଗତେ
 ଗଲେ ସଜା ଯହିଁ ସୁଧା-କାନ୍ଦର କାନୁ
 ସଜଳ ନୟନେ ଧୀରେ ଲଳିତ କରୁଣା ଗିରେ
 ନିବେଦିଲେ ଶ୍ରୀପୟରେ ସବୁ ବୃତ୍ତନ୍ତ
 ଶୁଣି ସେ ଘଟନା ଅଭୂତ
 ପ୍ରମୁଦେ ରହିଲେ ରାୟେ ମଣି କିମ୍ଭୂତ !
 ଏକାଳେ ଅମ୍ବରପଟଟ ରହି ଶିଳି ଅପ୍ରକଟେ
 ଭାସିଲେ ବଜ୍ରନିର୍ଦ୍ଦୋଷେ “ଶୁଣ ନୁପତି,
 ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବଡ଼ ମୁହିଁ ସାନ ଏହି ଦଣ୍ଡ ଅପମାନ
 ଫଳ ଶତଗୁଣ ଭୋଗ କର ସମ୍ପତି,
 ମତ୍ତ ହୋଇ ଐଶ୍ବର୍ଯ୍ୟମଦେ,
 ଲଜ୍ଜା ମୋତେ ଦେଲୁ ମୂଢ଼, ସଭାର ମଧ୍ୟେ ।
 ପଣ୍ଡିତ ଧାର୍ମିକ ଜ୍ଞାନେ ଅଛନ୍ତି ତୋ ସଲ୍ୟାସନ
 ତଳେ ନ୍ୟାୟାନାୟ କଥା ଭାଲିଲୁ ନାହିଁ,
 ଅସନ କରୁଛ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କମଳାକୁ କଲୁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ
 ଏବେ ସେ କମଳା ବର ରହିଲା କାହିଁ ?

ମୁହିଁ ଗ୍ରହସ୍ଥ ସଦୃଶ.
 ଖେଳିଲୁ ମୋହ ସଙ୍ଗରେ କୁଟ ଗୁଡୁସା ।
 ସ୍ଵର୍ଗ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ରସାଦଳେ ମୋ ଗତି ସବଦ ଚଳେ
 ପୁଜନ୍ତି ମୋ ପଦ ତଳି ଭୁବନ ଜନେ,
 ମୋହ କୋପେ ରାଜ୍ୟରୂପ ହୋଇ ଦଶରଥ-ପୁତ୍ର
 ଭାଇ ଭାଣୀ ସହ ଗଲେ ଶହନ କନେ ।
 ମୋର କୋପେ ସତୀ-ଜନକ
 ଯଜ୍ଞଧୂପ, କନ୍ୟାନାଶ, ଗୁଣ ମସ୍ତକ ।
 ମୋ ସଙ୍ଗେ ଦ୍ରୋହ ଅରଜ ଅମରାବତୀ ବରଜ
 ଭଗାଙ୍ଗ ହୋଇ ଲୁଚିଲା ଶତୀ-ରମଣ
 ଦାନବାର ବଳିରାଜେ ରଖାଇଲି ଦାନବ୍ୟାଜେ
 ପାତାଳେ ଅବକ କର କାର୍ତ୍ତ ଭବନ,
 ମୋର ସଙ୍ଗେ ବିବାଦ କର
 ବଜ୍ରକାଟଦଣ୍ଡ ହେଲେ ସ୍ଵୟଂ ଶ୍ରୀହର ।
 ପୃଥ୍ଵୀର ନର ଭୁତ ତୋ ବିରୁଦ୍ଧେ ଶୁଦ୍ର ମୁହିଁ
 ଦେଖିବି କିପରି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ରଖିବେ ତୋତେ,
 କର ରାଜ୍ୟ-ପ୍ରଜାନାଶ ଦେଇଛୁ ଅରଣ୍ୟବାସ
 ସ୍ତ୍ରୀଚୋର କରବି ଶେଷେ ଚନ୍ଦ୍ରିକୁ ମୋତେ”
 ବରଷି ଏ ବଜ୍ରବଚନ,
 ସ୍ତ୍ରୋତେ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଇ ଗଲେ ହୁରଲ୍ଲେଚନ ।
 ଭାତେ ହସ୍ତେ ରାଜା ରାଣୀ ଶୁଣନ୍ତି ସେ ଦୈବା ବାଣୀ
 ଚକ୍ରତନୟନେ ଗୁହିଁ ଗୁହିଁ ଅକାଶେ,

“ସ୍ତ୍ରୀଭେଦ କରବି ଶେଷେ” ଏ ବାକ୍ୟେ ଚିନ୍ତା ଅବେଶେ
 ଥର ଥର ଚିନ୍ତାଗୁଣୀ ବିଷମ ହାସେ,
 ମୁକ୍ତିଦେ ପଡ଼ିଲେ ଧରାରେ,
 ବାତ୍ୟା-ଛୁଲ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣ-ରମ୍ଭାତରୁ ପ୍ରକାରେ ।

ପଞ୍ଚମ ସର୍ଗ

ରାଗ—ମଙ୍ଗଳଗୁଡ଼ରା

କରନ୍ତି ଶୁଶ୍ରୁଷା ସୁଧ	ପ୍ରାଣ-ପ୍ରେୟସୀର
ଅଶ୍ୱାସେ ମନ୍ତ୍ରାକି ଯଥା	ମଳୟ ସମୀର ।
ସରସୀରୁ ନୀର ଅଶି	ରାଗୀ-ମୁଖେ ସିନ୍ଧୁ
ସଜଳ ସରୋଜଦଳେ	ଧୀରେ ଧୀରେ ବିହ୍ନ ।
ସଞ୍ଚାଳି କରପଲ୍ଲବ	ସ୍ନେହେ ଅପଘନେ
ଚେତା କରାବଲେ ପ୍ରାଣ—	ପ୍ରିୟାଙ୍କୁ ଯତନେ ।
ଭୂ ଧୀରେ ଧୀରାଗ୍ରାସ	ବସି ଅଶ୍ରୁକଳେ
ନୀରବେ ପ୍ଳାବନ୍ତି ପତି	ପୟରୟଣଳେ ।
ଜଡ଼ିଛୁ ବୁଣ୍ଟ କୁନ୍ତଳ	ସ୍ୱେଦାର୍ଦ୍ର ଅନନେ
ପଡ଼ିଛୁ ଶୈବାଳ କିବା	କମଳ ସୁମନେ ।
ଅଶ୍ରୁ ପୁଣ୍ଡୁ ଖଞ୍ଜରାଟ	ନେତ୍ର ତଳତଳ
ତଳେ ମୃଦୁ ହିଲ୍ଲୋଳେ କି	ସରେ ଶତଦଳ ?
ବଧୂଲି ଅଧର ପଡ଼ି	ଯାଉଅଛି ଫିକା
କିବା ସେ ପାରାଜଡ଼ିତ	ପ୍ରବାଳ ଲତକା !
କନକ ଚମ୍ପକ ଗର୍ଭ—	ରାଜୀ କୁଶୋଦରା
ଦଶନ୍ତ ଦିବା ପାଣ୍ଡୁର	ଶଶିକଳା ସର ।
କାରୁଣ୍ୟପ୍ରତପା ଅବା	ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରୂପିଣୀ
କିବା ଖର ସୌର-କରେ	ମୁନ କୁମୁଦିନୀ ।

ନବନୀତ ଦିବ୍ବଳୀକ	ଅଭଜାର ଭରେ
ଅଶ୍ୱାସି ରଜା ଶ୍ରୀବତ୍ସ	ଭାଷନ୍ତି ମଧୁରେ—
“ମୋ ରାଣ, ପରାଣଧନ !	ନ ହୁଅ ବିକଳ
ଭୁଞ୍ଜିବା ନିକର କର୍ମ—	ଅରଜିତ ଫଳ ।
ଅଦୃଷ୍ଟ-ଲିଖନ ପ୍ରିୟେ	ନ ହେବ ଅନ୍ୟଥା
ଘଟିଲଣି ଦୈବବାଣୀ	ଅମୁକ୍ତ ସବଥା ।
ରାଜ୍ୟନାଶ ବନବାସ	ହେଲ ପକଜାଣି ।
ପରସ୍ପର ବିଚ୍ଛେଦ କ	ଅଭ ଅଛି କାଳୀ ?
କଲ ଦେବଦ୍ରବ୍ୟେ ଯେଉଁ	କରମ ମଧୁସ୍ଥ
ଦିନ୍ତୁ ଦିନ୍ତୁ ଯେ କରମ	କଲ ଅଧୋଗତ;
ସେ କରମେ ଥିବ ଯେବେ	ଦୁଃସହ ବିରହ
ବିପଦ-ବନ୍ଧୁଙ୍କ ନାମେ	କରବା ତା ସହ୍ୟ ।
କରଣ କାରଣ କର୍ତ୍ତା	ଦେବ ନାରାୟଣ
ତାଙ୍କର ପୟରେ କର	ସବସ୍ଥ ଅର୍ପଣ
କର୍ତ୍ତବ୍ୟପଥେ ଦୃଢ଼ଯୁ	ହେଉ ଗୋ ଅଟଳ
ଏତିକି ମାରୁଣି ବିଭୁ—	ପୟରେ କେବଳ ।”
ପ୍ରିୟତମ ଦେବଙ୍କର	ପ୍ରୀତିପୂର୍ଣ୍ଣ ବାଣୀ
ଶୁଣି କିହିତ ଅଶ୍ରୁସ୍ରା	ହେଲେ ଚନ୍ଦ୍ରାବଣୀ ।
ନ ହୁଏ କି ଅଶ୍ୱାସିତ	ନାହାର-ପତନେ
ମୁଁ ପ୍ରମାଣା କମଳିନୀ	ପ୍ରାତଃ ସମୀରଣେ ?
ପ୍ରେୟସୀ କପୋତ ପୋଛୁ	ଦେଇ ଅଶ୍ରୁଧାର
ବୋଇଲେ ଖେଦଗମ୍ଭୀରେ	ନୃପଗୁଣାଧାର

“ଜାଣିଲି ନ ମିଳେ ଫଳ ଶନି-ମାୟାବଳେ
 ସେ ମାୟାରେ ଦର ମୀନ ପଳାଇଲା ଜଳେ ।
 ଅରଣ୍ୟପଥରେ ଶନି ସ ଧୂଳିଶି ବାଦ
 ଏଥୁ ଅଧୃଷ୍ଟାନ କଲେ ଘଟିବ ପ୍ରମାଦ ।
 ଗୁଲ ପ୍ରିୟତମେ, ଯିବା ନଗରଭିମୁଖେ
 ଜନପୁଣ୍ଡ ସ୍ଥାନରେ ବଞ୍ଚିବା ଦୁଃଖେ ସୁଖେ ।”
 ଏଥୁଅନ୍ତେ ମହାପତି ବରଜି ଅରଣ୍ୟ
 କଲେ ସମୀପସ୍ଥ ରାଜ— ଧାମାକ ଗମନ ।
 ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ହେତୁ ଅବଜ୍ଞା ଲଭିବା ଭୟରେ
 ନ ଗଲେ ଯହିଁ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ— ବସତ ନଗରେ ।
 ନଗର-ସୀମାନ୍ତେ କାଷ୍ଠ— ଜୀବାକ ବସତ
 ଭ୍ରମି ଭ୍ରମି ସେହୁ ସ୍ଥାନେ ମିଳିଲେ ଭୂପତି ।
 ନବାଗତ ଦମ୍ଭଜଙ୍କି ଦେଖି କୁହୁହଲେ
 ବେଢ଼େ ଭଦ୍ର ହେଲେ ପକ୍ଷୀ— ନିବାସୀ ସକଳେ ।
 ସୁଲଳିତ ପ୍ରଶାନ୍ତ ମୁରତି ମନୋହର
 ଶାଶେ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ଲାବକ କି ନ ଦିଶେ ସୁନ୍ଦର ?
 ଅବାଳ ବୃଦ୍ଧ ବନିତା ସେ ରୂପ ଦର୍ଶନେ
 ବହିରଲେ ଅପଲକ ଭଦ୍ରପୁଷ୍ପନୟନେ ।
 ବୋଲେ ମଧୁରେ ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ରାଜନ—
 “ବଡ଼ ହତଭାଗ୍ୟ ଭାଇ ! ଅମ୍ଭେ ବେନି ଜନ ।
 ଦୈବଦୁର୍ବିପାକେ ପଡ଼ି ଭ୍ରମି ବନେ ବନେ
 ଅସିହୁଁ ନଗରେ ତନି ଦିନ ଅନଶନେ ।

ତୁମ୍ଭେମାନେ ଗୃହଧର୍ମୀ ପାରିବ କି ଭାର,
 ଅମ୍ଭ ଅନ୍ଧ-ସ୍ଵପ୍ନାନର ଉପାୟ ବଢାଇ ?”
 ଉତ୍ତରରେ ନୃପ ବାବେ୍ୟ କାଷ୍ଠଜୀବିଗଣେ
 ଅକ୍ଳାଦେ ସାଦରେ ସୁଦ — ମଧୁର-ବଚନେ —
 “ଏ କି କଥା ମହାଶୟ ! ଦାତା ଚନ୍ଦ୍ରପାଣି
 ନ ଦେବେ କି ଅନ୍ଧ ତୁମ୍ଭେ ମାତ୍ର ବେନି ପ୍ରାଣୀ ?
 ଅମ୍ଭେ କାଷ୍ଠଜୀବୀ ଜାତି ଅମ୍ଭର ଜୀବିକା
 ସ୍ଵଚ୍ଛନ୍ଦେ ଚଳଇ କର କାଷ୍ଠ ଜାଣାବିକା ।
 କାଷ୍ଠ-ଅହରଣେ ଯତ ପ୍ରାତେ ବନେ ଯାଉଁ
 ଦୁଃଖ କି, ନ ଜାଣୁ, ନିତି ଅଶୁ ନିତି ଖାଉଁ ।
 ଅମ୍ଭ ସଙ୍ଗେ କାଷ୍ଠ ଯେବେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଅଣିବ
 ସ୍ଵଚ୍ଛନ୍ଦେ ଜୀବିକା ଚାଲି ଦୁଃଖ ନ ଜାଣିବ ”
 ଅନଭିଜ୍ଞ କାଷ୍ଠଜୀବୀ — କର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବାଣୀ
 ଶ୍ରବଣେ ପରମ ପ୍ରୀତି ହେଲେ ରାଜା ରାଣୀ ।
 ରହିଲେ ସାନନ୍ଦେ କାଷ୍ଠ — ଜୀବାଙ୍କ ପକ୍ଷୀରେ
 ସସ୍ଥୀକ ଶ୍ରବଣ କୁଣ୍ଡ — ନିର୍ଦ୍ଦିତ କୁଟୀରେ ।
 ମଗ୍ନପୋତସାଂଯାଦିକ ଲଭିବାକୁ ବେଳା
 ପରଶ ଅତଙ୍କେ ନ ଅ — ଶ୍ରେଷ୍ଠ କୁଣ୍ଡଭେଳା ?
 ପ୍ରତ୍ୟହ ପ୍ରତ୍ୟହୁଁ ସୁଦ ଯାଅନ୍ତି ଅରଣ୍ୟ
 କାଷ୍ଠଜୀବାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ, କାଷ୍ଠ-ଅହରଣେ ।
 ମଧ୍ୟାହ୍ନେ କାଷ୍ଠବନ୍ଧୁ ସାର ରସାପତ
 ଅହାଶୟ ଦ୍ରବ୍ୟ ନେଇ କୁଟୀରେ ଫେରିବ ।

ଶ୍ରୀନ୍ତୁ କ୍ଳାନ୍ତ ଘର୍ମ-ସିନ୍ଧୁ	କାନ୍ତ କଳେବର
ଦେଖି ବକ୍ଷ ପାଟି ଯାଉ—	ଥାଏ ରାଣୀଙ୍କ ର ।
ବଡ଼ ବଡ଼ କାଷ୍ଠବୋର୍	ବହୁ ଶିରୋଦେଶେ
ଅସନ୍ନ ଅନନ୍ଦେ କାଷ୍ଠ —	ଜୀବାଏ ଅକ୍ଳେଶେ ।
ମାତ୍ର ଅତି କ୍ଷୁଦ୍ର ବୋର୍	ଘେନି ନରନାଥ
ନଗରେ ଫେରୁ ଦୁଃଖି	ଅତି ପରିଶ୍ରାନ୍ତ ।
ଦିନେ ଦିନେ ନୃପ ବନେ	କର ଅନ୍ଦେଷଣ
ସହସ୍ର କର ଅଶକ୍ତି	ଚନ୍ଦନ ଭଜନ ।
ଲଘୁ ହୁଏ କାଷ୍ଠବୋର୍	ଗୁରୁ ହୁଏ ମୂଲ୍ୟ
ହରଷେ ହୃଦୟପଦ୍ମ	ହୁଏ ଉଦୟଲ୍ଲ ।
ବହୁବିଧ ଅହାରାୟୁ	ଦ୍ରବ୍ୟ ଜାଣି ଅଣି
ଭାଷନ୍ତି କୁଟୀରେ ପ୍ରିୟା—	ପାଶେ ପ୍ରିୟବାଣୀ—
“ବିପଦବନ୍ଧୁ ଅମୃତ	କାଷ୍ଠଜୀବିଗଣ
କରବା ଗୋ ଶ୍ରେୟନାଥେ	ତ କୁ ନିମନ୍ତଣ ।”
ଶୁଣି ପଦ୍ମପଲ୍ଲବାସୀ	ପତିଙ୍କ ବଚନ
ପରମ ଅନନ୍ଦବସେ	ହୋଇ ନିମଗନ
ବିବିଧ ପିଠା ପାୟସ	ମିଷ୍ଟାନ୍ନ ବ୍ୟଞ୍ଜନ
ଅନାୟାସେ କରନ୍ତି ସେ	ସ୍ୱହସ୍ତେ ରନ୍ଧନ ।
ନିମନ୍ତେ ଯାବତ ପଲ୍ଲୀ	ନରନାରାୟଣେ
କରନ୍ତି ପରିବେଷଣ	ସ୍ୱୟଂ ନୃପ ମୃଦେ ।
କଦଳଭୋଜୀଏ କର	ବିବିଧ ବ୍ୟାଗ୍ୟାନ
ଅସଙ୍କୋଚେ ବ୍ୟଞ୍ଜନ	ପିଷ୍ଟକ ପରମାଳ,

ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ଅକଣ୍ଠ କର	ପରମ ଭକ୍ତାସେ
ଶ୍ରୀବତ୍ସ-ଚିନ୍ତା-ହୃଦୟ	ହର୍ଷ-ଜଳେ ଭାସେ ।
କର ଅପ୍ୟାୟିତ ପଲ୍ଲୀ—	ବାସୀଙ୍କ ଅହାରେ
କରନ୍ତି ବିଦାୟ ରାଏ	ଶ୍ରଦ୍ଧା ପୁରସ୍କାରେ ।
ଚିନ୍ତା ଦେବାଙ୍କ ରକ୍ତନ-	ବିଶାରଦ ପଣେ
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ପଞ୍ଚୁଥାଏ	ପଲ୍ଲୀ ପୁରୁଷାନେ ।
ଦେଖି ମୃଗ ପଲ୍ଲୀବାସୀ	ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଚିନ୍ତାର
ସାରଳ୍ୟ ସୌଜନ୍ୟ ଅମା-	ୟୁକ ବ୍ୟବହାର ।
କିବା କାଳ, ବୃଦ୍ଧ କିବା	ଯୁବକ ଯୁବତୀ
ସବେ ଅନୁରକ୍ତ ଚିନ୍ତା	ଶ୍ରୀବତ୍ସଙ୍କ ପ୍ରତି ।
ଯାପନ୍ତି ଜୀବନ ରଜା—	ରାଣୀ ଏହି ରୂପେ
କାଷ୍ଠଜୀବା ବସନ୍ତରେ	କାଷ୍ଠଜୀବାରୂପେ ।
ହାୟ ! ସସାଗର ପରି—	ତୀର ଦଣ୍ଡିଧାରୀ
କ୍ଳିର କର୍ମବଳେ ସେନା	ପଥର ଭିତ୍ତି !

ଷଷ୍ଠ ସର୍ଗ

ରାଗ—ରସକୁଳା

କାଷ୍ଠଜୀବାଙ୍କର ପଲ୍ଲୀପ୍ରାନ୍ତରେ
ବହେ ଉରଜିଣୀ ଖରସ୍ତ୍ରୋତରେ,
ବିବିଧ ପଣ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟେ ଭରି ତରୀ
ଯାଅନ୍ତି ସେ ପଥେ ବାଣିଜ୍ୟ କରି
ନାନା ଦେଶୀ ସୌଦାଗର,
କ୍ରମି ଦେଶେ ଦେଶେ କରିବା ସତାଣେ
ଧନ ଅର୍ଜନ ବିସ୍ତର ।
ଦୈବେ ଦିନେ ଏକ ବଣିକ-ତରୀ
ରହିଲା ପଠାରେ ଅଟକି କରି,
ଭରୀ ଭାସିବାକୁ ଯେତେ ପ୍ରୟାସ
କଲେ ପ୍ରାଣପଣେ ସକଳ ଦାସ
ହେଲା ସକଳ ବିଫଳ,
ଦେଖି ତା ସାଧୁର ସାହସ ଉଡ଼ିଲା
ବୁଡ଼ିଲା ଧରଣି, ବଳ ।
ଏକାନ୍ତେ ଦୈବଜ୍ଞ ବିପ୍ଳବରେ
ସାଧୁପାଶେ ଶକ୍ତି ମିଳି ସତ୍ତ୍ୱରେ,
ଅଶିଷି ବୋଇଲେ “ହେ ମହାଜନ,

କିପାଇଁ ହେଉଛି ଚିନ୍ତିତ ମନ,
ମୁହଁ ଦେବଙ୍କ ବ୍ରାହ୍ମଣ,
କହେ ଲୋକଙ୍କର ହୃତାହୃତ କଥା

ନିକର କର ଗଣନ ।
ଜ୍ୟୋତିଷ ବିଦ୍ୟାରେ ତବ ବିପତ୍ତି
ଜାଣି ତବ ଭ୍ରମକାରେ ସମ୍ପ୍ରତି
ଅସିଲୁ କହିବାକୁ ପ୍ରତିକାର
ମୋର କଥାମତେ ଯଦ୍ୟପି ପାର,
ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କର

ତେବେ ଅବିଳମ୍ବେ ଅଳପ ଅୟାସେ

ଭାସିବ ତୁମ୍ଭର ଡରୀ ।”

ଶୁଣି ଛଦ୍ମରୂପୀ ବିପ୍ର ବଚନ
ହେଲା ଅଶାନ୍ତିତ ସେ ମହାଜନ,
କି ଅବା ବାମନ ଧଇଲା ଚୂଢ଼େ
ବାୟୁ କି ବନ୍ଧନ ହୋଇଲା ପାଦେ
ଅବା ଲଭିଲା କୃପଣୀ,

ବିନା ପୟାସରେ ଅଯାଚିତ କରେ

ବିବିଧ ମଣି ରତନ ।

ପ୍ରଣବି ଦେବଙ୍କେ ଭକତଭରେ
କର ଯୋଡ଼ି ସାଧୁ କହେ କାତରେ—
“ଦୟା ବନ୍ଧୁ ଏ ଦାସେ ବିପ୍ରବର !
ବିହିତ ଭପାୟୁ କହ ସତ୍ତ୍ୱର,

ପଶିଲି ତବ ଶରଣ
 କୃପା-ତରଣୀରେ ଶରଣାଗତକୁ
 ସଙ୍କଟୁ କର ତାରଣ ।”
 ଅଶ୍ଵାସି ବଣିକେ ଛଦ୍ମ ବ୍ରାହ୍ମଣ
 ଭାଷିଲେ ଧୀର ଗମ୍ଭୀର ବଚନ—
 ଏ ଗ୍ରାମବାସୀ କାଷ୍ଠଜୀବିଗଣ
 ନାରୀମାନଙ୍କୁ କର ନିମନ୍ତ୍ରଣ
 ଅଣି ଅର୍ଥ ପ୍ରଲୋଭନେ,
 ଏକ ଏକ କର ଏ ଅଟକ ତରୀ
 ପରଶାନ୍ତୁ ପ୍ରତି ଜଣେ ।
 ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟେ ଅଛି ଏକ ସୁନ୍ଦରୀ
 ଶିଳା-ସ୍ତୂପ ମଧ୍ୟେ ଘୂରକ ପର
 ମହା ପତିବ୍ରତା ସେହି ରମଣୀ
 ଭାସିବ ପରଶେ ତାଙ୍କ ତରଣୀ
 ଏ ମୋର ଗଣ ନା କଥା,
 ପରୀକ୍ଷା କର ଯା କହିଲି ତୁମ୍ଭକୁ
 ନ ହେବ କେବେ ଅନ୍ୟଥା ।”
 ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଚିନ୍ତାର ଶାନ୍ତି-ତରଣୀ
 ମଜ୍ଜନ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରଇ ଶନି
 କଲେ ପ୍ରସ୍ଥାନ, ଏଥୁ ଅନନ୍ତରେ
 ସାଧୁ ଅଦେଶେ ସାଧୁ ଅନୁଚରେ
 ଅର୍ଥେ ବଶିଭୂତ କର

ଏକେ ଏକେ ସବ୍ ପଞ୍ଜିବାସିନାକୁ

ପୁର୍ଣ୍ଣ କରାଇଲେ ତରା ।

ମାତ୍ର ରହିଲା ତରଣୀ ନିଶ୍ଚଳେ

ଦେଖି ସାଧୁ ପୁଣ୍ଡେ ଭ୍ରତ୍ୟ ସକଳେ —

“ଦୈବଜ୍ଞ-ବଚନ ନୁହଇ ମିଥ୍ୟା

ଅସିଦ୍ଧନ୍ତଟି କି ସବ୍ କନିତା ?

କହ ମୋତେ ତଥ୍ୟବାଣୀ”

ଶୁଣି ଭ୍ରତେ ଯସ୍ତେ ନିବେଦିଲେ ଭ୍ରତ୍ୟେ

କପୋଳେ ନିବେଶି ପାଣି —

“ସ୍ତୋତ୍ର, ଅର୍ଚ୍ଚ ଅଛି ଏକ ନାଶ

ଗଲା ତାର ପତି ତାକୁ ନିବାର,

କାଷ୍ଠ ଅହରଣ କର ଅରଣ୍ୟ

ନ ଭୁଲିଲା ସେ ଧନ-ପ୍ରଲୋଭନେ

ଯେଣୁ ହତାଶ ହୋଇଲୁ,

ଅନ୍ୟ ପଞ୍ଜିନାଶ — ମାନକୁ ସକଳେ

ଘେନି ସକଳେ ଫେରିଲୁ ।

ପୁଣି ସୌଦାଗର ମନେ ଭ୍ରାନ୍ତ

“ନିଶ୍ଚୟ ସେ ପତିବ୍ରତା ଅଟଇ,

ତା ପରଶେ ନିଶ୍ଚେ ଭସିବ ତରା,

ମାତ୍ର ସେ କର୍ମ ନ ପାରିବେ କର

କର୍ମଗୁରୀଏ ମୋହର”

ଏହା ପାଞ୍ଜି ଚିନ୍ତା

କୁଟୀର ଅନ୍ତେଷ୍ଟି

ଗଲେ ସ୍ବୟଂ ସୌଦାଗର ।
 କୁଟୀର ଦୁଆରେ କୁଟିଳକେଶୀ
 କର-କମଳେ କପୋଳ ନିବେଶି
 ପତି ଅଗମନ ପଥକୁ ଚାହିଁ
 ଚନ୍ଦ୍ରା-ପାଶବରେ ମନ ମଜ୍ଜାଇ
 ବସିଥିଲେ ମହାସତୀ
 ଅଧୋବଦନରେ ନିରବଲମ୍ବିନୀ
 ଇନ୍ଦନ-ପିତ୍ତଳା ମତି ।
 ସହସ୍ରା ସୌଦାଗର ତାଙ୍କ ପାଶେ
 ପ୍ରବେଶି, ଗଳଲଗ୍ନୀକୃତବାସେ
 ପ୍ରଣମି, ସାକ୍ଷୀଙ୍କେ ପଡ଼ି ପୟରେ
 ସଜଳ ନୟନେ ଅତି କାତରେ
 କହେ ଗଦାଦେ ବାଣୀ—
 ଅଧମ ସୁତକୁ ଦୟା କର ମାତଃ,
 ଦୟାବତୀ ସତୀସତୀ ।”*
 ଶୁଣି ସୌଦାଗର କରୁଣ କଥା
 କାରୁଣ୍ୟପ୍ରଭମା ଲଭିଲେ ବ୍ୟଥା
 ବୁଝନ୍ତୁ । ଦର୍ଶନେ ଭୁଜଙ୍ଗୀ ପରି
 କରୁ ବ୍ୟବସୂତା ! ରଜସ୍ବଦରୀ—
 ହୃଦୟ ହୋଇ ଅକୂଳ

* ସଂସ୍କୃତରେ ଶୁଣି

ବିଷମ ସମସ୍ୟା—

ପାରାବାରେ ବ୍ରତ

ନ ପାଇଲେ ଥଳ କୁଳ ।

ଭାଳନ୍ତି “ନ ଯିବାକୁ ନଦୀତୀରେ

ନିଷେଧ ନାଥ ଗଲେ ଅଟବାରେ

ପ୍ରାଣେଶଙ୍କର ଅଦେଶ ଲଘନ

କିଧର କରବି ନ ବଳେ ମନ

ଏଣେ ଶରଣାଗତକୁ

ନ କଲେ ରକ୍ଷଣ

ହୋଇବ ସଞ୍ଜୁ

ଅଧର୍ମ ଚରକାଳକୁ ।

ଶୁଣିଛି ମୁନି-ମୁଖେ ବେଦଶାସ୍ତ୍ର

ରଖିବ ପ୍ରାଣ ଦେଇ ଶରଣାତ୍ମେ,

ଯା କହିବେ ନାଥ ଶୁଣି ଏ କଥା

ସହିବି ସକଳ ନୁହଇ ମଥା

ଧର ତାଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣ”

ଏତେ ପାଣ୍ଡୁ ସତୀ

କଲେ ସାଧୁ ସହ

ତଟିନାମୁଖେ ଗମନ ।

ସତୀ-ଗତ ଦେଖି ନ୍ୟ କୁଟୀର

କାନ୍ଦେ କି ନୀରବେ ହୋଇ ଅଧୀର !

ଗୋଟି ଗୋଟି ଢୁଣି ଶିରୁ ସ୍ବପାଲ

ବାରଣ କରେ କି ନ ଯିବାପାଇଁ ।

ପାଳିତ ତରୁ ବନ୍ଧିବୀ

ବାୟୁବିକ୍ରମ—

ଛଳେ କି ବାରିନ୍ତି

ଶାଶା ସଞ୍ଚାଳନ କରି !
 କାନ୍ଦନ୍ତି ଅବା ବସି ତାଙ୍କ ବୁଲେ
 କୁରର କୁରର ଝୁର ଅକୁଳେ !
 କୁଟୀର ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ ଅଲକ୍ଷ୍ୟ ଥାଇ
 ଦେଉଥାଏ କି ଚନ୍ଦ୍ରାକୁ ଚେତାଇ
 ଚୁହଗୋଧା ମୃଦୁନାଦେ
 “ଯାଅ ନା ଯାଅ ନା ଫେରାଅସ ସତ,
 ଗଲେ ପଡ଼ିବ ପ୍ରମାଦେ ।”
 କଣ୍ଠକ ବାଡ଼ କୁଟୀର ସମ୍ମୁଖେ
 ଟାଣେ ଅବା ସଜା ଅଞ୍ଚଳ ଦୁଃଖେ ।
 ଭଡ଼ାଇ ରେଣୁ ତୁଲେ ତୃଣ ପତ୍ର
 ସ୍ବେଦ କି ବାତ ସଜା-ଗତପଥ ।
 ମାତ୍ର ସେ ନିଷେଧବାଣୀ
 ନ ମାନି ଅଲକ୍ଷ୍ୟ ସଜାକ୍ ସବଳେ
 କର୍ମ ନେଇଗଲା ଟାଣି ।
 ସୌଦାଗର ସଙ୍ଗେ ଡ଼ିଙ୍ଗାଟାରେ
 ପରବେଶୁ ଧୀରତନ ଧୀରେ,
 ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ—ଲଜ୍ଜା — ବିଜଡ଼ତାନନ
 ଦୃଢ଼ତାବ୍ୟଞ୍ଜକ ଗୁରୁ ନୟନ
 ପବନ ଶାନ୍ତ ଗୁହାଣୀ,
 ବିଲେକି ବିମୁଗ୍ଧ ଚନ୍ଦ୍ରାର୍ପିତ ପ୍ରାୟେ
 ରହିଗଲେ ସବି ପ୍ରାଣୀ ।

ଅନନ-ସରୋଜ ଅନନ୍ତ କର
 ତଟନୀମ୍ବର ଧୀରେ ଅବତର,
 ତରଣୀ ପରଶୁ ସଜା ତଡ଼ିତ
 ଭାସିଉଠିଲା ପୁଷ୍ପଗୁଚ୍ଛ ମତ,
 ଦେଖି ତାହା ମହାଜନ

ସହ ସମବେଦ ନରନାରାୟଣ

ହେଲେ ବିଷୟେ ମଗନ ।
 ବିଗୁରଇ ସାଧୁ ହୃଦୟଗତେ
 “ମହା ପତିବ୍ରତା ଅଟେ ଏ ସତେ !
 ମାନବା ନୁହେଁ ଏ ନିଷ୍ଠୟ ଦେବା,
 ଯେବେ ମୁଁ ଏହାକୁ ସଙ୍ଗରେ ନେବି
 ଜଳପଥେ କିଛି ଭୟ

ନ ରହିବ ମୋର ବିନା ବାଧାବିଘ୍ନେ

ତରବ ତରା ନିଷ୍ଠୟ ।”

ଏହା ଭାଳି ସାଧୁ ବଳତକାରେ
 ସତୀଙ୍କ ଉଠାଇ ଦେଲା ନୌକାରେ
 ତୋଳିଲା କି ଅବା ମଦାମ କରା
 ସରୁ ସଜ ସରସିକକୁ ଧରି
 ଅବା ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣବଞ୍ଚିକା,

ଅଶ୍ରୁତ ପାଦପୁଁ ନେଇଗଲା ବଢ଼ିଲ

ନିର୍ଦ୍ଦୟ ତସୁର ହିଁକେ ?

କି ଅବା କରଳ ଅନ୍ଧ କବଳେ

ଧରନ୍ତ ବନବିହଙ୍ଗୀକ ବଳେ
 ଅବା ଗଣବଣା ଏଣିକି ଧର
 ଦେନିଯାଏ କାଳରୂପୀ କେଶରୀ
 ଗ୍ରାସିଦେଲ ଅସି ଅବା

ରୁହୁଁ ରୁହୁଁ କାହୁଁ ନିମେଷକେ ରହୁ
 ପୁଣି ଶରଦନ୍ତ ପ୍ରଭା ?

ଅହା କି କାରୁଣ୍ୟ ରୋଦନ୍ତି ସତୀ
 ସଞ୍ଚାଣ କବଳେ କୁରର ମତ
 ପଡ଼ି ସୌଦାଗର ଚରଣତଳେ
 କାକୁଡ଼ ମିନତି ଯେତେହେଁ କଲେ
 ନ ଶୁଣେ କଥା ତାଙ୍କର,

ସେ ଅର୍ଥପିଣ୍ଡ— ମଦାଳ-ପାପିଷ୍ଠ—
 ସ୍ଵାର୍ଥପର ସୌଦାଗର ।

ହରାଇ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ସବୁ ସମ୍ପଦ
 ପଦେ ପଦେ ଭୋଗି ଭୋଗି ବିପଦ
 ବନେ ବନେ ବୁଲି ଘାନ ବେଶରେ
 ଶାନ୍ତିର ଅଧାର କରି ପାଶରେ
 ରଖିଥିଲେ ସମତନେ,

ଯେଉଁ ରାଜକୁଳ— ସାଗରସମୁଦ୍ରା
 ଅମୂଲ୍ୟ ନାଶ୍ଵରତନେ,

ତାହାକୁ ଏବେ ନେଇ ବଳେ ଧରି
 ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧ ବଣିକ ହରଣ କରି

ତରଣୀଟୋପରେ ରଖିଲ ନେଇ
 କରପଦେ ଲୌହଗୁଞ୍ଜଳ ଦେଇ
 ପଳାଇଯିବା ଶଙ୍କାରେ
 'ସଦୃଶ ତରଣୀ ବାହୁ 'ବୋଲି ଶଳ
 ଅଜ୍ଞା ଦେଲ କଣ୍ଠଧାରେ ।
 ନ ଟଳନ୍ତେ ସୌଦାଗର ହୃଦୟ
 ହୋଇ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ନିରାଶ୍ରୟ
 ଅତି କାତରକଣ୍ଠେ ମହାସତା
 ବିରଜୁନାଥେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରନ୍ତି,
 ଭାସି ଭାସି ଅଶ୍ରୁଜଳେ,
 ଉଦ୍‌ବୈଗୁଣୀ ଭୋଲି ତରୁଣୀମଉଳି-
 ବସକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିକଳେ—
 “ଭୋ ଦେବ ଦାନବକୁ ଛାୟାପତି ।
 ଭୋଗର ଏ ଅଭାଗିନୀ ସମ୍ପ୍ରତି
 ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନୁ-ହସ୍ତେ ଯେ ଅପମାନ
 ସ୍ବନେହେ ଦେଖୁଅଛୁ ବିବସ୍ତାନ ।
 ଅଜ ଏ କରମେ ଯାହା
 ଲିପିଅଛି ବହି ଦୟାମୟ ! ଏକା
 ତୁମ୍ଭକୁ ଗୋଚର ତାହା ।
 କର୍ମ କରପଣେ ଯାବତ ଦୁଃଖ
 ଦେଇ ଏ ଦାସୀକି ଚନ୍ଦ୍ରମୟୁକ୍ତ ।
 ସ୍ବର୍ଗ-ରକ୍ଷଣେ ସୁଦୟା କର

ସ୍ବରୂପ ଯୌବନ ନେଇ ମୋହର
 ଦିଅ ଜଗଦ୍ବତ ଗାନ୍ଧୀ,
 ଏ ଦେହ ପରଶ କରବାକୁ ହେଉ
 ଅପରର ଘୃଣା କାତ ।”
 ସତ୍ୟ-ଅରତ ଜାଣିଲେ ମିହିର,
 ହେଲ ସେହି ଯଶୀ ସତ୍ୟ ଶରୀର
 ଗଳିତ ଧବଳ କୁଷ୍ଠ ମୂରତ,
 ବାଉସ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ପ୍ରକଟେ ଅତି,
 ତାହା ଦେଖି ଦେବା ଚିନ୍ତା
 ରହିଲେ ଅଶ୍ବସ୍ତ୍ର ହୋଇ ତରଣୀରେ
 କର ପତପଦ-ଚିନ୍ତା ।
 ଶୁଣିଲେ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ଚିନ୍ତାଶୀଳୀ
 ସହସା ହୋଇଲ କି ଦୈବାବାଣୀ —
 “ଅଳ୍ପ ଦିନେ ସତ୍ୟ ! ଖଣିବ ଚିତ୍ତ
 ହୋଇବ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସକଳ ଅଭାବ
 ଥିବ ଏହି ରୂପ ଧର,
 ବିନା ପଲ୍ଲୀରେ ସେହି ପରିପନ୍ଥେ
 ରଞ୍ଜିତମେ ନଟିପର ।” *
 ସ୍ବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିମା ଚିନ୍ତାକୁ ନଦୀରେ
 ବିସର୍ଜି ଫେରିଯିବାକୁ କୁଟୀରେ
 ନ ବଳିଲ ପଲ୍ଲୀବାଳାକ ଚିତ୍ତ

* କଟୀ ବର୍ତ୍ତମାନକୁ ଦୃଶ୍ୟ ଦେବାଏ, ମାତ୍ର ତାର କୌଣସି ବିକାର ନ ଥାଏ ।

ହେଲେ ହୃଦୟ ଶୋକେ ବ୍ୟାକୁଳିତ,
 କିବା କଳିତା ତାଙ୍କର
 ସବଳେ ଛୁଣ୍ଡାଇ ନେଇ ଯାଇଅଛି
 ସେ ନିର୍ମମ ସୌଦାଗର ।
 ଚନ୍ଦ୍ରା ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣୁ ପ୍ରିୟତର,
 ଚନ୍ଦ୍ରା ଲଗି ତାଙ୍କ ପକ୍ଷୀ ପୁନ୍ଦର,
 ଚନ୍ଦ୍ରାର ସରଳ ଲଳିତ ଭାଷେ
 ଅପୂର୍ବ ପୂଲକସାଗରେ ଭାଷେ,
 ପକ୍ଷୀ-ପୁନ୍ଦରୀକ ପ୍ରାଣ
 ସେ ଚନ୍ଦ୍ରାକୁ ଏବେ ହସର ସରବେ
 ଶୋକେ ହେଲେ ମୃତ୍ୟୁମାନ ।
 ନୟନ ପୂର୍ଣ୍ଣ କର ଅଶ୍ରୁଜଳେ
 ନଦୀତୀରେ ଗୁହ୍ୟ ଥିଲେ ନିଶ୍ଚଳେ,
 ସେ ଦୁରଗୟା ସାଧୁ ତରା ପ୍ରତି
 ଅତୁଳନୟନେ ସବୁ ସୁବର୍ଣ୍ଣ
 ଅଦୃଶ୍ୟ ହେବାରୁ ତରା,
 ପକ୍ଷୀ-ଅଭିମୁଖେ ଫେରିଲେ ସଶୋକେ
 ଦୀର୍ଘଶ୍ଵାସ ପରିହର ।
 ଏଣେ ବନ୍ଦ କାଷ୍ଠ କର ସଂଗ୍ରହ
 ଫେରିଲେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଢୁଗି-ନିଳୟ,
 ଗୁରୁ କାଷ୍ଠଭାରେ ହୋଇ ଅନ୍ଧାର
 ଅବଶି ମଳିନ ଶୁଷ୍କ ଘଣ୍ଟିକ୍ର,

ସ୍ଵଳଳିତ କଳେବର,
ଦିଶୁଥାଏ ଅହା ଶୁଦ୍ଧ ଗ୍ରାସିଥିବା
ଶଶୀ ଅକାର ମାତର ।

ନିଃସୈ ଇନ୍ଦନଭ୍ରା ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ
‘ପ୍ରିୟେ ! ପ୍ରିୟେ !’ ବୋଲି ଡାକିଲେ ଯଶେ
ନ ପାଇ ଉତ୍ତର ବିସ୍ମିତଚିତ୍ତେ
କୁଟୀରଭିତରେ ପଶି ଭୃରୁରେ
ଦେଖିଲେ ନାହାନ୍ତି ସତ୍ତା,
ସଚକିତ ଚିତ୍ତେ ଖୋଜନ୍ତି ନରେଶ
କୁଟୀରର ଚକ୍ରକନ୍ଦ ।

ନ ପାଇ ପ୍ରତିବେଶିକ ଅବାସେ
ଯାଉଁ ନରନାଥ ପୁଚ୍ଛିବା ଅଶେ,
ନ ଦେଖନ୍ତେ ପକ୍ଷୀ ନାରାୟଣକୁ
ଲେଉଟି ଅସି ନିଜ କୁଟୀରକୁ
ଭ୍ରାନ୍ତି ଭୂପଶେଖର,
“ନଦୀତୀରେ ସବେ ଯାଇଛନ୍ତି ପରା ।
ଅସିବେ ଫେର ଏଥର ।”

ଏ କାଳେ ସକଳ ପକ୍ଷୀବାସିନୀ
ହେଲେ ଅସି ପକ୍ଷୀ ପାଶ୍ଵବର୍ତ୍ତୀନା,
ଚନ୍ଦ୍ରା-ଅଗମନ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରି
ପଥେ ଚାହିଁଥିଲେ ନୃପକେଶରୀ,
ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ସମ୍ମୁଖରେ

କୋମଳପରାଣୀ — ରମଣୀକ ଶୋକ —

ଭକ୍ତସ୍ତବ ଉଠିଲ ଖରେ ।

ସରଳା ଅନଭିଜ୍ଞା ପଞ୍ଜୀ-ନାରୀ

ତୁରୁ ଦୁଃଖାବେଗ ସହ ନ ପାରି

ଅଶ୍ରୁଜଳେ ପ୍ଳାବି କପୋଳ ଭରେ

ଗଦଗଦକଣ୍ଠେ ନୃପ-ସ୍ଥମ୍ଭରେ

କହିଲେ ଯେଉଁ ଚୁରାନ୍ତ

ସେ ଚୁରାନ୍ତ କଲ କୁତାନ୍ତ ପରାଏ

ନୃପ-ଶିରେ ବଜ୍ରାଘାତ ।

ହେଠି କଦନେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ନରେଶ

ଶିରେ ବେନି କର କର ନିବେଶ

ବସି ପଡ଼ିଲେ ପୁଣି ପରକାରେ

ବସୁନ୍ଧରପତି ବସୁନ୍ଧରୀରେ

ତୁଣକୁଟୀର ସମ୍ମୁଖେ

ଚିନ୍ତାସିନୀ ଚିନ୍ତା — କାଳିମା-ଜଡ଼ତ

ଶେଦାର୍ଦ୍ଧ ଗମ୍ଭୀର ମୁଖେ ।

ଅମାୟିକ କାଷ୍ଠଜୀବାଏ ଅସି

କହିଲେ କାତରେ ଯେତେ ଅଶ୍ଵାସି,

ନରପତି ଦୁଃଖେ ହୋଇ ଦୁଃଖିତ

ସାରଳ୍ୟ-ସହାନୁ ଭୂତ-ପୁରତ

ସାନ୍ତ୍ଵନାଦାୟକ କଥା

ଶ୍ରବଣେ ଭାବର ନ ଭେଦିଲ ତଳେ

ବିଫଳ ହେଲା ସବୁଥା ।
 ଅଜ ଫଳିଲା ଶନିର ବରନ
 ଅଜ ଗୁହଗୁନ୍ୟ ହେଲେ ରାଜନ
 ଅଜ ତାଙ୍କ ନେତ୍ରେ ସାରା ସଂସାର
 ବିଶ୍ୱାସିକାମୟ ମରୁ ଅନ୍ଧାର
 ପରାଏ ହେଲା ପ୍ରଜାତ,
 ରହି ଜଡ଼ ପ୍ରାୟ ବହୁସଖି ଯାଏ
 ପୁଣି ହେଲେ ପ୍ରକୃତସ୍ଥ ।
 କି ଭାଷଣ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣର ଗତି
 କେଶରୀଣୀ ବିନେ କେଶରୀ ମତି
 ଉଠି ଶୋକୋନ୍ମତ୍ତ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଶ୍ରେ
 ଧାଇଁଲେ ତଟିନୀ-ତଟ-ମୁଖରେ
 ହୋଇ ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନଗୁନ୍ୟ
 ନଦୀତୀରେ 'ପ୍ରିୟେ, ପ୍ରିୟେ' ବୋଲି ଡାକି
 କରନ୍ତି ଉଦେ କାରୁଣ୍ୟ ।
 କାଷ୍ଠଜୀବାମାନେ ଅସି ତାହାକୁ
 ପ୍ରବୋଧଲେ ଯେତେ ଫେରାଇବାକୁ,
 ନ ଶୁଣି କାହାର ବଚନ କର୍ଣ୍ଣେ
 ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଶୁ ବ୍ୟାକୁଳ ମନେ
 ବିଦାୟ ନେଇ ଅଧୀରେ
 ପ୍ରିୟାଗତପଥ ଅନୁସରି ଗତି
 କଲେ ନଦୀ ତୀରେ ତୀରେ

ସପ୍ତମ ସର୍ଗ

ରାଗ—କାମୋଦୀ

ଶନି-କୋପରେ ଶେଷ ହେଲ ସବୁ, ଲେଶ
ନାହିଁ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ପ୍ରାଣେ ମାୟା,
ନୈରାଶ୍ୟ ଉତ୍ତପର ତାପ ହରେ ତାଙ୍କର
ଯେ ପ୍ରେମ-ବଞ୍ଚିବାର ଛାୟା, ସେ ବିପଦେ
ଛାୟା ପରାଏ ରହି ପାଶେ,
ବାଜି ନିରଡ଼େ ପ୍ରୀତିପାଶେ,
ବିହୁ ତା ଉତ୍ପାଟନ କରି କଲ ହରଣ
ପ୍ରକଟ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଗ ବତାସେ ।
ହରଷରସଗୁନ୍ୟ ଦୁଃଖ-ବାଲ୍ୟକାୟୁର୍ଣ୍ଣ
ଦୁଷ୍ଟିଦ୍ରା ଅନଳେ ଉତ୍ତପ୍ତ
ରାଜା ଶ୍ରୀବତ୍ସକର ଭ୍ରମ ମରୁ-ପ୍ରାକୃର
ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରେ ସଜଡ଼, ସୁଧାସମ
ବହୁଥିଲେ ଯେ କଲ୍ଲୋଳିନୀ,
ମଞ୍ଜୁଳ-କଳ-ନିନାଦିନୀ
ରହିଲେ କେଉଁ ଦେଶେ ଭଲ ହୋଇ ଏବେ ସେ
ପ୍ରୀତି-ପ୍ରତିମା-ସ୍ବରୂପିଣୀ ?
ସୌଭାଗ୍ୟ-ଲଳୋଦ୍ୟାନ ବରଜି ନରରାଣୀ

ଯେବଣ ପୁଷ୍ପଟି ନାଶେଲେ
 ଘେନି ପଳାଇ ଅସି ହୋଇ କାନନବାସୀ
 ଦୁଃଖ ଭୁଲିଲେ ରଖି କୋଳେ, ସେ ବିଷାଦେ,
 ତା ଗୁଣ ସତ୍ତ୍ୱରଦ୍ରାଣ,
 ତା ପ୍ରୀତି-ମକରନ୍ଦ ପାନ
 କରୁଥିଲେ ଉତ୍ତମୁଲ୍ଲେ ଉଡ଼ାଇ ସେହି ଫୁଲେ
 ନେଇ ବଣିକ ପବମାନ ।
 ରାଜଭାଗ୍ୟ-ଗଗନ ହେଲେହେଁ ସମାଜକୁ
 ଘୋରତମସେ ଗ୍ରହବଳେ
 ଯାର ସାନ୍ନ୍ଦ୍ୟ ନା ବାଣୀ ବିକଶିତାଏ ଅଣି
 ଅଶା-ଅଲେଖ ମହୋତ୍ସବେ, ଅକସ୍ମାତେ
 ସେ ରାଜ-ହୃଦୟମଣି-ହାରୀ
 ଅଶା-ଅକାଶ ପ୍ରବୃତ୍ତାରୀ
 ବାରଦୁଁ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ପର ଖସି କୁଟୀରୁ ତରୀ
 ଗୋମୟକୁଡ଼େ ହେଲେ କାରୀ । *
 ସ୍ଥାପି ମନ-ମନ୍ଦରେ ହୃଦୟ-ଖଟୁଳୀରେ
 ସେ ପ୍ରୀତି-ପ୍ରତିମାର ରୂପ
 ଅବଗାଧି ଲେଖକେ ପ୍ରୀତି-ପୁଷ୍ପ-ସ୍ତବକେ
 ପୂଜି ପ୍ରେମ-ଅବେଶେ ରୂପ, ସେ ବିଷାଦେ

* ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଗୋବରଗାଢ଼ରେ ପଡ଼ିଗଲେ ଅତି ସାଧ ପାରେ ନାହିଁ ବୋଲି
 ପ୍ରବାଦ ଅଛି ।

ସ୍ନେହନ ସଂସାରାଦ ସହ
 ନୈବେଦ୍ୟ ଦୀର୍ଘସ୍ବାସତୟ
 ଦେଇ ଗଭୀର ଦୁଃଖେ 'ହା ପ୍ରାୟେ' ମନ୍ଦ ମୁଖେ
 ଜପି ଭ୍ରମନ୍ତି ଅହରହ ।
 ଦୁଃଖ ଅବେଗବେଳେ ଭ୍ରାନ୍ତି ବେଳେ ବେଳେ
 ଅଗାଧ ଜଳେ ଦେଇ ହାସ
 ସକଳ ଦୁଃଖ ତାପ ଚିନ୍ତା ଶୋକ ସନ୍ତାପ
 ଯନ୍ତ୍ରଣା କରିବେ ବିନାଶ, ମାତ୍ର କାହୁଁ
 ଅଶାର ଶୀତ ରଖିରେଖା
 ପୁଣି ସେଧଇ ଦେଇ ଦେଖା
 ଧର୍ମଭାର ମାନବ ଭାଗ୍ୟ ନିଜ ସମ୍ଭବ
 ଅସୁବିଧା ପାତକ ଲେଖା ?
 ବାଜି ବଳି ଅଶାରେ ସୁଦନ ପ୍ରତାପରେ
 ଭ୍ରମନ୍ତି ରାଏ ଦେଖେ ଦେଖେ,
 କ୍ରମାଗତରେ ପଥ ବାହୁ ଯାଆନ୍ତି ମାତ୍ର
 ନ ଥାଏ ମନେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଲେଖେ, ନରବର
 ପଦପୁଗନ ଅବା ଚଳେ
 କି ଗୁରୁ ଶକତିର ବଳେ
 ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ଜାଣି ଭାଗ୍ୟ ନେଉଛନ୍ତି ଟାଣି
 କେଉଁ ଅଜଣା ରାଜ୍ୟେ ବଳେ !
 ବହୁତ ଉପବନ ଗିରି ନଦୀ ଗହନ
 ନିର୍ଦ୍ଦର କନ୍ଦର ପ୍ରାନ୍ତର

ଶସ୍ୟ ଶ୍ୟାମାୟମାନ କ୍ଷେତ୍ର ଗ୍ରାମ ଶୁଣାନ
 ଜନପୂର୍ଣ୍ଣ ଗ୍ରାମ ନଗର, ଭ୍ରମେ ଭ୍ରମି
 କୃପ ତଡ଼ାଗ ସରୋବର
 ହୋଇ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ବହୁତର
 ହୋଇଲେ ଉପନୀତ ଏକ କଳ୍ପନାତୀତ
 କାନନ-ରାଜ୍ୟେ ନରବର ।
 ଶିଦାନନ୍ଦ ନାମରେ ନିବିଡ଼ ଅରଣ୍ୟରେ
 ଯହିଁ ସୁରଭାର ଅଶ୍ରମ,
 କରେ ଯେ ବନଶୋଭା ସୁରସୁରକୁ ଲେଖି
 ନ ପଶେ ଭୟେ ଯହିଁ ଯମ, ଗଲେ ତହିଁ
 ବିବିଧ ଗୁରୁ କୁସୁମରେ
 ଘେନି ବସନ୍ତ ଯେ ବନରେ
 ବିହରେ ବାର ମାସ ଲଭି ମହା ଉଜ୍ଜାସ
 ଗୁଞ୍ଜିର ଭ୍ରମନ୍ତି ଭ୍ରମରେ ।
 ଅପୂର୍ବ ମନୋହର ସକଳ ସରୋବର
 କନକ-କମଳେ ମଣ୍ଡିତ,
 ସେ ସରସିକୁ ଲଭି ସୁମନୋଜ୍ଞ ସୁରଭ
 ସଲିଳ-ଶୀତଳ ବାସିତ,
 ସେହି ବନେ
 ପଞ୍ଚମ ତାନ, କୋକିଳାର
 ଗୁଞ୍ଜନ ସ୍ବନ ସରସାର
 ପକ୍ଷିବାକିନୀ ତାଳେ ଅଶ୍ରମପଦେ ତାଳେ
 ସହସ୍ର ବାଣୀର ଝଙ୍କାର ।

ସେ ବନେ ଯେତେ ଜନ୍ମ ସବେ ଅଜାତଶତ୍ରୁ
ନୀରତ ପରସ୍ପର ହୃଦେ
ଦିଅଇ ଶିଶୁ କର— ମୁଖେ ନେଇ କେଶରୀ
ନାରକେଳ ପରମ ପ୍ରୀତେ, ସେ ବନସ୍ତେ
ଖେଳାଏ ବାଳମୁଖେ କୋଳେ
ଶାଝୁଳୀ କିବା ସେନୁହସେଲେ
ଉଦ୍‌ଘୁଲେ ପୁଲ୍ଲ ଟେକି ନାରୁଁ ଉଲ୍ଲାସେ ଲେଖା
ଅହୁ ତା ପଛେ ଲମ୍ବି ଦୋଳେ ।
ଦୁର ପଦକୁଁ ଝର ପ୍ରୀତିକହାର ପର
କାନନ-କମଳାର ବସେ,
ବହୁ ଯାଅନ୍ତି ଖରେ କଳ କଳ ନାଦରେ
ତଟିନୀ ସହଚରୀ ଲକ୍ଷେ, ସେହୁ ବନେ
ଅଗଣିତ ଗିରି-ନନ୍ଦନୀ
କୃଷ୍ଣ-ଅଙ୍ଗିନୀ ନିର୍ଝରଣୀ
ପରଶି ଯାର ଜଳେ ପଦ କୁସୁମ-ଫଳେ
ତରୁ ବ୍ରଜଜା ସୁବକ୍ତନୀ ।
ସୁବିମଳ ଧବଳ ଗୋବତ୍ସା ପଲ୍ଲ ପଲ୍ଲ
ଗୋମାତା ସୁରଭୀ-ସନ୍ତାନ
ହମ୍ଭାରବେ କାନନ କମ୍ପଇ ଘନଘନ
ଭକ୍ତି ତୁଣୀକୁରମାନ, ଭ୍ରମି ଭ୍ରମି
ମହା ପୁଣ୍ୟବାନ ନୃପତି
ସେ ବନେ ପ୍ରବେଶୁଁ ଝଟଇ

ଧାନେ ହୋଇ ବିଦିତ ହୋଇଲେ ଉପନୀତ
 ନୃପ-ଅଗେ ଗୋମାତା ସଜା ।
 ହୋଇ ଅତି ସଦୟ ଶ୍ରୀବତ୍ସେ ପରଚୟ
 ପୂଜିଲେ ସେ ସୁରଭୀ ମାତ,
 ସକଳ ବିବରଣୀ ସକରୁଣେ ସଜନ
 କହିଲେ କର ଅଦ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତ, ତାହା ଶୁଣି
 ସଦୟେ ଦୟାମୟୀ ସଜା
 ଅଶ୍ରୁସି ମଧୁରେ ଭାଷନ୍ତି
 “ମୋର ଅଶ୍ରମେ ରହ ଯାବତ ମନ୍ଦଗ୍ରହ
 ଶାନ୍ତ ହୋଇବ ନୃପତି ।”
 ଅସଙ୍କୋଚରେ କାଳ ଯାପ ଅବନୀପାଳ;
 ପୁଣି ଆସିଲେ ସୁସମୟ
 ହେବ ବସୁଧାପତି ଲଭିବ ଚିନ୍ତା ସଜା,
 ଏଠାରେ ନାହିଁ ଶକ୍ତିଭୟ, ମୋ ପ୍ରଭାବେ
 ଏ ଅଟେ ଅଭୟଦ ସ୍ଥାନ
 କରି ଯଥେଷ୍ଟ ଦୁର୍ବ୍ୟ ପାନ
 ରହ ଏଥୁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତେ, ନ ଯାଅ କଦାଚିତେ
 ଏ ବନ ଛାଡ଼ି ‘ସାବଧାନ’ ।”
 ସୁରଭୀର ବଚନେ ଶାନ୍ତି ଲଭି ଜୀବନେ
 ରହିଲେ ତହିଁ ନରସାଣି,
 ସୁରଭୀର ନନ୍ଦନା ପୟସ୍ବିନୀ ନନ୍ଦନା
 କରାଏ ନୃପେ ଦୁର୍ବ୍ୟପାନ ନିତି ନିତି

ସ୍ବଚ୍ଛନ୍ଦେ ଦୁର୍ଗ୍ଧ ପାନ କରି
 ମେଘମାଳେ ଚୁଡ଼କ ପରି
 ସୁଦନ ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ରହିଲେ ସେହିଠାରେ
 ଚିନ୍ତା-ଚିନ୍ତା ହୃଦୟେ ଭରି ।
 ନିଷ୍ପର୍ଣ୍ଣେ କର୍ମବାର ନ ବସି ନନ୍ଦନାର
 ଦୁର୍ଗ୍ଧାପ୍ଳୁତ ମୃତ୍ତିକା ଧରି
 ଲକ୍ଷ୍ମକ ଅଗଣନ କରିଣ ସଗଠନ
 ରଖନ୍ତି ଯୁଗ୍ମ ଯୁଗ୍ମ କରି, କଉତୁବେ
 ସେ ହୁଏ ସ୍ବର୍ଣ୍ଣେ ପରିଣତ
 ଲଭି କି ଅଲୌକିକ ଶକ୍ତି
 ତା ଦେଖି ନରମଣି ତମତକାର ମଣି
 ଅନନ୍ଦେ ଗଠନ କରିନ୍ତି ।
 ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଭାଗ୍ୟଚକ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଲା ବନ୍ଧ
 ଶନିମାୟା ପ୍ରସବବଳେ
 ହୋଇ ସେ ମତଚ୍ଛଳ କରୁଁ ଦିନେ ଭ୍ରମଣ
 ପ୍ରିୟାନୁସନ୍ଧାନେ ବିକଳେ, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଗକୁ
 ଦେଖିଲେ ଦୈବେ ସମ୍ମୁଖରେ
 ଏକ ବଣିକ ସ୍ବରତରେ
 ଯାଏ ଅଶେଷ ତରା ତାକୁ ନୃପ-କେଶରୀ
 ଡାକିଲେ ଅତି ଭକ୍ତସ୍ବରେ ।
 କିପାଇଁ ନରବର ! ହୋଇ ଏତେ କାତର
 ତାକ ଏ ଧୂର୍ତ୍ତ ସୌଦାଗରେ

ଯେ କରନ୍ତି ହରଣ ତବ ପରାଣଧନ
 ଚିନ୍ତାଗଣୀକି ନିର୍ଦ୍ଦୟରେ, ରାସସ ସେ
 ତାରୁ କିସ ଉପକାର
 ଲଭିବ ଅହେ ଗୁଣାଧାର
 ଜାଣି କରମାୟୁରେ ତାଙ୍କ ଏଡ଼େ ଅରତେ
 ସୌଦାଗରକୁ ବାରମ୍ବାର ।
 ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଅବାହନ ଶୁଣି ସେ ମହାଜନ
 କୁଳକୁ ଅଶିଳ, ତରଣୀ,
 ବୋଇଲେ ତାକୁ ଧୀରେ ନୃପ କାକୁସ୍ଥ ଗିରେ
 ବିପଦବନ୍ଧୁ ପରି ମଣି, “ମହାଜନ—
 ଭର । ବଡ଼ ଦୁରବସ୍ଥାରେ
 ପଡ଼ିଛି ମୁଁ ଏହିଠାରେ,
 ହେଲେ ଦୟା ତୁମ୍ଭର ଅନାୟାସେ ମୋହର
 ଅସିବ ବଡ଼ ଉପକାରେ ।
 ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଲଙ୍କା କିଛି ମୋର ପାଶେ ରହିଛି
 ଯଦ୍ୟପି ହୋଇବ ସଦୟ
 ତବ ସଙ୍ଗେ ଅକ୍ଲେଶେ ବୁଲି ଦେଶେ ବିଦେଶେ
 କରବି ତା ସବୁ ବିଦୟ ମହାଜନ ।
 ଲଭି ଯା ହୋଇବ ଅବଶ୍ୟ
 ଲଭିବ ତବ ପ୍ରାପ୍ୟ ଅଂଶ ।”
 ଶୁଣି ଭୂପ-ଭାରତୀ ସାଦରେ ସନମତ
 ଦେଲା ହୋଇ ଅତି ହରଷ ।

ବହୁ ଅଣିଲେ ସ୍ବର୍ଣ୍ଣ— ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଭୃତ୍ୟଗଣ
 ନାବକୁ ସାଧୁ ଅଜ୍ଞା ପାଇ ।
 ତରଣୀରେ ତଦନ୍ତେ, ନରନାଥ ସଙ୍ଗରେ
 ବସିଲେ ଭୃତ୍ୟମାନେ ଯାଇ, ତହିଁ ଖରେ
 ବାହୁଲେ ତରା କଣ୍ଠଧାର
 ଏ ଅନ୍ତେ ସାଧୁ ଦୁର୍ଗରୁର
 ସେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ହରଣେ ପାଣ୍ଡବ ମନେ ମନେ
 ନୃପେ କରବାକୁ ସହାର ।
 ଅର୍ଥଲେଭେ ପ୍ରମତ୍ତ ହୋଇ ସେ ଦର୍ପୋଦ୍ଧତ
 ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣେ ନିଷେପିଲା ଜଳେ
 ମରଣ ସ୍ଥିର ଜାଣି ସୁମର ଚନ୍ଦ୍ରପାଣି
 ଭଜାରିଲେ ପ୍ରାଣ ବିକଳେ, କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି
 ଚିନ୍ତାର ନାମ ନରପତି,
 ସେ କଣ୍ଠସ୍ବର ଚିନ୍ତା ସତୀ
 ଶୁଣି ଉଚ୍ଚେ ରୋଦନ କରନ୍ତି ଘନଘନ
 ଶିଖିରାବଦ ସିଂହା ମତ ।
 ଅସୁତ ତଳେ ନାହିଁ ଗୁହଁ ଦେବାର ପାଇଁ
 ପ୍ରାଣବିକ୍ଷେପେ ପ୍ରାଣ ଭର
 ମାତ୍ର ହେଉଛି ମନ ତରୁରୁ ଭକ୍ତିମନ
 ଦେଇ ପଡ଼ି ସଲିଲୋପର, କାନ୍ତ ସଦା
 ଅନନ୍ତ ବାସପ୍ରବାହରେ
 ବିସର୍ଜି ଅନନ୍ତ ଦୁଃଖରେ

ଏକାନ୍ତେ ମିଶିଯାଇ ଭାସିଯିବାର ପାଇଁ
କାଳର କରୁଳ ସ୍ତ୍ରୋତରେ ।

ହାୟ ରେ ହୃଦ ବହି ! ଏହା କି ଥିଲା ଲିପି
ରଜଦମ୍ଭିତ ଭଲପକେ

ସବୁ ସ୍ୱପନର ପରିହାର ବନ-ବିହଙ୍ଗ ପରି
ଭ୍ରମିଲେହେଁ ଦୁଃସହ କଷ୍ଟେ, ମନ୍ଦ ଧାତା,
କରଇ ଭଲ ପରସ୍ପରେ
ଦହିଲୁ ବିରହ ଅନଳେ

ଜଥାପି ତୋର ସାଧ ପୂରୁଲ ନାହିଁ ବାଦ
ସାଧୁଲ୍ଲ ଏ ଅଗାଧ ଜଳେ !

କରମ ଅନ୍ତସାରେ ଦେଲେହଁ ଏ ସଂସାରେ
ପ୍ରାଣୀକି ଦୁଃଖ ପୂର୍ଣ ହରି,

ଭରଣ ସଂଠେନେ ରଖନ୍ତି ଅନ୍ତୁକ୍ଷଣେ
ମଜାଳମୟ କରେ ଧରି; ଅଲକ୍ଷିତେ

“ମୃଦଂ ଭାଷେ କବି ପ୍ରହାର

ଗଠନ କରୁଁ ଯେ ପ୍ରକାର

ଭାଗ୍ୟ ରକ୍ଷଣ ଅର୍ଥେ ଧରଥାଏ ଜାଗ୍ରତେ
ଅବ୍ୟକ୍ତରୁ କୁମ୍ଭକାର ।

ଭୋଗିଲେହେଁ ସମ୍ପଦ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନରପତି
ପୂର୍ବ ଅଜିତ କର୍ମପାଳେ

ଶତ ଶତ ପଲ୍ଲୀ ଶତ ଶତ କୁଞ୍ଜିନା

ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଭ୍ରମନ୍ତଳେ, ଗ୍ରହବଳେ
 ମାତ୍ର ଭକତବନ୍ଧୁଙ୍କର
 ପରମଭକ୍ତ ନରବର
 ଭକତ-ଅରବିରେ ଟଳି ପଡ଼ିଲା ଖରେ
 କରୁଣାସନ ତାହାଙ୍କର ।
 ଯେ କାଳେ ତଟିନୀରେ ପଡ଼ି ଅବତ୍ତିନୀରେ
 ହେଲେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ମଗ୍ନପ୍ରାୟ
 ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କର କୃପା ଆସି ସତ୍ତ୍ୱର
 ଧରିଲା ତାଙ୍କୁ ପୁଷ୍ପ ପ୍ରାୟ,
 ଅକସ୍ମାତ୍
 ଲଭି ବିଭୁର କୃପାରାଶି
 ଗଲେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଭାସି ଭାସି
 ମୀନ ନଦି ମନ୍ଦିରେ ସ୍ୱକୁଳ କଲ୍ଲୋଳରେ
 ଭାସେ ଯେସନ ତୁଳାରାଶି ।
 ଭାସିଗଲେ ସେ ବଳେ ଭାସିଣ ବନ୍ୟାକଳେ
 ସୌଦାମ୍ବରମୁଖେ ଅଜ୍ଞାନେ,
 ଲଗିଲେ ଅବଶେଷେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ସେହି ଦେଶେ
 *ରମ୍ଭାବତୀର ପୁଷ୍ପୋଦ୍ୟାନେ, ମୃତପ୍ରାୟ
 ଖସି ଅସନ୍ତେ ବନ୍ୟାମାର,
 ହେଲା ତେଜନା ନୃପତର;
 ଉଠି ଚକ୍ରତମନେ କୁସୁମ ଉପବନେ
 ବସିଲେ ହୋଇ ସେ ସୁମିର ।

* ସୌଦାମ୍ବର ବନପୁଷ୍ପୋଦ୍ୟାନର ମାଲୁଣୀ

କର ପୁଷ୍ପ ଚୟନ ଭଦ୍ରାଧାନେ ଅଗମନ
 କରୁଁ ସେ ମାଳିକ-ବନ୍ଧିତା
 ବିଲେକି ନରେଶ୍ଵରେ ରହିଲା ପ୍ରମୁଦରେ
 ହୋଇ ଅତି ଅଶ୍ରୁର୍ଯ୍ୟାନୁଦା, ମାଳିବାଳୀ
 ଅପୂର୍ବ ଲବଣ୍ୟ ବିଗ୍ରହ
 ଦବ୍ୟ-ପ୍ରଭାରେ ଦାସିମୟ
 ଦେଖି ବିନୟେ ଧୀରେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ନୃପତିରେ
 ବିସ୍ମୟାପ୍ତ ତେ ପରଚୟ
 କହିଲେ ନରନାଥ ସ୍ତ୍ରୀୟ ଅସ୍ତ-ବୃତ୍ତାନ୍ତ
 ମାଳିନୀ ଅଗେ ସବିଷାଦେ;
 ଶ୍ରବଣେ ଅଚମ୍ବିତା ହୋଇ ମାଳି-ବନ୍ଧିତା
 ବୋଇଲା ଅଶ୍ଵାସେ ଅହ୍ଲାଦେ, ନରନାଥେ
 “ବସ୍ତୁ ! ନାହିଁ ଏଥର ଭୟ
 ଶକ୍ତିର ତବ ଦୁଃସମୟ,
 ତେଣୁ ଅଗାଧଜଳେ ପଡ଼ି ବଞ୍ଚିଲ ବଳେ
 ଦୁର୍ଘଟିୟ ମୃତ୍ୟୁ କରି ଜୟ ।
 ମୋର ଅଳୟେ ବସ । ସ୍ଵଚ୍ଛନ୍ଦେ ଦିନ ବସ୍ତ୍ର
 କିପାଁ ଭ୍ରମିବ ଅକାରଣ
 ଫେରିଲେ ସୁସମୟ ସବୁ ନଷ୍ଟ ବିଷୟ
 ପ୍ରନୟ ଦେବେ ନାରୟଣ — ଏହିଠାରେ
 ବସିଥିଲେ ସେ ବଳେ ପ୍ରାପ୍ୟ —
 ହୋଇ ପାରେ ସକଳ ବାପ ।

ଏ ଅଭାଗିନୀ ମନ ଦେଖି ତୁମ୍ଭ ବଦନ
 ଭୁଲିବ ପତି ପୁଣି ତାପ ।”
 ମାଳୀ-ବାଳୀ ବଚନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହୃଦୟମନେ
 କଲେ ତା ପୂରେ ଅବସ୍ଥାନ,
 ଯୋଗାଇ ଦିଏ ନିତ୍ୟେ ମାଳିନୀ ହରଷିତେ
 ଅହାତ୍ସୟ ସାମଗ୍ରୀମାନ, ସେ ବିଷାଦେ
 ସ୍ବହସ୍ତେ କରି ସେ ରନ୍ଧନ
 ପରାଣ ରକ୍ଷଣେ ଅଶନ
 କରି ମାତ୍ର କିଣ୍ଡିତେ ଚିନ୍ତାକୁ ଚିନ୍ତି ଚିନ୍ତେ
 ସଗୋକେ ଯାପନ୍ତି ଜୀବନ ।

ଅଷ୍ଟମ ସର୍ଗ

ରାଗ—ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ

ଧର୍ମ-ପରାୟଣ ରାଜା ବାହୁଦେବ
ସୌଦମ୍ବର-ଅଧିପତି
ଏକମାତ୍ର କନ୍ୟା ରୂପେ ଗୃଣେ ଧନ୍ୟା
ନାମ ଅଟେ ଭଦ୍ରାବତୀ ।
କୀର୍ତ୍ତା-ରାଜହଂସୀ ରାଜାବ-ନେତ୍ରୀକି
ରାଜପୁର-ପଦ୍ମାକରେ
ଜୀବର ଜୀବନ ପର ରଖିଥାନ୍ତି
ତାତ ଜନନୀ ଅଙ୍କରେ ।
ଅବାଲ୍ଲୁ ପୁନ୍ଦରୀ ପୁଣେ ହରଗୋଷ୍ଠ
ବିମଳ ଭକତ ମନେ,
ଗୋଷ୍ଠ ଅରାଧନା ବିନ୍ଦୁ ବରନନା
ବିଶ୍ୱସାରା ତୁଚ୍ଛ ମଣେ ।
କ୍ରମେ ପଦାର୍ପଣ କଲ ଯଉବନ-
ବସନ୍ତ ଶୋଭାଙ୍ଗୀ ଅଙ୍ଗେ
ଖେଳିଲ ଲବଣ୍ୟ— ମଳୟ ଅନିଳ
ସୁଷମା-ସୁମନ ସଙ୍ଗେ ।
ପ୍ରୀତିପବନ ସାରଳ୍ୟ କରୁଣା
ଭକ୍ତି ନିଷ୍ଠା ପରମଳ

କଲ ଶୋଭାବତୀ— ଶୋଭା-କୁଞ୍ଜପତ୍ରି
 ବୟଃ କ୍ରମେ ସୁବିମଳ ।
 ଯେବେ ସ୍ନାନ ସାରି ଶୀଘ୍ରେ ଶାଢ଼ୀଟି
 ପିନ୍ଧି ଉଦ୍ୟାନେ ସେ ଚଳେ,
 ଦେବ ଅରଚନେ କୁସୁମ ଚୟନେ
 ଅଲ୍ଲଳାୟିତ କୁନ୍ତଳେ
 ଦଶର ଶିଶିର— ସ୍ନାତା ସରୋଜିନୀ
 ଉଠିଲ ପର ପଲ୍ଲବି
 ପ୍ରସାଦର ମୁଦୁ ଶୀତର ସମୀରେ
 ଅରୁଣାଲିଙ୍ଗନ ଲଭି ।
 ମନେ ହୁଏ ଦେଖି ସତେ କି ଉପେକ୍ଷି
 ନାରାୟଣ ବସିଷ୍ଠଳ
 ଶୀଘ୍ରେ ସମ୍ଭବା ବାଜେ କରନ୍ତି
 ମଣ୍ଡିବାକୁ ଧରତଳ ?
 ଶ୍ରୀବତ୍ସ ରାଜାର ଯଶଃ-ସୁଧାକର
 ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାମୃତ କର ପାନ
 ଜୀବଜୀବନେନ୍ଦ୍ରୀ ଜୀବଜୀବ ମତ
 କରୁଥାଏ ସଦା ଧ୍ୟାନ ।
 ନାନା ଉପହାରେ ହରଗଉରୀରେ
 ପୁନଃ ମଞ୍ଜୁଭାଷିଣୀ
 ରାଜା ଶ୍ରୀବତ୍ସକୁ ପଢ଼ିଲେ ମାନସେ
 ମନାସି ବରବର୍ଣ୍ଣିନୀ ।

ମୁଖିମତା ଭକ୍ତି— ଠାରୁ ମୂଳ-ପ୍ରଭ
 ଲଭ ଦେବା ଭଗବତ୍
 ସରସେ ବାଞ୍ଛିତ— ବର ଦେଲେ ପ୍ରୀତ
 ହୋଇ ଭଦ୍ରାବତୀ ପ୍ରଭ ।
 ଦେବା ପ୍ରସନ୍ନତା— ବର ସଗଳତା
 ଲଭନ୍ତେ ହରପୋତପ୍ତଲେ
 ଅପୂର୍ବ ପ୍ରଭା— ଫୁଟି ଉଠିଲା ତା
 ଶ୍ରୀମୁଖ-କମଳ-ପଞ୍ଜଳେ ।
 ଦିନ ଦିନ କାନ୍ତି, ବିକଶିଲା ଶୁକ୍ଳ—
 ପଦ ଶଶିକଳା ପଦ
 ରଜା ରାଣୀଙ୍କର ନୟନେ ସେ ଶୋଭା
 ଦେଲା ଦିବ୍ୟ-ପ୍ରଭା ଭରି ।
 ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେଶ୍ବର ଦେଖି ତନୟାର
 ପରଶୟଯୋଗ୍ୟ ବୟଃ
 ସ୍ବୟମ୍ବର ଲଗି କଲେ ଅସ୍ତୋକନ
 ହୋଇ ପ୍ରୀତ ଅତିଶୟ ।
 ସୁଜନ୍ୟବରଗେ କଲେ ନିମନ୍ତଣୀ
 ପଦ ସଦୃଶେଷ ଗୁରୁ
 ନିମନ୍ତେ ଜନ ବାସ ଲଗି ହେଲା
 ନିମନ୍ତେ ବୟ-ଅଭାର ।
 ହେଲା ବିନିମିତ୍ତ ହେବାକୁ ଶମିତ
 ଶ୍ରୀରାମାୟଣ ଅଭାସ

ନଗରୋପକଣ୍ଠ ଫିଙ୍ଗିଦ୍ବାର ଯାଏ
 ସୁନ୍ଦର ଗୁମ୍ଫାମଣ୍ଡପ ।
 ରାଜପଥ ବେନି— ପାଶେଁ ସମ୍ପ୍ରାପିତ
 ହେଲୁ ପୁଣିକୁମ୍ଭମାନ
 ସପତ୍ନୀବ ପୁଷ୍ପ— ପ୍ରବଳ ହୋଇଲୁ
 ପ୍ରତିଦ୍ବାରେ ଲମ୍ଫମାନ ।
 ବିବିଧ ବରଣୀ ଚନ୍ଦ୍ରାଭିପାବଳୀ
 ବିଗିନ୍ଧ ଚିନ୍ତେ ଚିନ୍ତିତ
 କୁଣ୍ଡଳାଳ ସହ ଗୁମ୍ଫାମଣ୍ଡପର
 ନିମ୍ନେ ହେଲୁ ବିଲମ୍ବିତ ।
 ହୋଇ ଅଗ୍ରେଇତ ରମ୍ଭାତରୁ ପଥେ
 ପଡ଼ିଲୁ ଚନ୍ଦନଛବି
 ମଙ୍ଗଳ ବାଦ୍ୟରେ ପୁର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳିଲୁ
 ସିନ୍ଧୁ-ଗରଜନ ପରା ।
 ମାତଲେ ବିବିଧ ଅନନ୍ଦ ଉତ୍ସବେ
 ନାଗରିକ ନାଗରିକା
 ମଙ୍ଗଳ ସଙ୍ଗୀତ ଗାଇ କଲେ ନୃତ୍ୟ
 ଫିଙ୍ଗିଦ୍ବାରରେ ଗଣିକା ।
 ଭୃଷ୍ୟ ଭୋଜ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚ୍ୟ ଗୌରୀ ଲେହ୍ୟ ପେୟ
 ଯହିଁ ତହିଁ ଅଛି ପଡ଼ି
 ଗାଇବାକୁ ପେଟ କାହିଁ ବା କାହାର,
 କାହିଁ କେତେ ଯାଏ ସତ୍ ।

ଯଥାକାଳେ ସୌଦ— ପୁରେ ଅସିଗଲେ
 ସବ ନିମନ୍ତେ ରଜା
 ସଙ୍ଗତରେ ଘେନି ଚତୁରଙ୍ଗ ବଳ
 କୋଇ ବିବିଧ ବାଜା ।
 ନିରୁପିତ ଦିନେ ସ୍ୱପ୍ନସ୍ୱର ସଭା
 ମଣ୍ଡିଲେ ନୃପତିଗଣ
 ସକୃଷ୍ଟନୟନେ କନ୍ୟା-ଅଗମନ—
 ମାର୍ଗେ ଚାହିଁ ଘନ ଘନ ।
 ନିମନ୍ତେ ଜନେ ବସିଗଲେ ସଭା—
 ମଣ୍ଡିଲେ ପାଇ ଅସନ
 ଦେଖଣୀହାରୀୟ ଦେଖନ୍ତି ପ୍ରାଚୀର
 ପରାଏ କରି ବେଷ୍ଟନ ।
 କେବା ଉଦ୍ଭୂତେ କେବା ତରୁତାଳେ
 କେନ୍ଦୁ ଅବା ତରୁତାଳେ
 ସଶକ୍ତ ନୟନେ ସ୍ୱପ୍ନସ୍ୱରସଭା
 ଦେଖୁଥାନ୍ତି କୁଢୁହଲେ ।
 ରଜା ବାହୁଦେବ ଉପବାସବାସ
 ଅଗ୍ନିପୁରୀ ସମାପନ
 କରି ଯଥାକାଳେ ଶୁଭ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ
 ସଭାକୁ କଲେ ଗମନ ।
 ଅଗଣିତ ଜନେ ପରପୂର୍ଣ୍ଣ ସେହି
 ସ୍ୱପ୍ନସ୍ୱରସଭାକୁ

ନିସ୍ତବ୍ଧ ନୀରବ ଗମ୍ଭୀରତାପୂର୍ଣ୍ଣ
 ହୋଇ ରହିଛି କେବଳ ।
 ଭଦ୍ରାବତୀ ଅଗ । ମନ ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ
 ରହିଅଛନ୍ତି ସର୍ବେ
 ଉଷା ଅଗମନ— ପଥ ଅନୁସର
 ଥାଅନ୍ତି ଯଥା ଅଳିପ ।
 ଅବସ୍ଥାରେ ସେହି ନୀରବତା ଭାଙ୍ଗି
 ବାଜିଉଠିଲା ସନ୍ଦାନ
 ମାଞ୍ଚାଳିକ ଶଙ୍ଖ ମହୁରୀ ସହୃଦେ
 ହୁଲହୁଲି ଅଗଣନ ।
 ସହସା ସଜନୀ— ଗଣେ ପରବୃତ୍ତା
 ହୋଇ ବାହୁସଜ-ସୁତା ।
 ବରମାଲ୍ୟ ଧରି କର-କମଳରେ
 ସଭା କଲ ଅଳଙ୍କୃତା ।
 ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ରତ୍ନମୟୀ ବିଦ୍ୟୁଦ୍‌ବରଣାର
 ଭୁବନମୋହନ ରୂପ
 ବିଲେକି ବିମୁଦ୍‌ପେ ଚନ୍ଦ୍ରାବତ ପର
 ରହିଗଲେ ସର୍ବଭୂପ ।
 ମଞ୍ଜିଲା ମାନସ ଦେବଦୁର୍ଲ୍ଲଭାଙ୍ଗୀ
 ସଜନୀ-ସରେ ଯାଇ
 ଲବ୍ଧ ନେତ୍ର-ଭୁଞ୍ଜ ସେ ଶୋଭା କମଳ-
 କାନନୁ ଫେରିଲା ନାହିଁ ।

ଯହଁ ଯା ନୟନ ହୋଇଲା ପତନ
 ସେକୁଠାରେ ଗଲା ଲକ୍ଷି,
 ବରଣମାଳାକୁ ଗଲେ ପିନ୍ଧିବାକୁ
 ପରାଣ ରହିଲା ଟାକି ।
 ବିସ୍ମୟର ପିପା— ସିଦ୍ଧ ଅପଲକ
 ନୟନ ଅବା ସମସ୍ତେ
 ସେହି ନବନୀତ- ତୁଳା ପିତୁଳା କି
 ଲେ ପକାଇବେ ସତେ !
 ଭେଳକି ଲାଗିଲା ପରି ରାଜଗଣ
 ହେଲେ ବେକ୍ ବେଳ ଛଳ
 ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦିଶେ ଅବା ତାଙ୍କ ପାଶେ
 କନ୍ୟା କରଇ ଗମନ !
 ଛାଡ଼ିକି ଫୁଲର ସବୁ ମଧ୍ୟେ କେତେ
 ସୁଭଗସ୍ଥନୀ ନୃପତି
 ଭାଳନ୍ତି ସ୍ବଗତେ 'ବରମାଲ୍ୟ ମୋତେ
 ଦେବ ନିଶ୍ଚେ ଭଦ୍ରାବତୀ ।'
 କି କହିବି ତାଙ୍କ ବେଶ ପରିପାଟୀ
 'କି କହିବି ତାଙ୍କ ଠାଣି ?
 କି କହିବି ତାଙ୍କ କଥାର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ
 ଭଜୀ ଗୁରୁର୍ଯ୍ୟ ଗୁହାଣି ?
 କିପାଁ ଅକାରଣେ କର ରାଜଗଣେ ।
 ଚିତ୍ତେ ଏତେ ଭଲଲକା ?

ନୁହେଁ ଅଗା-ଜଳ ତବ ପକ୍ଷେ କନ୍ୟା
 ଦୁରାଗା-ମୁଗତୃଷ୍ଣିକା ।
 ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରାଜାର ପ୍ରୀତିଭକ୍ତି-ରଣ
 ପରଶୋଧ ଇଚ୍ଛା କର
 ନାରାୟଣୀ ଅଂଶେ ହୋଇଅଛି ଜାତ
 ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଅମର୍ତ୍ତ୍ୟସୁନ୍ଦରୀ !
 ମାତ୍ର ବରମାଳ୍ୟ କରେ ଧରି ଭକ୍ତ
 ସତ୍ତ୍ୱ ମଧ୍ୟେ ଭଦ୍ରାବତୀ
 ନୀରବେ ନିଷ୍ପନ୍ଦେ ଅଧୋବଦନରେ
 ଅଲେଖ୍ୟ-ପିତୁଳା ମତ ।
 ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନୃପତି ନାମ ଶୁଣି ମାତ୍ର
 ମନେ ମନେ ଅଛି ବର
 ଅଜି ସ୍ୱପ୍ନସ୍ୱର — ସକ୍ଷରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣେ
 ଚିହ୍ନିବ ବାଳୀ କପର ?
 କେ ଚିହ୍ନାଇଦେବ ରାଜନ୍ୟମଣ୍ଡଳୀ —
 କରକାରେ ସେ ପ୍ରିୟକେ ?
 କପର ବରଣ — ମାଲ୍ୟ ଲମ୍ବାଇବ
 ସେ ରାଜକିଶୋର ବସେ ?
 କାତରହୃଦୟେ କାରୁଣ୍ୟପ୍ରତିମା
 ସଜଳନେତ୍ରେ ଅରତେ
 ବରଦାଣୀ ଦେବୀ ଜଗନ୍ନନୀଙ୍କ
 ଡାକଇ ଅନ୍ତରଗତେ, —

“ମାତା ଜଗଦମ୍ବେ ! ମୋର ନେତ୍ରେ ଏବେ
 ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଅନ୍ଧକାର
 କୃପାମୟୀ ! କୃପା— ଦତ୍ତ ବର ଦେଇ
 ଲଜ୍ଜା ରଖ ତନୟାର ।”
 ଅଳ୍ପକ୍ଷଣେ ଭାବ ହେଲେ ଜଗନ୍ନାଥ
 କୁମାରୀ ଅରତ ଜାଣି,
 ସହସା ଅନ୍ୟର ଅଗୋଚରେ ହେଲ
 ଅଶ୍ରୁରୁ ଶୂନ୍ୟବାଣୀ,—
 “ନୀପତରୁତଳେ ବସିଛନ୍ତି ବସ୍ତେ !
 ତୋର ପରାଜୟର
 ଯାର ଲାଗି ହର— ଗୋରୀ ଅସ୍ତ୍ରଧାରୀ
 କଲ୍ଲ ଦ୍ରାବଣ ବସ୍ତ୍ରର ।”
 ଚମକିତେ ଶୁଣି ଦେଉ ଚନ୍ଦ୍ରାନନୀ
 ନୀପତରୁବରତଳେ
 ପ୍ରଭାମୟ ଦିବ୍ୟ ରୂପେ ନେତ୍ରେ ତାର
 ହେଲୁଥିବି ବଳେ ।
 ଯେତେବେଳେ ବନଜ— ଅନନ୍ୟ-ଅନନ୍ତେ
 ଲଜ-ପାଟଳ ଉକୁଟି
 କରୁଛନ୍ତି ଶରତ— ବାଳାତପ ବୋଳା
 ପ୍ରସ୍ତୋତ-ସୁପମା ଲୁଟି ।
 ଖେଳିଗଲ ବଳେ ବିଦ୍ୟୁତ ଚଞ୍ଚଳେ
 ଚରଣ ଚକ୍ରର ଯାଏ

ସରଗ-ସୁଲଭ କି ଅପୂର୍ବ ଭାବ
 ସୁରତରଙ୍ଗିଣୀ ପ୍ରାୟେ ।
 ମାଳିନୀ ବଦନୁ ଶୁଣି ସଜକନ୍ୟା—
 ସ୍ୱୟମ୍ଭରର ସନ୍ଦେଶ
 କୌତୁହଳବଶେ ଅସେଥିଲେ ଦେଖି
 ତହିଁ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ନରେଶ ।
 ଦାନ ସ୍ଥାନ ବେଶେ ବସିଛନ୍ତି ସାଏ
 ନୀପତରୁବର ତଳେ
 ଦେହୁଁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପ୍ରଭା ସ୍ମର ହରତାଳ
 ପରି କୌଦିଗ ଉଚ୍ଛ୍ୱଳେ ।
 ଗୁଚ୍ଛ ଗୁଚ୍ଛ ହୋଇ ଶ୍ରୀବା ମୁଖ ଚୁମ୍ବି
 ପଡ଼ିଛି କୁଞ୍ଚିତ କେଶ
 ଦିଶେ ଯଥା କଳା— କାଦମ୍ବନାମାଳା
 ବଳୟୈତ ନକ୍ଷତ୍ରେଶ ।
 ଲଳିତ ମଧୁର ସ୍ୱିହସ୍ତହନନେ
 ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟପୂର୍ବକ ଠାଣି
 ଉଚ୍ଛ୍ୱଳ ନିର୍ମଳ ପ୍ରଶାନ୍ତ ନୟନେ
 ପବନ ଜ୍ୟୋତି ଗୁହାଣି,
 ବିଲେକି ବିମୁଗ୍ଧା ନୃପତି-ନନ୍ଦନୀ
 ଲଜବ୍ୟାଜେ ମନ୍ଦେ ମନ୍ଦେ
 ସସ୍ତ୍ରରୁ ବାହାରି ମାଲ୍ୟ ଚନ୍ଦନାଦି
 ଦେଇ ନରପତି-ପଦେ

ପ୍ରଣମେ ସଲଙ୍ଗେ ବିନମ୍ବେ ରହିଲା
କର କୋରକିତ କରି
ବରଲେ କ ଅବା ବସନ୍ତ-ରାଜକୁ
ପ୍ରହଳ-ରାଣୀ ପୁଅଟା !
କ ଅବା ବରଲେ ତାରା-ଦ୍ଵାରାରେ
ଶାରଦାୟ ଶୌର୍ଯ୍ୟମାସୀ
ଶରତ ଶଶାଙ୍କେ ତହିଁ କା ସଜନୀ
ଗହଣ ଗହଳେ ଅସି !
ମହା ମହାରାଜ ଚନ୍ଦ୍ରବର୍ଦ୍ଧନଶେଖର
ଭୟେଷା କର କୁମାରୀ
ବରନ୍ତେ ପଡ଼ିଲେ ସଭାର ବାହାରେ
ମଳିନବେଶୀ ଭକାରୀ
ସ୍ଵପ୍ନସ୍ଵରସର ସାଗର ଭଲୁଲି
ପଡ଼ିଲା ହାସ୍ୟ-ତରଙ୍ଗେ
କଥେ ଘୁଞ୍ଚିପୁଣ୍ଡ ଉପହାସ ତହିଁ
ଖେଳିଗଲା କେତେ ରଙ୍ଗେ ।
ବିବିଧ ବିଦ୍ରୁପ କଥୋପକଥନ
ହୋଇଗଲା ଗୁଡ଼ ଗୁଡ଼
ରଜା ବାହୁଦେବ ବଦନ-ଚନ୍ଦ୍ରକୁ
ଛାସିଲା ବିଷାଦ-ରହୁ ।
ସୁ ଅବେଶେ ଅସନ୍ନ ଭଉଁଡ଼
ହୋଇ କେତେ କେତେ ସୁଅ

ବନ୍ଧ ନୟନେ ସେ ନବ ଦମ୍ପତିକ
 ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତି ଖଟାଣ ପ୍ରାୟେ ।
 ମାତ୍ର ସଭାଜନ ତହୁଁ ଶତଗୁଣ
 ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଅଶ୍ରୁର୍ଯ୍ୟାନୁଦ
 କରବାକୁ ଭଦ୍ରା — ବଡ଼ାକ ଗ୍ରହଣ
 ନିରତଶୟ କୁଣ୍ଡିତ ।
 ସବୁ ମନଃ ପ୍ରାଣ କରନ୍ତି ତାଙ୍କର
 ଚନ୍ଦ୍ରାବଣୀ ଅଧିକାର
 ଚନ୍ଦ୍ରାବଣୀ ଚନ୍ଦ୍ରା ନୃତ୍ୟ କରୁଅଛି
 ସ୍ମୃତିପଟେ ଗମକାର ।
 ଚନ୍ଦ୍ରାଗତ ପ୍ରାଣ ଚନ୍ଦ୍ରାଗତ ମନ
 କର୍ତ୍ତବ୍ୟବିମୁକ୍ତ ଭୂପ
 ବସିଛନ୍ତି ସ୍ତବ୍ଧେ ଗମ୍ଭୀର ବଦନେ
 ନୀରବେ ସ୍ଥାଣୁସ୍ମରୁପ ।
 ଏକାଳେ ଶ୍ରୀବତ୍ସେ ହେଲ ଦୌବବାଣୀ
 “ବସୁ । ନ ହୋଇ ବିଷୟ
 ମୋର ଅଜ୍ଞାନତେ କନ୍ୟାରତନକୁ
 ସାଦରେ କର ଗ୍ରହଣ ।
 ଉପେକ୍ଷଣୀ ତବ ସୁଦନ ଅଞ୍ଜରେ
 ଏହି ଭଦ୍ରାକ୍ଷ ବଳେ
 ତବ ପ୍ରାଣାଧିକା ଚନ୍ଦ୍ରା ମହୁଷୀର
 ଉଦ୍ଧାର ହୋଇବ ବଳେ ।

ଯେତେବେଳେ ଶୁଣୁ, ହେଲ ଗୁହ୍ୟାଗୀ
 ନୀତି ଶୁଣି ସହୃଦେ
 କାୟା ଲୁହ ପରି ସଙ୍ଗେ ଥିବି ବୋଲି
 ବର ଦେଇଥିଲି ପ୍ରୀତି ।
 ସେହି ବାକ୍ୟ ମୋର ସଫଳ କରଣେ
 ସ୍ଵର୍ଗେ ଉଦ୍‌ଘାଟନ
 ସତତ ତୁମ୍ଭର ପାଶେ ରହିବାକୁ
 ପେଶିଥିଲୁ ଧରଣୀକୁ ।”
 ଏହା କମଳାର ଦୈବା ବାଣୀ ବୋଲି
 ନିଃସନ୍ଦେହେ ରାଏ ଜାଣି
 ସାଦରେ ଗ୍ରହଣ କଲେ ପତ୍ନୀରୂପେ
 ବାହୁବଳ- କେମାପାଣି ।
 ଭଗବତ କରୁ — ଶାରୁ ଉଦ୍‌ଘାଟନ
 ଲଭିଲ ବାଞ୍ଛିତ ପତି
 ମାତ୍ର ନ ଜାଣିଲେ ସେ କଥାର ଗୁଡ଼ —
 ମରମ ଉତ୍ତର ବ୍ୟକ୍ତି ।
 ନିମନ୍ତେ ଶୁଣା — ମାନେ ଲଭି ଏଥୁ
 ଘୋରତର ଅପମାନ
 ମନେ ମନେ ଚିନ୍ତି କୋପେ ରକ୍ତମୁଖେ
 ସତରୁ କଲେ ପ୍ରସ୍ଥାନ ।
 ଶକ୍ତି ବାହୁଦେବ ହୋଧ-ଲଜ୍ଜା-ଘୃଣା-
 ଜଡ଼ିତ ବିଷୟମୁଖେ

ଅନ୍ତଃସ୍ତରେ ଯାଇ ଗଢ଼ାର ଅକ୍ଷେପେ
 କହିଲେ ରାଣୀ ସମ୍ମୁଖେ,
 “ଏହା କି ଦରକ ଲେଖିଥିଲୁ ପ୍ରିୟେ ।
 ଭଦ୍ରାବତୀ ଭାଲଦେଶେ
 ଏ ଉତ୍କଳ ରାଜ — କଂଶେ ଦେବା ପାଇଁ
 କଳଙ୍କ-କାଳିମା ଶେଷେ ।
 ନିମନ୍ତେ ରାଜା — ମାନକ ଉପେକ୍ଷି
 ଅନ୍ତ୍ୟଜେ କଲ ବରଣ
 ଏ ଦୁଃସହ ଅପ — ମାନ୍ତ୍ର ଶ୍ରେୟସ୍ବର
 ସହସ୍ର ଗୁଣେ ମରଣ ।”
 ପ୍ରବୋଧ ମହିଷୀ ବୋଇଲେ ମଧୁର
 “ଶାନ୍ତ ହୁଅ ମହାରାଜ !
 ବିଧିର ନିବନ୍ଧ ନ ହେବ ଅନ୍ୟଥା
 ଚିନ୍ତା କର କିସ କାର୍ଯ୍ୟ ?
 ଘଟିବ ଅବଶ୍ୟ ଯା କରିବେ ଭକ୍ତା
 ଭକ୍ତାମୟ ବିଶ୍ବପିତା
 ତୁମ୍ଭେ ଅମ୍ଭେ ଯାହା ପାଶ୍ଚିକା ମାନସେ
 ସେ ସବୁ କେବଳ ମିଥ୍ୟା ।
 ଜନମ ମରଣ ବିବାହ ପ୍ରାଣେଶ
 ନ, ହୁଏ କାହା ଅସ୍ବତ୍ତେ
 ସେହି ହରି ଏହି ବୁଦ୍ଧ ଦେଉଛନ୍ତି
 ଭଦ୍ରାବତୀ ହୃଦୟରେ ।

ତୁମ୍ଭେ ସିନା ନାଥ । ଜନ୍ମ ଦେଇଥିଲ
 କରମ ତ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ—
 ଅଶୀର୍ବାଦ କର କର୍ମଲବ୍ଧ ବର
 ହେଉ ତାକୁ ଶୁଭେ ଧାର୍ଯ୍ୟ ।
 ମାତ୍ର ରାଜହୋଧ ଶାନ୍ତି ନ ଲଭିଲା
 ମନ୍ତ୍ରୀଣୀ ହୁବୋଧ ଗରେ
 ହୋଧଭରେ ରାଏ କଠୋର ଅଦେଶେ
 ବନ୍ଧିଲେ ତାଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରୀରେ—
 “ଅନ୍ତଃପୁରେ ଭଦ୍ରା — ବଜ୍ର ରହିବାର
 ନାହିଁ ଅଉ ପ୍ରୟୋଜନ
 ସତ୍ତ୍ୱର ମଧ୍ୟରେ କରନ୍ତି ଅଭ୍ରାତ୍
 ମସ୍ତକ ମୋର ମୁଣ୍ଡନ;
 ପୁରୀର ବାହାରେ ଦିଅ ତାକୁ ବାସ
 ପତି ସହ ରହିଥାଉ
 ଅନ୍ୟଜେ ବରନ୍ତି ସେ କୁଳପାଂଶୁଳା
 ମୁଖ ନ ଚାହିଁବ ଅଉ ।”
 ରାଜାଦେଶ ମତେ ବାହାର ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ
 ହେଲା ଜେମାପାଇଁ ବାସ
 ପରମ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲେ ପତି ସହ ତହିଁ
 ଢଳି ଭଦ୍ରାବତୀ ବାସ ।
 ଗଲେ ମହାଦେଇ ଭଦ୍ରାବତୀ ପାଶେ
 ବହିଃପ୍ରାଙ୍ଗଣ ଭବନେ;

ଦେଖିଲେ ବସିଛି ଭଦ୍ରାବତୀ ପଥ—
 ପାଶେ ଧନମ୍ବ ବଦନେ ।
 କନ୍ୟାର ମୁଖଶ୍ରୀ ବିଲେକି ମହିଷୀ
 ମଣିଲେ ଅଶ୍ରୁଧର ଅତି
 ଜାଣିଲେ ଜେମାର ନାହିଁ ତଳେ ଶୋଭ
 ଲଭିଲେହେଁ ଦାନପତ ।
 ପିତୃଦତ୍ତ ଅପ— ମାନ ଲେକନିକା
 ତା ମନ ପରଶି ନାହିଁ
 ସ୍ନେହମୟ ଭାଷେ ବୋଇଲେ ମହିଷୀ
 କନ୍ୟାକୁ କୋଳେ ବସାଇ,
 “ରହିଥାଅ ଏହି ଚୁହେ ମାଅ ମୋର
 ନ କରି ମନ ବିମୁଖ
 ଅଳ୍ପ ଦିନ ଗତ ହୋଇଲେ ମାଅ ଲେ
 ପାଇବୁ ବିପ୍ଳବ ସୁଖ ।
 ବଢ଼ିବୁ ଯାହାକୁ ପଥରୁପେ ସେହି
 ନୁହନ୍ତି ପ୍ରାକୃତ ଜନ,
 ପ୍ରାକୃତ ପକ୍ଷେ କି ସମୁଦେ କେବେ ମା ।
 ଏ ରୂପ ଶୋଭା-ସମ୍ମଳ ?
 ଶେଷ ଅବଧାନା ଫଳ କେବେ ଧନ ।
 ହୋଇବ ନାହିଁ ଅନ୍ୟଥା
 କିଛିଦିନ ପରେ ରାଜରାଣୀ ହେବୁ
 କହିଲି ସ୍ବରୂପ କଥା ।”

ରାଜାର କଠୋର ବ୍ୟବହାରେ ହେବେ
 ଜେମା, ଜାମାତା ବ୍ୟଥା
 ଏହି ଅଶଙ୍କାରେ ମିଷ୍ଟବାଦେ ଗଣୀ
 ସାନ୍ନ୍ୟାସ ଦିଅନ୍ତି ନିତ୍ୟ ।
 ମାତ୍ର ଶାନ୍ତି ନାହିଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହୃଦୟେ
 ଲଭି ଲଳନାରତନ
 ବାରିଜ-ମୋହେ କି ରୂପ-ମୁକୁଳକୁ
 ଭୁଲିବି ତୁମର ମନ ?
 ପୁଣି ଦାନସ୍ଥାନ— ବେଶେ ସ୍ଥାନମାନେ
 ଶ୍ଵଶୁରପଦନେ ବାସ
 ସାଜେଶ୍ଵର ରାଜା ପକ୍ଷେ ନୁହଇ କି
 ମରଣ ବଳି ଆୟାସ ?
 ଅଗାଧ ସରତ— ସ୍ରୋତେ ନିଷେପିଲ
 ସୌଦାଗର ତାକୁ ଯେବେ
 ସେକାଳେ ଚନ୍ଦ୍ରାର ଯେଉଁ ଅର୍ତ୍ତସ୍ଵର
 କଣ୍ଠେ ଲଗିଅଛି ଏବେ ।
 ଚନ୍ଦ୍ରା-ଚନ୍ଦ୍ରା ସହ ବାହୁଦେବଙ୍କର
 ଘଣ୍ଟାବ୍ୟଞ୍ଜକ ବଚନ
 ମରମେ ମରମେ ରାଜା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକୁ
 କରୁଥାଏ ଉପାଦାନ ।
 ଯେତେବେଳେ ସାନ୍ନ୍ୟାସ ଦିଏ ଉଦ୍ରାବତୀ
 କାକୁସ୍ଥ କରୁଣ ସ୍ଵପ୍ନ

ମାତ୍ର ସଜା ସଦା ଚନ୍ଦ୍ରିତମାନସ
 ଚନ୍ଦ୍ରାକୁ ଲଭିବା ଅଶେ ।
 ଦିନେ ଶେଦଭରେ କହୁଲେ ମଧୁରେ
 ଭଦ୍ରାବତୀକି ରାଜନ
 “ହେଲେହେଁ ଅନ୍ୟର ଧନେ ରାଜଭୋଗ
 ତୁଣୁ ତାହା ଅକ୍ଷୟନ ।
 ମିତ୍ରଥୁଲେ ମଧ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀୟ ଉପାଙ୍ଗନେ
 ଦିନମାନେ ଶାବିଅଳ
 ତାହା ତୁମ୍ଭେ ପ୍ରଦ, ସେଣୁ ସେ ଅଟଇ
 ସ୍ଵାଧୀନତା-ଲବ୍ଧ ଧନ ।
 ହୋଇ ଏହିପରି, ଭରତ ପ୍ରତ୍ୟାଶୀ
 ପୁଣି ସଦା କର୍ମଶୂନ୍ୟ
 ଯାପିବାରୁ ଦିନ ଅଳସେୟ ସତତ
 ହୁଅଇ ମାନସ ଯୁକ୍ତି ।
 ତୁମ୍ଭ ପିତାଙ୍କର ଅଧୀନସ୍ଥ ଶୀର—
 ସରତ ଘାଟେ ସତତ
 ବାଣିଜ୍ୟ ବ୍ୟାପାରେ କରନ୍ତି ଯାବତ
 ସୌଦାଗର ଯାତାୟାତ;
 ପିତାଙ୍କୁ ଜଣାଇ ତାଙ୍କଠାରୁ ମୋଡେ
 ଶୁଳ୍ ଅଦାୟର ଭର
 ଦେଇ ପାର ଯେବେ ହୋଇବ ପ୍ରେୟସି ।
 ମୋର ବଡ଼ ଉପକାର ।”

ପଢ଼ଇ ବଚନେ ଭଦ୍ରାବତୀ ପ୍ରାଣେ
 ଲଭି ମର୍ମାନ୍ତକ ବ୍ୟଥା
 ସଜଳ ନୟନେ ଜନନୀ ଚରଣେ
 ନିବେଦିଲ ସେହୁ କଥା ।
 ମହିଷୀ ବଦନୁ ଶୁଣି ବାହୁଦେବ
 ଭଦ୍ରାବତୀର ମିନତି
 ଗମ୍ଭୀର ବଦନେ ଦୀର୍ଘଶ୍ଵାସ ଭେଜି
 କଲେ କ୍ଷୁଦ୍ଧେ ସନମତି ।
 ରହିଲେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଶୀରତରଙ୍ଗିଣୀ
 ଘାଟେ ଶୁକ୍ଳଗ୍ରାସ୍ତ୍ର ବେଶେ
 ବହୁ ଅନୁଚର ରହିଲେ ତାଙ୍କର
 ସଙ୍ଗେ ବାହୁଦେବାଦେଶେ
 ଥାଇ ମଧ୍ୟ ରାଏ ଶୀରତରଙ୍ଗିଣୀ
 ଘାଟେ ହୋଇ ଶୁକ୍ଳଗ୍ରାସ୍ତ୍ର
 ଚିନ୍ତାସଙ୍ଗ ଲଭି ଅଚିନ୍ତା ହେବାକୁ
 ଅଥନ୍ତି ସତ୍ତ୍ଵେ ଗୁହଁ ।

ନବମ ସର୍ଗ

ନଟବାଣୀ ବୃତ୍ତ

ନିଜ ନିଜ ଅନ୍ତ—	ସବ ଚିନ୍ତାପଥ
ହତାଶେ ଶ୍ରୀକ୍ଷୁ	ଭାଳନ୍ତି ସ୍ବଗତ—
“ସତେ କି ଅନ୍ୟଥା	ହେବ ଦୈବାବାଣୀ ?
ସତେ କି ଫେରବେ	ନାହିଁ ଚିନ୍ତାବାଣୀ ?
ସତେ କି ସୁପନ	ହେବ ଚିନ୍ତାମୁଖ ?
ସତେ କି ଫିଟିବ	ନାହିଁ ହୃଦୟୁଃଖ ?”
ଏସନ ନୈରାଶ୍ୟେ	ଭକ୍ତ ଭକ୍ତ ରାଏ
ଭୟଗଲେ ସ୍ଥିର	ଅତଳ ପରାଏ ।
ନରରାଶ୍ୟ-ପ୍ରେତ	ଭ୍ରମରୂପେ ଅସି
ନୃପଙ୍କର ବାହ୍ୟ	ଜ୍ଞାନ ଦେଲ ଗ୍ରାସି ।
ଅସୁବିସ୍ମୃତ ସେ	ଲଭି ଶୋକଭରେ
ପୁଣି ପ୍ରକୃତିସ୍ଥ	ହୋଇ ଯଶ ପରେ;
ବିଚାରନ୍ତି ମନେ,	“ଦୈବ ଅନ୍ତକୁଳେ
ଲଭିଲେ ଚିନ୍ତାକୁ	ସୀରନଦୀକୁଳେ,
କି ଭାଳିବେ ସତେ	ସପନୀ ଦର୍ଶନେ ।
ମୋ ପ୍ରୀତି ଲଭବ	ମଣିବେ କି ମନେ ?
ପ୍ରୀତି ନୟନରେ	ସତେ ସପନୀକି
ପରାଶପ୍ରେୟସୀ	ପାରିବେ କି ଦେଖି ?

ଯେବଣ ସାରଳା	ସେହୁଭାବ ପୁର
ଦେଇଛି ଭଦ୍ରାର	ଚରଣେ ମାଧୁରୀ
ସେହି କୋମଳତା	ଚିନ୍ତାସହ ବାସ—
ପାଇଲେ ରହିବ	ବୋଲି କି ବିଶ୍ୱାସ ?”
ବିବିଧ କଳ୍ପନା	ଜଳନା ଏପରି
କରି ନରପତି	ଯାଏଁ ବିଭବର
ନିଶା ଶେଷ ଯାମେ	ଦେଖିଲେ ସୁପନ
ଚିନ୍ତାଗତପ୍ରାଣ	ଶ୍ରୀବତ୍ସ ରାଜନ ।
ଧରି ତାଙ୍କ ପଦ—	ଯୁଗ ଚିନ୍ତାବିଶୀ
କହନ୍ତି ସଜଳ	ନେତ୍ରେ ମଞ୍ଜୁବାଣୀ—
“କିପାଁ ପ୍ରାଣନାଥ ।	ହେଉଛ କାତର
ପଦତଳେ ଦାସୀ	ରହିଛି ଭ୍ରମର ।”
ତମକି ଜାଗ୍ରତ	ହେଲେ ନରପତି
ଦେଖିଲେ ପୟର	ଗୃପେ ଭଦ୍ରାବତୀ ।
ତଳୁ ତେଜି ଖରେ	ସାର ପ୍ରାତଃକୃତ୍ୟ
ଗମିଲେ ସେ ଶୀର—	ନଦୀତୀରେ ଦୁଇ ।
ନୈରାଶ୍ୟ ନିଶ୍ଚୁର	ଶ୍ରୀବତ୍ସ ହୃଦୟ
ଚିନ୍ତା-ପ୍ରାପ୍ତ୍ୟାଶାରେ	ଅଜି ଦାସିମୟ ।
ସେ କଳ୍ପିତ ପୁଣି	ଅବେଗେ ହୃଦୟ
ତାଳେ ତାଳେ ସ୍ମୃତି	ହୁଏ ଅତିଶୟ ।
ବିହଙ୍ଗ-କାକଳି	ଶୁଣୁ ଅବସ୍ଥିତେ
ଚିନ୍ତା ତାଙ୍କ ମଣି	ଗୃହାନ୍ତ ଚକିତେ ।

ପୁଣି ଅଗ୍ରସର
 ଚିନ୍ତାରୁପ ଦର୍ଶି —
 ନଦୀ ହେଉଥାଏ
 କୁଳୁଣି ତ ହୁଏ
 ନିବାଣ-ଭିନ୍ନ, ଶ
 ଅନ୍ତମେ ନୟସନ
 ତଥା ଚିନ୍ତାକାନ୍ତ
 ହୁଅଇ ବେଳକୁ
 ପ୍ରବେଶୁଁ ଶ୍ରୀବତ୍ସ
 ଦେଖିଲେ ଅଟକ
 ଶୂଳ୍ କପାଳ ଏକ
 ଅଛନ୍ତି ଅପେକ୍ଷା
 ଚିନ୍ତା ସେ ଖଣିକେ
 ବଢ଼ିଲେ ଅଦୋଶ
 “ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଇଷ୍ଟକ
 ଏ ଦୁଷ୍ଟତରାରେ
 ଅଜ୍ଞା ପାଇ ବଢ଼ି
 ସେ ଇଷ୍ଟକ ଦେଲେ
 ଦେଖି ସୌଦାଗର
 କଲ ଅଭିଯୋଗ
 “ତବ କର୍ମଗୁଣ
 ଲକ୍ଷ୍ମୀନ କଲ ମୋ

ହେଉଁ ତରତରେ
 ଯାଏ ଥରେ ଥରେ ।
 ନିକଟ ଯେତକ
 ପରାଣ ତେତକ ।
 ପ୍ରଦୀପ ପ୍ରଶରେ
 ଜଳ ଉଠେ ଥରେ;
 ଚିନ୍ତାକୁଳ ମନ
 ବେଳ ଛଳ ଛଳ ।
 ତଟିନୀତଟରେ
 କର ଅନୁଚରେ
 ବଶିକର ତରା
 ଶ୍ରୀବତ୍ସକୁ କର ।
 ଶ୍ରୀବତ୍ସ ନୃପତି
 ଭୃତ୍ୟବର୍ଗ ପ୍ରତି —
 ଅଛି ବହୁତର
 ଅଣ ତା ସଦୃଶ ।”
 ଅଣି ଭୃତ୍ୟମାନେ
 ନୃପ ସନ୍ତୋଷାନେ ।
 ବାହୁଦେବ ପାଶେ
 ସକରୁଣ ଭାଷେ —
 ବିନା ଦୋଷେ ଅତି
 ତରା ମହାରାଜ ।

ବିଦେଶୀ ବଣିକ	ପ୍ରତି ଅଭ୍ୟାଗୁର
ଶ୍ରୀକ୍ଷମ୍ପରେ ହେଉ	ବିହୃତ ଦିଗୁର ।”
ଶ୍ରୀବସେ ନୃପତି	ଡକାଇ ତତ୍ପରିଣ
ପ୍ରକ୍ତନ୍ତେ ତରଣୀ	ଲୁଣ୍ଠିବା କାରଣ;
ବୋଇଲେ ଶ୍ରୀବସୁ,	“ଶୁଣ ନରବର ।
ସାଧୁ ନୁହଇ ଏ	ତୁଣ୍ଡି ସୌଦାଗର ।
ପ୍ରମାଣ ସ୍ବରୂପ	କହୁଛୁ ମୁଁ ଯାହା
ଦେଖନ୍ତୁ ପରାକ୍ଷ	କରି ବାରେ ତାହା ।
ଏ ସ୍ବର୍ଣ୍ଣ ଲକ୍ଷ୍ମକ	ଯୁଗ୍ମହୀନୁ ଧରି
ଯେବେ ସାଧୁ ପାରେ	ବେନି ଗୋଟି କରି
ତେବେ ତ ପ୍ରମାଣ	ପାଇବେ ସକଳ
କାହାର ଲକ୍ଷ୍ମକ	କେ କରିଛି ଛଳ ।”
ଶ୍ରୀବସୁ ବଚନେ	ବାହୁ ନରପତି
ବିହୃଲେ ଅଦେଶ	ସୌଦାଗର ପ୍ରତି —
“ଏ ସ୍ବର୍ଣ୍ଣ ଲକ୍ଷ୍ମକେ	କରି ବେନି ଖଣ୍ଡ
ନହୁବା ପାଇବ	ସମ୍ବୃତ ଦଣ୍ଡ ।”
ନୃପାଦେଶେ ଦର୍ପେ	ଭ୍ରଷେ ସୌଦାଗର
“ଏହି ଛଇ କଥା	କେତେ ବା ମାତର ?”
ଏଥନ୍ତେ ବଣିକ	କୁଠାରେକ ଧରି
ସେ ସ୍ବର୍ଣ୍ଣର ସଜ୍ଜ—	ସ୍ଥାନ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି;
ବହୁତ ଅଗାଧ	କଲ ବାରମ୍ବାର
ମାତ୍ର ସବୁ ଶ୍ରମ	ବୃଥା ହେଲା ତାର ।

ସବାଙ୍ଗ ସାଧୁର
 ଅବଶେଷେ ବସି—
 ଉଦନ୍ତେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ
 ଇଷ୍ଟଦେବତାକୁ
 ବେନିଭାଗ କଲେ
 ଦେଖି ବାହୁଦେବ
 ଉଠି ସସମୁମେ
 ଭାଷିଲେ ଶ୍ରୀବତ୍ସେ
 “କହ ବତ୍ସ ! ତୁମ୍ଭେ
 ଦେବ ଯସ ନାଗ
 ନେବାକୁ କି ଅବା
 ମାୟାରୂପେ ଅସି—
 ଜାଣୁଛୁ ମୋ ଜନ୍ୟା
 ଯେଣୁ ଲଭୁଅଛୁ
 ଏ ବୃଦ୍ଧକୁ ଅଭି
 ସତ୍ୟ ପରିଚୟ
 ବୋଇଲେ ବିନୟେ
 “କରନ୍ତୁ ଶ୍ରବଣ
 ନ କର ଚନ୍ଦ୍ରା ମୁଁ
 ସ୍ଥାଗ୍‌ଜ୍ୟୋତିଷାଧିପ
 ବିଧିର ନିବନ୍ଧେ
 ଗ୍ରହଣ କରୁଛୁ

ହୋଇଲା ଘମିକ୍ର
 ଗଲା ହୋଇ ଶ୍ରୀକ୍ର ।
 ସେ ଇଷ୍ଟକ ଧରି
 ହୃଦୟେ ସୁମର
 ଯୁଗ, ଅଂଶୁ ଡାର,
 ମଣି ଚମତ୍କାର
 ଧରି ବେନି କରେ
 ବିସ୍ମୟେ କାତରେ—
 କିଏ ଗୁଣଧର
 ଗନ୍ଧର୍ବ କି ନର ?
 ମୋର ନନ୍ଦନାକି
 ଅଛୁ ମେଦନାକି ?
 ମହାଭାଗ୍ୟବତୀ
 ଦେବୋପମ ପତି ।
 ନ କର ବଞ୍ଚନ
 ଦିଅ ବାପଧନ !”
 ଶ୍ରୀବତ୍ସ ସଜନ
 [ମୋର ବିବରଣ ।
 ହୁଅଁ ନୀତିଜନ
 ଶ୍ରୀବତ୍ସ ସଜନ ।
 ଭଦ୍ରାବତୀ-କର
 ସୌଦମ୍ୟରେଶ୍ବର ।”

ଶ୍ରବଣ-ପୀୟୂଷ —
 ବିମ୍ବଗ୍ଧେ ରହୁଲେ
 ଅନନ୍ଦ ଅଧୀରେ
 ବହୁଗଲ ଗଣ୍ଡେ
 ଗଦ ଗଦ ଭାଷେ
 ବୋଇଲେ ସଖେଦେ
 “ନ ଜାଣି ନ ଶୁଣି
 ମଣି ଅପମାନ
 ଅଜ୍ଞାନ-ଅଜ୍ଞିତ
 ସ୍ତ୍ରୀୟ ଶମାଗୁଣେ
 ସୁନ୍ଦରୀ ଭଦ୍ରା ମୋ
 ତା ପୁକୁଡେ ତବ
 ଧନ୍ୟ ହରଗୌରୀ
 ବରଲ ପଡ଼ିଲେ
 ପୁର ଜନ୍ମାଜନ୍ତ
 ତେଣୁ ଗୃହେ ବସି
 ତାର ପୁଣ୍ୟବଳେ
 ତୁମ୍ଭକୁ ଜାମାତା—
 ହେଉଥୁଲ ପ୍ରାଣୀ
 ସୁଧା ସିନ୍ଧୁ ଅଜ
 କହୁ ବହୁ ହୃଦ—
 କରି ଜାମାତାକୁ

ବଚନ ଶ୍ରବଣେ
 ବାହୁଗଳା ଶଖେ;
 ବୁଦ୍ଧ ରାଜାଙ୍କର
 ଅଶ୍ରୁ ଦରଦର ।
 ବାହୁ ନରପତି
 ଜାମାତାଙ୍କ ପ୍ରତି—
 ତୁମ୍ଭକୁ ଭଜର
 ଦେଇଛି ବିସ୍ତର ।
 ଦୋଷେ ମାରଜନ
 କରନ୍ତୁ ରାଜନ ।
 ପୁରେ ଜନମିଲ
 ଦର୍ଶନ ମିଳିଲ ।
 ସେବି ଭଦ୍ରାବତୀ
 ରାଜବନ୍ଧବତୀ ।
 ପୁଣ୍ୟ ଧାର ଥିଲ
 ତୁମ୍ଭକୁ ଲଭିଲ ।
 ହେଲି ମୁଁ କୃତାର୍ଥ
 ରୂପେ ହୋଇ ପ୍ରାପ୍ତ ।
 ସତତ ବିକଳ
 କଲ ସୁଶୀତଳ ।”
 ଅବେଗେ ରାଜନ
 ହୃଦୟେ ଧାରଣ

କବିଦେଲେ ଅଛି—
 ପ୍ରୀତି-ସ୍ନେହାସନେ
 ବୋଲିଲେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ
 “ବୃଥା ଅନୁତପ୍ତ
 ନ କର ଶୋଚନା
 ଜାଣି କରଛୁ କି
 ତବ କନ୍ୟାଗୁଣେ
 ଅଛି ମୁଁ ରାଜନ ।
 ମୋର କର୍ମଦୋଷୁ
 ସେଥିପାଇଁ ରାଏ !
 ଏଅନ୍ତେ ତାଙ୍କର
 କଲେ ବାହୁଦେବ
 ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଶନିକର
 ଶନି କୋପାନଳେ
 ନିଶୀଥେ ମହିଷୀ
 ନାବିକ ସ୍ବରୂପେ
 ପଳାଇବା ଦଗ୍ଧ
 ରହିବାର କାଷ୍ଠ—
 କଲ୍ଲ ଯେଉଁପରି
 ମହିଷୀ ଗନ୍ତାକୁ
 ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଇଷ୍ଟକ
 ନିଷେପିଲ ତାକୁ

ଶିଳ୍ପ ଅଶ୍ରୁକଣେ
 ସାବିତ୍ରୀମ ପଣେ ।
 ମଧୁର ବଚନେ
 ହେଉଅଛ ମନେ ।
 ଗତ ବିଷୟର
 ମୋତେ ହତାଦର ?
 ପରମ ଅନନ୍ଦେ
 ତବ ଦତ୍ତ ସଦୃଶ ।
 ଭୁଞ୍ଜିବି ମୁଁ ଦୁଃଖ
 ନ ହୁଅ ବିମୁଖ ।”
 ପୂର୍ବ କଥାମାନ
 ଅଗ୍ରତେ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ ।
 ଦ୍ରୁତର ବିଷୟ
 ରାଜ୍ୟ ପ୍ରଜାସୟ;
 ସହ ପଳାୟନ
 ଶନିର ବଞ୍ଚନ;
 ମୀନ ସରସୀରେ
 ଜୀବାକ ପଞ୍ଚୀରେ,
 କୁଟୀରୁ ହରଣ
 ଲେ ମହାଜନ;
 ଲେଭେ ଯେ ପ୍ରକାରେ
 ଭ୍ରାମ ଅପଗାରେ;

ଯେଉଁପରି କାସି	ଅସି ଅବଶେଷେ
ରହିଲେ ମାଳିନୀ	ଗୃହେ ଛଦ୍ମବେଶେ;
ଏ ଅଦି ତାଙ୍କର	ଜୀବନୀ ଯାବତ
କହୁ ସବିସ୍ତ୍ରାରେ	ଶ୍ରୀବସ୍ତ୍ର ସମସ୍ତ
ବୋଇଲେ ସନ୍ତୋଷେ,	“ଅଦ୍ୟାପି ନୌକାରେ
ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦୃଷ୍ଟ ବନ୍ଦୀ	କରନ୍ତି ଚିନ୍ତାରେ ।”
ଶୁଣି ଜାମାତାଙ୍କ	କରୁଣ ଭାବତା
ରାଜା ବାହୁଦେବ	ହୋଧରରେ ଅତି
ରଖାଇଲେ ଆଜ୍ଞା	ଦେଇ ଅନୁଚରେ
କାଶରେ ବନ୍ଦନ	କରି ସୌଦାଗରେ ।
ଏ ଅନ୍ତେ ନୃପତି	ପାତ୍ର ମନ୍ତ୍ରୀ ତୁଲେ
ଯାଇ ଧାନ୍ତକାରେ	କ୍ଷୀରନଦୀ କୂଳେ
ପ୍ରବେଶି ସଭ୍ୟରେ	ତରଣୀ ଭିତରେ
ବିଲେକି ଚିନ୍ତାରେ	ରହିଲେ ହସ୍ତରେ ।
ନିଗଡ଼ ବନ୍ଦନ	ଯନ୍ତ୍ରଶାରେ ସଜା
ଶବ ପରି ପ୍ରିୟେ	ପଡ଼ି ରହିଛନ୍ତି ।
ଦେଖି ବାହୁଦେବ	ବ୍ୟାକୁଳିତ ମନେ
ବୋଇଲେ ଚିନ୍ତାକୁ	ସ୍ନେହ ସମ୍ବୋଧନେ,
“ଉଠ ମାଆ ମୋର	ଉଠ ସଜାଣି !
ତୁମ୍ଭର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା—	ନିଶା ପାହିଲଣି ।
ତୁମ୍ଭ ପଥ ଚାହିଁ	ଚିନ୍ତାକୁଳ ମନେ
ଅଛନ୍ତି ଶ୍ରୀବସ୍ତ୍ର	ରାଜା ମୋ ସଦନେ ।

ଅସ ମା । ଅସ ମା ।
 କର ପ୍ରିୟତମ
 ଘର୍ମୀନ୍ତେ ରୂତକା
 ନବ ଜଳଧର
 ବାସ୍ତବ୍ୟମୂର୍ତ୍ତି
 ବାହୁଦେବକର
 ଭୂ ଅସୁଧୁଲ
 ରୋଧଲେ କର ତା
 ଭଞ୍ଜିଲେ ଶୀତ
 ସକରୁଣ ଶ୍ରେଷ୍ଠ
 “କିଏ ତୁମ୍ଭେ ଦେବ ।
 ବିପଦ-ବାନ୍ଧବ
 କରନ୍ତୁ ମୋହର
 ହୋଇଅଛୁ କର
 ପିତୃତୁଲ୍ୟ ଅସ
 ଦେଲ ନବ ପ୍ରାଣ
 କରନ୍ତୁ ସଦାୟେ
 କରେ ପ୍ରିୟତମ
 ପରଶି ଦେବାକୁ
 ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ରାଏ
 ଅଗତ୍ୟା ସ୍ବହସ୍ତେ
 ଭଞ୍ଜିଲେ ସଧୀରେ

ଅଜ ସୁପ୍ରଭାତ
 ଶ୍ରୀକଣ୍ଠେ ଯାଯାତ ।”
 କଲ କି ଶ୍ରବଣ
 ବିଜୟ ନିଃସ୍ବନ ?
 ସୁଧାମୟ ବାଣୀ
 ଶୁଣ ଚନ୍ଦ୍ରାବଣୀ
 ହୃଦୁଁ ଶୋକୋଚ୍ଛ୍ଲାସ
 ବହୁତ ପ୍ରୟାସ ।
 କଣ୍ଠେ ସକାତରେ
 ବାହୁ ନରବରେ —
 ଶ୍ରୀଗୁରୁ କୃପାରେ
 ଅସୈଲ୍ୟ ଏଠାରେ ?
 ଦଶା ବିଲେକନ
 ଚରଣ ବନ୍ଧନ ।
 ସୁଧାମୟ ଗିରେ
 ଯେବେ ଦୁଃଖିନୀରେ
 ବନ୍ଧନ ମୋତନ
 ଚରଣ ଦର୍ଶନ ।”
 ସଜ୍ଜା ଅପଘନ
 ସକୁଣ୍ଠିତ ମନ
 ଫେଡ଼ିଲେ ବନ୍ଧନ
 ରମଣୀରତନ ।

ଦେଖି ସତୀକର
 ପୂର୍ଣ୍ଣଲେ କାରଣ
 କହୁ ଚିନ୍ତାଶ୍ରୀ
 ଭାସୁରଙ୍କୁ ଚିତ୍ତେ
 ଗଲ ସେହୁକ୍ଷଣି
 ଶୌକ୍ତିକ-ନିର୍ମୁକ୍ତ
 ଝଲସି ଉଠିଲ
 ଦେଖି ଚମକିତ
 ବିସ୍ମୟାଭରୁତ
 ଅନନ୍ଦଗଦ୍‌ଗଦେ
 “ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ସତୀ !
 ଧନ୍ୟ ପୁଣ୍ୟଶୀଳେ !
 ଧନ୍ୟ ନାରୀ-କୁଳ —
 ସ୍ଵରବେ ତୁମ୍ଭର
 ନେବାକୁ ଚିନ୍ତାକୁ
 ଦିଅନ୍ତେ ଖୁଦ୍ୟଙ୍କ
 ଶୁଣି ଚିନ୍ତାଶ୍ରୀ
 “ହେ ତାତ । ଯାନରେ
 ପ୍ରଭୁପାଶେ ଯିବା
 ପଦବ୍ରଜେ ଯାଏ
 ସତୀର ଇଚ୍ଛାରେ
 ବାହୁଦେବକର

ବ୍ୟାଧିପୁରୁ କାୟେ
 ସବିସ୍ମୟେ ରାଏ ।
 ବ୍ୟାଧିର କାରଣ
 କହୁଁ ସୁମରଣ;
 ବ୍ୟାଧି ଅପସର
 ମୌକ୍ତିକର ପର;
 ଲବଣ୍ୟବିଗ୍ରହ
 ନୃପତି ହୃଦୟ ।
 ସୌଦପୁରପତି
 ସତୀକି କହନ୍ତି —
 ପତିଅନୁରକ୍ତା
 ସାଧୁ ପ୍ରତିବ୍ରତା !
 ସୀମନ୍ତ-ରତନ !
 ଯଶଃ ହିଭୁବନ ।”
 ଚତୁର୍ଦ୍ଦୋଳ ପାଇଁ
 ଅଜ୍ଞା ନରସାଇଁ,
 ବୋଇଲେ ବିନୟେ
 ଚିତ୍ତେ ଏ ସମୟେ
 ନୂହର ଯୁକ୍ତି
 ଦିଅ ଅନୁମତି
 ବାଧା ଦେବା ପାଇଁ
 ଶତ୍ରୁ ହେଲା ନାହିଁ ।

ଅଗେ ବାହୁଦେବ	ପଛେ ଗଣୀ ଚିନ୍ତା
ପଦକୁଜେ ଗଲେ	ମନେ ବହୁ ଚିନ୍ତା ।
ବାଲ୍ୟମୀଳ ପଛେ	ମୈଥୁଳୀ ସେପରି
ଯାଇଥିଲେ ରାମ	ଦରଶନ କରି ।
ନବର ଭୋରଣୀ	ମୁଖେ ହେଉଁ ସତୀ
ଜନନୀ ସହୃଦେ	ଅସି ଭଦ୍ରାବତୀ
ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରି	ନେଲେ ହଂସପୁରେ
ପ୍ରାଗ୍‌ଜ୍ୟୋତିଷାପୁଷ୍ପ	ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଲମ୍ବୁରେ ।
ବିପଦ-ତମର	ଭୀମ ପ୍ରଭଞ୍ଜନେ
ଘୁରି ଘୁରି ଏତେ	କାଳ ବେନି ଜନେ
ହେଲେ ଅସି ସୌଦା—	ପୁରେ ସମ୍ମିଳିତ
ହେଲା ପୁଣି ଗୁରୁ	ତତ୍ତ୍ୱ ଏକବିତ ।
ଏ ଘୋର ବିରହ—	ନିଶୀ ଅବସାନେ
ବେନିଙ୍କୁ ବେନିଏ	ଦେଖି ମୁହ୍ୟମାନେ
ରହିଲେ ହରଷ—	ପୁଷ୍ପ ବିମଣ୍ଡିତେ
ପାଦପ-ବଲ୍ଲରୀ	ପରାଏ ପ୍ରମୁଦେ ।
ପ୍ରେମସେରୁ ପ୍ରୀତି—	ତଟିନୀ କଲ୍ଲୋଳେ
ମାନସ ମଗନ	ହେଲା ଭାବଭୋଗେ ।
ଅବର୍ତ୍ତେ ସେ ସ୍ୱେଦ	ବହନ୍ତେ ଭଜାଣି
ବେନିଙ୍କ ବଦନ	ନ ସ୍ମରଇ ବାଣୀ ।
ମାତ୍ର ଚିନ୍ତା ନେତ୍ରେ	ଭକ୍ତୁଁ ସେ ଭସ୍ତ୍ର
ବାହୁ ତରଙ୍ଗକୁ	ବିସ୍ତାର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ

ପ୍ରେମଭରେ ଲଭି	ଅସୁ-ବିସ୍ମରଣ
କଲେ ପ୍ରେୟସୀକି	ବନ୍ଧରେ ଧାରଣ ।
ସହି ଝଞ୍ଜାଳିଲ	କରକା ପତନ
ଦୁର୍ଦ୍ଦିନେ ହେଲେ କି	ଏବେ ସମ୍ମିଳନ !
ବିମଳ ଶରତ	ରତ୍ନ ତୁଲେ ଅସି
ପ୍ରକୃତ ହୃଦୟ—	ବେଦନା ଉଷାସି ?
ସିନ୍ଧୁ ଅଙ୍ଗେ ଅବା	ସୁରତରଙ୍ଗିଣୀ
ତାଳିଦେଲେ ଅଙ୍ଗ —	ପତତୋଜାରଣୀ ?
କି ଅବା ମିଳିଲେ	ସେହିଣୀ ଚନ୍ଦ୍ରମା
କି ଅଉ ଦୁର୍ବାସା	ଶାପରୂପା ରମା ।
ହୋଇ ସମ୍ଭୃତ୍ତା	କ୍ଷୀରୋଦ-ମନ୍ଥନେ
ହେଲେ ସମ୍ମିଳିତ	ଦେବ ନାରାୟଣେ ?
ପ୍ରେମମୟ ପତି	ବନ୍ଧରେ ଲପନ
ରଖି ପ୍ରୀତିମୟ	କରନ୍ତି ରୋଦନ ।
ଦେଖି ଭଦ୍ରାବତୀ	ସପତ୍ନୀ-ରୋଦନ
କି ନ ପାରିଲେ	ଅଶ୍ରୁ ସମ୍ବରଣ ।
ଭଦ୍ରା ହୋଇ ତାଙ୍କ	ପାଶେ ମୈତ୍ରୀ ମତି
ଅଶ୍ରୁସିନ୍ଧୁ ମୁଖେ	ବ୍ୟଜନ ଗୁଳନ୍ତି ।
ଅଜ ଭଦ୍ରାବତୀ	ସପତ୍ନୀ ଦର୍ଶନେ
ହୋଇ ଅହ୍ଲାଦିତ	କାୟବାକ୍ୟେ ମନେ ।
ଚନ୍ଦ୍ରାବତୀ ପରି —	ଚର୍ଯ୍ୟରେ ନିରତ
ହୋଇଛନ୍ତି ଗୁୟା	ପରି ଅବିରତ ।

ପ୍ରୀତିମୟୀ ପ୍ରୀତି—	ପୁଣି ବ୍ୟବହାରେ
କରଦେଲ ମୁଗ୍ଧା	ସପନୀ ଚିନ୍ତାରେ ।
ପତକ ବଦଳୁ	ତାର ପରଚୟ
ଲଭ ଚିନ୍ତା ପ୍ରୀତି	ହୋଇ ଅତିଶୟ
ଅତି ସ୍ନେହ ସମା —	ଦରେ ସପନୀକ
ଗ୍ରହଣ କଲେ ସେ	ଯେସନେ ଭଗ୍ନୀକ ?
କ୍ଷଣକେ ଭୟଜ —	ଗଲ ପରସ୍ପରେ
ଅକୃତ୍ରିମ ପ୍ରୀତି	ପ୍ରଗାଢ଼ଭାବରେ ।
ଯେତେବେଳେ ହୋଇ	ହେମ ଭଗ୍ନାଦିନୀ
ସର୍ବ ବାଧା ବିନ୍ନ	ଲଙ୍ଘି ତରଙ୍ଗିଣୀ
ଧାଇଁ ଅସେ ସବୁ—	ମୁଖେ କଳନାଦେ
କଳକଲ୍ଲୋଳିନୀ	ପ୍ରାଣର ଅହ୍ନାଦେ
ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ	ତଟିନୀ ସଖୀକ
ହୃଦୟ ଅବେଗ	ପାଇଇ ରଖି କି ?
ମଣିଯାଇ ତାର	ସଙ୍ଗେ ପ୍ରେମଭୋଳେ
ମିଶି ନ ଯାଏ କି	ସାଗରକଲ୍ଲୋଳେ ?
ନିଶିକାନ୍ତେ ନିଶି	ଦେଖି ସନ୍ଧ୍ୟା ପାଶେ
କେମନ୍ତ ଅନନ୍ଦ —	ଜ୍ୟେଷ୍ଠା ପୂରେ ଭାସେ ।
ଅକଳଙ୍କ ଶଶି	ଶ୍ରୀବତ୍ସ ନୃପତି
ସଙ୍ଗେ ସ୍ଵାତୀ ଚନ୍ଦ୍ରା	ଚିନ୍ତା ଭଦ୍ରାବତୀ,
ଫୁଟିଲେ ହୃଦୟ —	ବୃନ୍ଦେ ଶ୍ରୀବତ୍ସର
ସୁଗନ୍ଧ କୁସୁମ	କିବା ମନୋହର ।
ବାହୁଦେବ ରାଣୀ	ବାସୁଲ୍ୟର ସହ

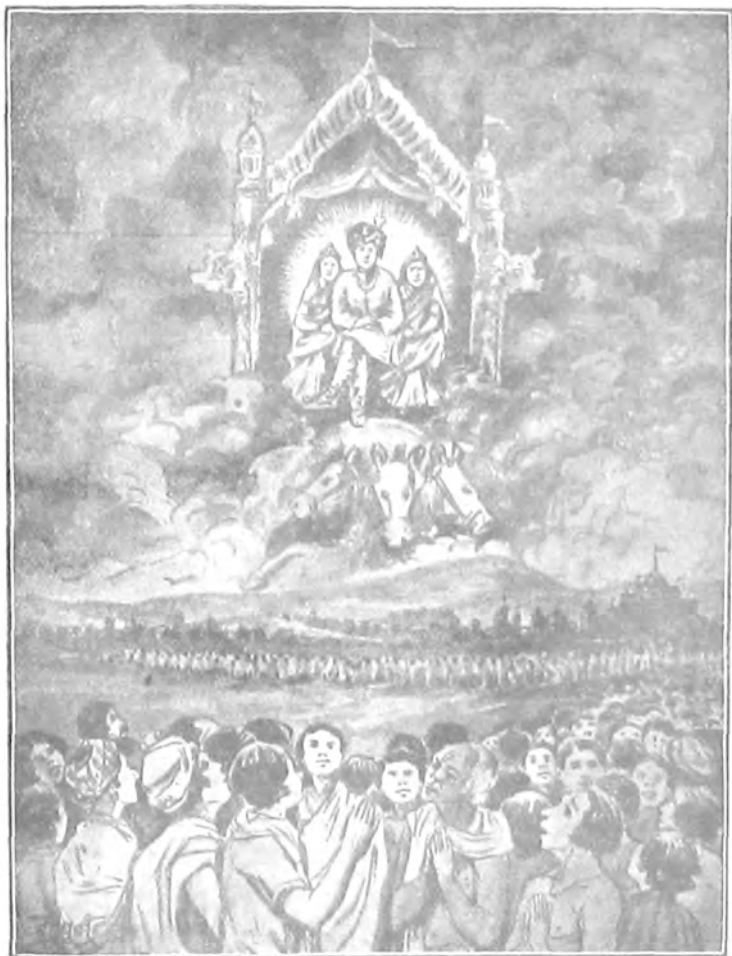
ସପତଣୀ ପ୍ରୀତି
 ଅମାସ୍ବାଜା ଶିଳି
 କରେ ମହୋତ୍ସବ —
 ସେ ଝଡ଼ି ଅନ୍ଧାରେ
 ହୃଦୟ-ଗଗନ
 ନବ ନବ ଭାବ —
 ମନମାନ କ୍ରୀଡ଼ା
 କେବେ ଦିନ ଯାଇ
 ସେ ଝଡ଼ିରେ ଜଣା
 ପର ଦିନ ପ୍ରାତେ
 ଜାମାତା ସହିତେ
 ସଭାରେ ବିଳାସ
 ଯଥା ଭାବମେଳେ
 ଅକସ୍ମାତ କର
 ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଦବ୍ୟ
 ହେଲେ ସଦ୍‌ସମେ
 ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ସବେ
 ଶଶବ୍ୟସ୍ତେ ଭଞ୍ଜି
 ଭାବ ହେଲେ ଭାବେ
 ଶ୍ରୀକଷ୍ତ୍ର ସସ୍ପିତେ
 ବୋଇଲେ ମଧୁରେ
 “ମହାସଜ୍ଜା । ତବ
 ଏତେ ଦିନେ ଅସି

ଦାମ୍ଭିକ୍ୟ ପ୍ରଣୟ;
 ପରାଏ ପ୍ରବୃତ୍ତେ
 ଝଡ଼ି ରଜପୁରେ ।
 ଗତ ଦୁଃଖମାନ
 ହେଲ ଅବମାନ ।
 ରସର ହୃଲ୍ଲୋଳେ
 କଲା ସୁଖଭୋଳେ ।
 ହେଲ ନିଶି ଶେଷ
 ନ ପଡ଼ିଲା ଲେଖି ।
 ବାହୁ ନରପତି
 ଘେନି ପାଦ ମନ୍ଥା
 କଲେ ସ୍ତ୍ରୀହାସନେ
 ଚନ୍ଦ୍ରମା ଗଗନେ
 ସଭା ଅଲୋକିତ
 ରୂପେ ଉପନୀତ —
 ଗ୍ରହସଜ୍ଜା ଶିଳି
 ଚମତ୍କାର ମଣି;
 କରକୋରକିତେ
 ହସ୍ତେ ସଦକିତେ ।
 କର ସମ୍ମୋଧନ
 ଭାସ୍କରନନ୍ଦନ —
 କର୍ମଭୋଗମାନ
 ହେଲ ଅବସାନ

ନିର୍ଭୟେ ଏଥର	ସ୍ଵରାଜ୍ୟେ ଗମନ
କର ରାଜ୍ୟ ପ୍ରଜା	କରନ୍ତୁ ପାଳନ ।
ପରମ ଧାର୍ମିକ	ତୁମ୍ଭେ ଦଣ୍ଡଧାର
ମାତ୍ର କର୍ମଧୀନ	ସବୁ ନରନାରୀ ।
ଜନ୍ମଜନ୍ମାନ୍ତର୍ଗତ	କରମର ଫଳେ
ତୁମ୍ଭକୁ ଏ ଦୁଃଖ	ଭୋଗ ହେଲା କଳେ ।
ଜାଣିବେ ମୋହର	ତଳେ ଦୋଷ ନାହିଁ
କର୍ମଫଳ ଭୋଗ	କରାଇବା ପାଇଁ
ପ୍ରେରୁଥିଲେ ମୋତେ	ବିଧାତା ପୁରୁଷ
ଦେଖୁ ତବ ପ୍ରତି	ହୋଇଲି ପରୁଷ ।
ଯା ହେବାର ହୋଇ —	ଗଲା କର୍ମଫଳେ
ମାତ୍ର ମୋର ବଳେ	ହେବ ଧରଣରେ
ତବ ନାମ ସ୍ମର—	ଶୀଘ୍ର ଚରକାଳ
ଯାବତ ଚନ୍ଦ୍ରାର୍କ	ଥିବେ ମନ୍ଥାମାଳ !
ତବ ନାମ ଶ୍ରବଣ	ନେବେ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି
ଶଶିବ ଡାକର	ସକଳ ବିପତ୍ତି ।”
କହି ଅନ୍ତର୍ହିତ	ହେଲେ ଶନି ଖରେ
ଶ୍ରୀବତ୍ସ ନୃପତି	ଏଥୁ ଅନନ୍ତରେ
ସପତ ଦବସ	ଶୁଣୁର ଅବାସେ
ବିବିଧ ଉତ୍ସବେ	ଯାପି ମହୋଲ୍ଲାସେ ।
ଚନ୍ଦ୍ରା ବଦ୍ରାବତୀ	ବେନି ରାଣୀ ସହ
କରି ମନୋହର	ସ୍ୟନ୍ଦନେ ବିଜୟ

ପ୍ରାଗ୍ ଜ୍ୟୋତିଷପୁରେ	କଲେ ଅଗମନ
ଦେଖି ଜୟନାଦ	କଲେ ପ୍ରଜାଗଣ ।
ନ ଦେଖି ଅଗମ	ନୃପ-ଚନ୍ଦ୍ରମାର
ଘୋଷିଥିଲା ପୁରେ	ନୈରାଶ୍ୟ ଅନ୍ଧାର
ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ବର—	ଚାନ୍ଦେ ଯେଉଁପରି
ରାମ ଅଗମନେ	ସାବେତ ନଗରୀ
ତଥା ସୁଖ-ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ।	ରାଜ-ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟେ
ତାଳିଲା ହରଷ—	ସୁଧା ସବାଳୟେ ।
ବିକଶିଲା ପ୍ରଜା—	ମାନସ କୁମୁଦ
ନୟନ-ଚକୋର	ହେଲା ଅତି ମୁଦ ।
ହେଲା ରାଜ୍ୟ ଅସ୍ତ	ଅକ୍ଷୟେ ପୂର୍ଣ୍ଣ
ହେଲେ ପ୍ରଜାପୁଞ୍ଜ	ଶୋକଦୁଃଖଶୂନ୍ୟ ।
ଦିଶିଲା ସୁନ୍ଦର	ଶସ୍ୟେ ବସୁମତୀ
ହସିଲା କି ଅବା	ଲଭି ନିଜ ପତି ?
ରାଜପୁର-ସିନ୍ଧୁ	ମହାକୋଳାହଳେ
ଭଞ୍ଜି ପଡ଼ିଲା	ହରଷେ ବିହଳେ ।
ଘେନି ଅଙ୍କେ ପୁଣ୍ୟ—	ବାନ ନରପତି
ପୁଣ୍ୟ ଅଙ୍କେ ପ୍ରୀତି	ପବିତ୍ରତା ମତି;
ଅବା ଶିବ ଅଙ୍କେ	ଗଙ୍ଗା ଗୌରୀ ପରି
ଚିନ୍ତା ଭଦ୍ରାବତୀ	ବେନି ପାଟେଶ୍ବରୀ
ପରମ ଅନନ୍ଦେ	ଯାପିଲେ ଜୀବନ
ସଫଳ ହୋଇଲା	କମଳା ବଚନ ।

— ସମାପ୍ତ —

—ପୃ ୧୧୭ ଶ୍ଳ